

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta

PRÁVNICKÁ FAKULTA UMB
BANSKÁ BYSTRICA

ZBORNÍK z online vedeckej konferencie
konanej dňa 13. 11. 2020 na Právnickej fakulte
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

PRÁVNÉ ROZPRAVY ON-SCREEN II.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Právnická fakulta

ZBORNÍK

z

online vedeckej konferencie

konanej dňa 13. 11. 2020

na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

PRÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II.

Sekcia dejín a teórie štátu a práva

2021

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor:

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Predseda edičnej komisie:

JUDr. Monika Némethová, PhD.

Recenzenti:

doc. JUDr. Kamil Baraník, PhD., LL.M.

doc. JUDr. Vierošlav Júda, PhD.

doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD.

Zostavovateľ:

JUDr. Adrián Vaško, PhD.

Mgr. Dominika Kubošiová

Mgr. Nikola Pacalajová

„Príspevky neprešli jazykovou úpravou“

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Právnická fakulta UMB

Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-1864-4

OBSAH

TRADIČNÉ PRÁVO DOMORODÝCH NÁRODOV V MODERNEJ PRÁVNEJ KONŠTELÁCII INDIGENOUS LAW IN THE MODERN LEGAL CONSTELLATION Lilla Garayová	5
PRÁVNO-SPRÁVNE A SPOLOČENSKO-POLITICKÉ ASPEKTY FUNGOVANIA MIESTNEJ CIRKVI NA PRÍKLADE WARMIJSKEJ DIECÉZY / ARCIDIECÉZY LEGAL-ADMINISTRATIVE AND SOCIO-POLITICAL ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF THE LOCAL CHURCH ON THE EXAMPLE OF THE WARMIA DIOCESE / ARCHDIOCESE Piotr Gawliczek - Wojciech Guzewicz	16
VZNIK HLUČÍNSKA AKO NÁSLEDOK PRIJATIA VERSAILLSKEJ ZMLUVY THE ESTABLISHMENT OF THE HLUČÍN REGION AS A CONSEQUENCE OF ACCEPTANCE OF THE TREATY OF VERSAILLES Dominika Kováčová	27
THE EPIDEMIC AND THE LAW SOME REFLECTIONS FROM THE POINT OF VIEW OF HISTORY AND PHILOSOPHY OF LAW Piotr Szymaniec	40
INŠTITÚT AMNESTIE A JEHO UPLATŇOVANIE NA SLOVENSKU V HISTORICKOM A PRÁVNOM KONTEXTE AMNESTY INSTITUTE AND ITS APPLICATION IN SLOVAKIA IN THE HISTORICAL AND LEGAL CONTEXT Martin Skaloš	50
ANARCHOFEMINIZMUS O PRÁVE: POČIATOK, SÚČASNOSŤ, BUDÚCNOSŤ ANARCHA-FEMINISM ON LAW: PAST, PRESENT AND FUTURE Dominik Šoltys	64
NIEKTORÉ TYPY VEĎLAJŠÍCH PLNENÍ V RÍMSKOM PRÁVE NA ZÁKLADE KRITÉRIA TYPOVEJ VIAZANOSTI SOME TYPES OF SECONDARY ENFORCEMENT IN ROMAN LAW BASED ON CRITERIA OF TYPE REFERENCES Michal Turošík	91
POLSKÝ ZÁLOH A JEHO VPLYV NA VÝVOJ ÚZEMIA SPIŠA POLISH ADVANCE AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE SPIŠ AREA Ivan Vaňa	100
OTROCTVO AKO PREDCHODCA OBCHODOVANIA S ĽUĎMI SLAVERY AS A PRECURSOR TO HUMAN TRAFFICKING Karin Vrtíková	113

DÔLEŽITOSŤ DEKRETÁLIE *UT FAME* PÁPEŽA INOCENTA III. PRE ROZVOJ
TRESTNÉHO PRÁVA

THE SIGNIFICANCE OF THE DECRETAL *UT FAME* OF THE POPE INNOCENT III
FOR THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW

Vojtech Vladár..... 129

TRADIČNÉ PRÁVO DOMORODÝCH NÁRODOV V MODERNEJ PRÁVNEJ KONŠTELÁCII

INDIGENOUS LAW IN THE MODERN LEGAL CONSTELLATION

Lilla Garayová¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.5-15>

Abstrakt

Nepísané právne systémy nazývané tiež zvykové, ľudové alebo domorodé právo, nepatria iba do minulosti. V mnohých spoločnostiach sú súčasťou komplexnej právnej konštelácie. Spravujú také rozmanité oblasti, ako sú práva na pôdu, vodu a lesy, príbuzenstvo a dedičstvo, ale aj politické úrady. Tieto systémy prešli a stále podliehajú veľkým zmenám pod vplyvom štátnych právnych systémov a ekonomických a politických zmien a sú stále predmetom horúcej politickej aj vedeckej diskusie.

Kľúčové slová

nepísané právo; domorodé právo; tradičné právo

Abstract

Unwritten legal systems, also called customary, folk or indigenous law, are not just a thing of the past. In many societies, they are part of a complex legal constellation. They manage such diverse areas as land, water and forest rights, kinship and heritage, but also political authorities. These systems have undergone and are still subject to major changes under the influence of state legal systems and economic and political changes, and are still the subject of heated political and scientific debate.

Keywords

unwritten law; indigenous law; traditional law; folk law

¹ JUDr. PhDr. Lilla Garayová, PhD. – Ústav medzinárodného a európskeho práva, Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola

Introduction

There is unwritten law in every culture - commands and prohibitions that are understood and passed on from generation to generation; offenses that are punished. The proposed article deals with the clash of folklore and jurisprudence, examines the historical significance and implications of traditional law, its enduring impact on the world, and the conflicts that arise when indigenous law differs from state law. The unsuspecting reader may encounter many ways these indigenous nations and their legal systems are named, as these cultures have been surrounded by long-standing terminological confusion in the legal and anthropological literature. The main reason for these terminological contradictions are the various worldviews and methodological peculiarities observed in Western science. In the late 19th and early 20th centuries, these nations were perceived as "*savages*", "*barbarians*" or "*primitives*" and these categories were included in the terminology of scientific works as well as in the titles of articles or textbooks (wild society, primitive law, the law of primitive man, etc.).² Following the abandonment of the Eurocentric worldview, these terms could no longer be used, but no universally accepted name appeared on the scene to replace them.

In the Anglo-Saxon literature, the introduction of the word "*folk law*" has been proposed since the 1970s, which has become popular in many languages (e.g. "*Volksrecht*" in German), but some theorists prefer the terms "traditional law", "customary law" "indigenous law" or "original law", which are often used interchangeably.³ Each of them has its own connotations and has its specific advantages and disadvantages. The problem with concepts such as customary and traditional is that they refer to an assumed unchanged past, when in fact every kind of law is subject to constant change. Sometimes and in some places, changes occur quickly, other times changes in the law occur slowly and gradually. However, there is no legal system that does not change at all. Assuming absolute continuity presents both analytical and political problems. This leads too easily to a strong and traditional representation of local law, which has little to do with social reality. This argument reinforces the impression by government officials that traditional law is an obstacle to development. The struggle for the self-determination of the indigenous population also suffers from the traditionalization of unwritten law. The problem is further complicated by the fact that there is

² HSU, F. L. K. (1964). Rethinking the concept "primitive.". *Current Anthropology*, V.5, No. 3. pp. 169–178.

³ VON BENDA-BECKMANN, K. (2001). Folk, Indigenous, and Customary Law. 5705-5708.

usually more than one version of indigenous law; traditional law as used and maintained by local communities themselves and traditional law as interpreted by government institutions.

Who are the Indigenous and Tribal Peoples? – an Attempt at Definition

Unwritten legal systems, also called customary, folk or indigenous law, are not just a thing of the past. In many societies, they are part of a complex legal constellation. They manage such diverse areas as land, water and forest rights, kinship and heritage, but also political authorities. These systems have undergone and are still subject to major changes under the influence of state legal systems and economic and political changes and are still the subject of heated political and scientific debate. For indigenous peoples, customary law is an important source of identity. Traditional law is a central element of the very identity of indigenous peoples and local communities, that determines the members' rights, duties and responsibilities.

Traditional law can cover the use of natural resources, rights and obligations relating to land, heritage and property, access to them, the conduct of spiritual life, the maintenance of cultural heritage and knowledge systems, and many other matters. Maintaining traditional laws can be crucial to the continued viability of the intellectual, cultural and spiritual life and the heritage of indigenous peoples and local communities, which also require various forms of respect for and recognition of customary laws beyond their own communities.⁴

Traditional law is a set of customs, practices and beliefs that indigenous peoples and local communities recognize as binding rules of conduct.⁵ It is an integral part of their social and economic systems and way of life.

Traditional law consists of a group of customs that are jointly recognized and shared by the community, people, tribes, ethnic or religious groups. It is the opposite of a written law based on an established political authority. The main attributes of traditional law may include, depending on the context, its legitimacy, flexibility and adaptability. In some countries, it is

⁴ NAFZIGER, J. A. R., PATERSON, R. K., & RENTELN, A. D. (2019). Cultural law: international, comparative, and indigenous. pp 45-47

⁵ Customary Law, Traditional Knowledge and Intellectual Property: An Outline of the Issues, WIPO Secretariat, 2013, www.wipo.int/export/sites/www/tk/en/resources/pdf/overview_customary_law.pdf, accessed online 11.11.2020

recognized as a source of law, in others its role is limited to the exercise of internal autonomy or self-government by indigenous peoples and local communities.⁶

Among the most distinctive features of indigenous peoples are their unique cultural patterns, social institutions and legal systems. These features vary in different parts of the world according to different social and political systems. Although indigenous peoples around the world live in state systems with formalized constitutional and legal systems, many of their social and cultural practices continue to be regulated by traditional law. This is, of course, only if their institutions, laws and practices have not been completely disrupted or assimilated beyond recognition. Traditional law and indigenous institutions suffer from neglect as a result of discriminatory or assimilationist policies of the state. Indigenous peoples are often exposed to social, political and economic marginalization, especially conquest and colonization. Only in a few cases has it been able to maintain a substantial level of political and legal autonomy.⁷

The systems and practices of most indigenous peoples have been disrupted or assimilated to some extent. The challenge is different in each case; in some societies, the highest priority is to strengthen the legal systems of indigenous peoples and their traditional legal institutions. These struggles are often part of a movement for autonomy or self-determination. In other cases, the biggest challenge is to cope with the changing social dynamics in indigenous societies. Information on the lifestyles and social systems of indigenous peoples is generally limited due to their social, political and economic marginalization and their relatively remote locations. In addition, formal and informal writings in these cases are sometimes limited to the original or local languages. In addition, because the traditional laws of indigenous peoples tend to be in oral form, little information about these laws is available in an easily accessible form, even among the people or community concerned.

There is no generally accepted definition of "*indigenous peoples*". International Labor Organization (ILO) Conventions No. 107 and 169 contain subjective and objective criteria for identifying indigenous and "tribal" nations and populations, but without clarifying the meaning of the term. For example, the World Bank takes a broad perspective and recognizes certain criteria for identification, including ties to ancestral territories, self-identification, and

⁶ WIPO Report on Fact-finding Missions on Intellectual Property and Traditional Knowledge (1998-1999), www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/768/wipo_pub_768.pdf, accessed online 11.11.2020

⁷ For further reading: Database of legislative texts on the protection of traditional knowledge and traditional cultural expressions and legislative texts relevant to genetic resources, www.wipo.int/tk/en/legal_texts/

unique common institutions and languages in order to distinguish indigenous peoples from others.⁸

The Bank accepts the terms "indigenous peoples" as well as the terms "tribal peoples", "indigenous ethnic minorities", etc. According to the definition of the bank, peoples are usually described as indigenous when they maintain traditions or other aspects of an early culture that is associated with a given region. They are usually historically and culturally connected with the given territory and are excluded from the surrounding population or the majority or immigrant population.⁹ These inhabitants are characterized in this way thanks to the observance of traditions that are specific to the area. However, not all natives share this characteristic, as some have adapted to modern times. Indigenous peoples can be found anywhere in the world. For centuries since their colonization, conquest, or occupation, indigenous peoples have documented a history of resistance, demonstrating their conviction and determination to survive with their distinct sovereign identities.

A more detailed definition, which has received considerable respect within the UN system, is as follows: Indigenous communities, peoples and nations are those which, having a historical continuity with pre-invasion and pre-colonial societies that developed on their territories, consider themselves distinct from other sectors of the societies now prevailing on those territories, or parts of them. They form at present non-dominant sectors of society and are determined to preserve, develop and transmit to future generations their ancestral territories, and their ethnic identity, as the basis of their continued existence as peoples, in accordance with their own cultural patterns, social institutions and legal system.¹⁰ Although this working definition does exist, the UN did not officially incorporate it into the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. In the Declaration, instead of offering a definition, it merely underlines the importance of self-identification, that indigenous peoples themselves define their own identity as indigenous. Article 33 of the Declaration states: "*Indigenous peoples have the right to determine their own identity or*

⁸ For further reading: Inspection Panel. 2016. "Indigenous Peoples." World Bank, Washington, DC.

⁹ C169 - Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169), Article 1. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169 Accessed online on 11.11.2020

¹⁰ Martínez Cobo, José R. Study of the Problem of Discrimination against Indigenous Populations. Study of the Problem of Discrimination against Indigenous Populations. New York: United Nations, 1987.

membership in accordance with their customs and traditions. This does not impair the right of indigenous individuals to obtain citizenship of the States in which they live.”¹¹

Indigenous Laws – Do They Matter Today?

Irrespective of the formal status of the relevant traditional laws or legal systems, indigenous peoples generally adjust their internal customary legal and social affairs, including any reforms therein, in a manner of their choice, unless expressly prohibited. Such systems form an integral part of their identity. To understand the legal systems of indigenous peoples, it is important to look at the functional side of the relevant institutions and laws. Customary laws can be divided in different ways. For our purposes, they are divided into two broad categories. The first category includes personal laws, such as those governing rules on marriage, divorce, inheritance, child custody, etc. The second group contains laws concerning different types and levels of ownership of forests, land, water bodies and other natural resources. The nature and extent of formal state recognition of customary laws of both kinds varies from case to case, from country to country, in different regions of the country, from people to people, and from one clan or other subgroup of the same people to others. Tribal peoples, and in particular their customs, have not been the subject of scientific research for a long time, essentially for two reasons. One of the reasons was the supremacy of Roman law, which led to jurisprudence focusing primarily on the history of Roman law, its institution and the later history of its adoption. This was later supplemented by a study of the law of nation-states, but this did not include an examination of the nations of distant continents. Another reason is the restrictive interpretation of the term law, which saw in the legal system merely as a system of norms imposed by a state body, the observance of which can ultimately be enforced by the use of legitimate violence. Because neither the state nor the system of institutions functions between natural nations, their legal system cannot be in line with this concept. Therefore, the subject of the research did not exist either. Thus, in order for the customary system of tribal peoples to be integrated into the research framework, the perception of law had to change and at the same time the geographical horizon had to be broadened.

¹¹ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples | United Nations For Indigenous Peoples. www.un.org. Accessed online 11.11.2020

The historical framework for this shift was provided by the colonization, during which Western civilization collided on the spot with conflict management techniques that were completely different from its usual civilizational processes. As a result, the study of the habits of indigenous peoples has slowly come to the fore in European science, but the contemporary thinking of the era still prevailed, especially Eurocentrism and the closely related evolutionism. Evolutionism has emerged through the transposition of biological observations into the social sciences, and its essence is that societies are evolving in the same way as can be observed in the plant and animal worlds.¹² As a result, the evolution of human societies can also be described as evolving from a primitive, basic state to more complex structures. Primitive people are primitive in this respect because they are stuck at this early stage of development, while other civilizations have moved above this level and developed much more complex institutional forms: first new states and then state bodies, which are further divided into legislative, executive and judicial. According to this view, there has been a similar development in the law: initially, a mixture of customary, moral, religious and ethical norms can be observed, while individual groups of norms do not separate from each other and represent a set of norms that jointly regulate people's behavior in society. However, at a later stage of development, the law becomes separate from customary and religious norms and, as a separate group of legal norms, has special characteristics. Needless to say, this approach poses a lot of problems and it does propose, that indigenous legal systems are somewhat inferior – stuck in an earlier stage of development. The author of this paper however is inclined to challenge this notion and emphasize that indigenous legal systems are of immense cultural, historical, spiritual and economic value to the study of law and simply categorizing them as inferior or primitive would be a disservice to all.

The great geographical discoveries inevitably raised the question of how to behave towards other civilizations. Legal anthropology examines the processes of iuridization of human existence in order to explain the laws of social and legal existence of human communities. This process takes place through the analysis of oral and written sources of law, as well as the practice of social life and traditions. Law is a complex and multidimensional phenomenon that has changed in content, scope and form as a result of changing living conditions. The study of world legal systems and comparative law are the most effective ways to realize the cultural diversity of legal solutions to the same problems of human existence. In

¹² For further reading on the Evolution Theory in Law: SINCLAIR, M. B. W., "The Use of Evolution Theory in Law" (1987). Articles by Maurer Faculty. 2271. <https://www.repository.law.indiana.edu/facpub/2271>

some cases, traditional legal systems have independently developed the same principles that continental European law has created with considerable delay. Religious and ethical norms and value concepts of a given culture are decisive for traditional legal cultures. In recent decades, traditional legal systems, natural nations and micro-communities have become the subject of comparative legal research.

The beginning and formation of indigenous legal systems are always historically veiled, and even modern science cannot determine the exact beginnings of the creation of these systems. Many legal cultures have existed for centuries, millennia, but in reality, they do not have a documented history, they simply exist. Customs and traditions are part of oral culture, so their main feature is orality. Not only because writing has not often developed in these societies, but in some cases also because they have purposefully safeguarded their laws within the community. While the law is oral, it belongs to everyone, but as soon as the law becomes written, a large part of the community is pushed out of the process and the creation of the law belongs to the legislators. It follows from the oral nature that these legal systems focus mainly on the content of specific rights and orality also guarantees the flexibility of the law, as it can adapt to the changing conditions of community life without formal proceedings. In most tribal nations, the whole community is involved in some form of law-making - both by applying the law to a specific case, but also by passing the law on to future generations.

These customs are closely related to the reality of everyday life, are based on its reality and, as a result, there is no separation of law and social reality, which is characteristic of more developed modern legal systems. Academic case law is not necessary because everyone knows the content of law, as the law is deeply rooted in the customs of society. In case of doubt, the collective memory and what the community thinks about a particular case is crucial. The law therefore exists completely without formalities and offices. The traditional legal system of indigenous peoples is therefore barely institutionalized.

The customs of indigenous peoples are usually characterized as very conservative, rigid and resistant to change. This is not entirely true. Conservatism guarantees the continuity of tradition and thus the identity of the community, but this does not preclude acceptance of change if it is slow and does not mean sudden breakthroughs caused by new ideas. It follows from this basic view that they only accept bottom-up organic change on the basis of a consensus of the community, they are mostly opposed to "reforms" coming from above or from outside (foreign influences, colonization, etc.).

Another feature of these systems is that they take into account ideas that modern man is only beginning to realize now: an ecological approach. Nature is sacred, souls, spirits and gods live in it, or the deity itself (animism), animals are a gift from the forest and gods, so they cannot be abused because it leads to immediate punishment (lack of booty, disease, etc.). Harmonious coexistence with nature is an essential feature of these societies, and customs make a significant contribution to maintaining this path for future generations. The rainforests have been preserved by those who have survived there for millennia, only the modern state destroys them to the greatest astonishment of those who still live there, as they not only lose their homes and livelihoods, but witness an attack on what is considered sacred.

While the previous statements might sound very far-fetched for someone in the modern Western world devoted to the study of written law, we have to understand that even though all tribes live on the territory of a certain state, with its written laws – the jurisdiction of these legal institutions is not almighty. Even though we do live in the 21st century, in the era of unprecedented legal improvements, for the indigenous peoples certain things have not changed. They have retained their original legal systems, which is the basis of their identity and part of their cultural heritage. It could be argued that today there is no longer a purely indigenous legal system, because all nations live within the borders of a formally recognized state, even though statehood is a foreign phenomenon for many of these tribes.

As a result of colonization, the customs and traditions of many tribes have changed considerably in recent centuries. The author of this paper believes that all aspects of a community's past and present are part of their cultural heritage, it is considered valuable and should be safeguarded and shared with future generations. In this context, the original cultural heritage is important, because it is a trace of the past that reminds us of the diverse history of human civilization.

Conclusion

Indigenous laws have always been central to the self-determination of tribal peoples. Indigenous peoples are the holders of unique languages, traditional knowledge systems and customs. They also have an immense insight into the sustainable management of natural resources. Their ancestral land has a crucial importance for their collective survival as peoples

– physically and culturally speaking as well. Indigenous peoples hold their own diverse concepts of law, based on their traditional values and customs.

These traditional laws are intertwined with their everyday lives and maintaining them is fundamental for the continuing vitality of the heritage of local communities, who have been very vocal about calling for respect and recognition of tribal laws beyond their own communities. Naturally claims over land and natural resources might raise complex issues in national constitutional law, but even so, we are seeing many countries gradually recognizing indigenous laws as an official source of law, in alignment with United Nations recommendations. Many countries have yet to give formal recognition to indigenous law and as such, its role is limited to the exercise of internal autonomy or self-government by indigenous peoples and local communities.

BIBLIOGRAPHY

C169 - Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169), Article 1.
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169 Accessed online on 11.11.2020

Customary Law, Traditional Knowledge and Intellectual Property: An Outline of the Issues, WIPO Secretariat, 2013,
www.wipo.int/export/sites/www/tk/en/resources/pdf/overview_customary_law.pdf, accessed online 11.11.2020

Database of legislative texts on the protection of traditional knowledge and traditional cultural expressions and legislative texts relevant to genetic resources, www.wipo.int/tk/en/legal_texts/

HSU, F. L. K. (1964). Rethinking the concept "primitive.". *Current Anthropology*, V.5, No. 3. pp. 169–178.

Inspection Panel. 2016. "Indigenous Peoples." World Bank, Washington, DC.

Martínez Cobo, José R. Study of the Problem of Discrimination against Indigenous Populations. Study of the Problem of Discrimination against Indigenous Populations. New York: United Nations, 1987.

NAFZIGER, J. A. R., PATERSON, R. K., & RENTELN, A. D. (2019). Cultural law: international, comparative, and indigenous. pp 45-47

PŘÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia - 13. november 2020

SINCLAIR, M. B. W., "The Use of Evolution Theory in Law" (1987). Articles by Maurer Faculty. 2271. <https://www.repository.law.indiana.edu/facpub/2271>

United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples | United Nations For Indigenous Peoples. www.un.org. Accessed online 11.11.2020

VON BENDA-BECKMANN, K. (2001). Folk, Indigenous, and Customary Law. 5705-5708.

WIPO Report on Fact-finding Missions on Intellectual Property and Traditional Knowledge (1998-1999), www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/768/wipo_pub_768.pdf, accessed online 11.11.2020

**PŘÁVNO-SPRÁVNE A SPOLOČENSKO-POLITICKÉ ASPEKTY
FUNGOVANIA MIESTNEJ CIRKVI NA PRÍKLADE WARMIJSKEJ
DIECÉZY / ARCIDIECÉZY**

**LEGAL-ADMINISTRATIVE AND SOCIO-POLITICAL ASPECTS OF
THE FUNCTIONING OF THE LOCAL CHURCH ON THE EXAMPLE
OF THE WARMIA DIOCESE / ARCHDIOCESE**

Piotr Gawliczek - Wojciech Guzewicz

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.16-26>

Abstrakt

Miestny kostol, vrátane warmianského, sa zvyčajne posudzuje z teologického, pastoračného alebo kultúrneho hľadiska. Veľmi zaujímavým aspektom, ktorý v súčasnosti vzbudzuje veľký záujem a ktorý však ešte nebol rozpracovaný, je sociálno-politický a administratívno-právny aspekt. Cieľom tohto vystúpenia je predstaviť činnosť varmiánskej cirkvi v priebehu takmer 700 rokov v uvedených perspektívach.

Kľúčové slová:

diecéza / arcidieceza Warmia

Abstract

The local church, including the Warmian church, is usually considered from a theological, pastoral or cultural perspective. On the other hand, a very interesting aspect that is currently arousing a lot of interest, and which has not yet been worked out, is the socio-political as well as the administrative and legal aspect. The speech aims to present the activities of the Warmian Church over the course of almost 700 years in the above-mentioned perspectives.

Key words

Diocese / Archdiocese of Warmia

Archdiocese of Warmia, which covers 12.000 km² of the area, is located on the Warmia and Mazury's voivodeship. It borders on the east with Elk's diocese and on the southeast with Łomża's diocese, on the south with Płock's diocese, on the southwest with

Toruń's diocese, and from the west with Elbląg's diocese. North border of archdiocese is in the meantime country border with Russia¹.

From the administrative and legal side, crucial for Warmia's diocese was the year 1243. Right then it was found as one of the fourth Prussian Archdiocese. At first, its borders were set out in a very general area: on the west Vistula Lagoon, on the north Pregoła river, from the south Družno lake, then Passaluk river on the east side until Lithuanian border².

Map of Holy Warmia

Source: <https://archwarmia.pl/archidiecezja/o-archidiecezji-warmińskiej/> [accessed: 10.11.2020].

With time on the diocese was selected territory representing the salary of the bishop and cathedral chapter, which was called Warmian dominium or Warmia. Anselm, the first

Assoc. Prof. Piotr Gawliczek, PhD, dr h.c. – University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Elk Branch Campus, ORCID: 0000-0002-0462-1168, e-mail: piotr.gawliczek@uwm.edu.pl

Rev. Prof. Wojciech Guzewicz, PhD – University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Elk Branch Campus, ORCID: 0000-0002-6759-0856, e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

¹ See. GUZEWICZ, W.: Ustrój i administracja diecezji/archidiecezji warmińskiej (Wybrane zagadnienia). In: Rocznik Elcki 2014, v. 11 [druk: 2015]. ISSN 1896-334X, pp. 40-43.

² KOPICZKO, A.: Z dziejów diecezji / archidiecezji warmińskiej [accessed: 10.11.2020], <http://archidiecezjawarmińska.pl/node/6>.

bishop, had chosen lands located in the center of the diocese, lived by Warm, Natang, and Galind's tribes. Covering the third part of the whole area (4249 km²) dominium consisted of ten vassalages. Seven of them (with headquarters in Barczew, Braniew, Dobre Miasto, Jeziorany, Lidzbark Warmiński, Orneta, and Reszel) were ruled only by bishops, the rest three of them (with headquarters in Frombork, Olsztyn and Pieniężno) – were ruled by cathedral chapter. Besides mentioned cities there are also two others, Biskupiec and Bisztynek and almost five hundred villages³.

Historical diocese of Warmia for 223 years (until second Toruń's peace) was under the country of Teutonic Knights rule. In 1466 r. territory of the bishop and chapter (the mentioned dominium), but also regions of the Tolkmicko and Elbląg were incorporated into Poland, and 306 years later – because of the first Partition of Poland – into Prussian and German country. In the beginning only German and Prussian people lived there, but since the middle of the XV century, also Poles⁴. This division does not suit today's categories of nationalities, which is why, local inhabitants are called Warmians. This situation changed again after the second world war⁵.

The capital of Warmia and bishops' mansions at the beginning was Braniew; in the 1341 year, it was transferred to Orneta, from the 1350 year to 1795. – it was transferred to Warmian's Lidzbark, half-century later Frombork was the capitol, and since the 1945 year – Olsztyn. The spiritual center of Warmia was and still is Frombork, where was located headquarter of Warmian's chapter brought to life in 1260. In years 1329-1388 on Frombork's hill a marvelous cathedra has been built – a jewel of the Gothic style – the cathedra was named: *Castrum Dominae Nostrae* (Castle of Our Lady), in German – *Frauenburg*⁶.

Diocese of Warmia also had its capital of culture – Athens of the North. This name was given to Braniew, the oldest city in Warmia, which from the XIV century belonged to the Hanseatic League. In 1565 r. bishop Stanisław Hozjusz invited to Braniew Jesuits, they had organized first college, spiritual and papal's seminary preparing the missionary for Scandinavian and Russian countries. In 1589 r. founded also printing house. It published

³ KUMOR, B.: *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*. In: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 1970, v. 20 ISSN 0518-3766, pp. 253-374; GUZEWICZ, W.: *Ustrój i administracja diecezji/archidiecezji warmińskiej (Wybrane zagadnienia)*, op. cit., p. 41.

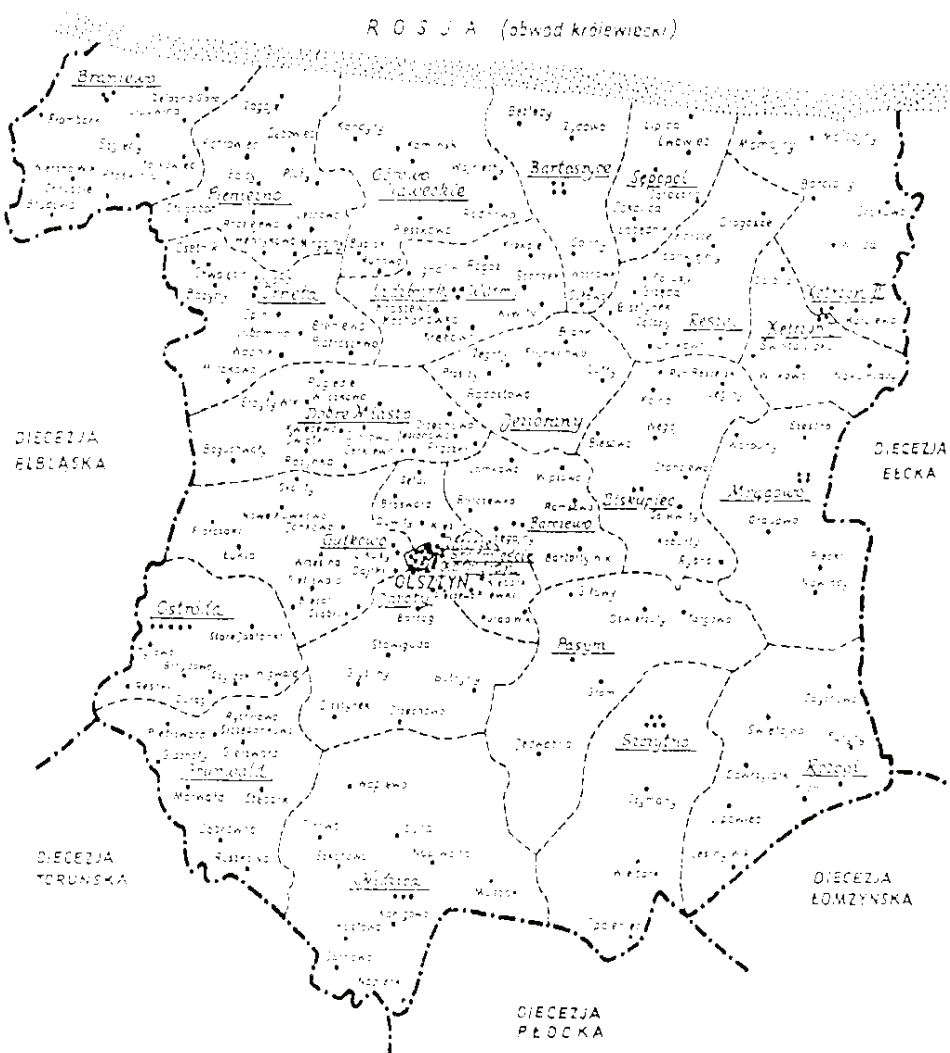
⁴ See. BIAŁUŃSKI, G.: *Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 roku)*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2001. ISBN 83-87643-32-7.

⁵ See. SZORC, A.: *Dzieje diecezji warmińskiej (1243-1991)*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, 1991.

⁶ KOPICZKO, A.: *Z dziejów diecezji / archidiecezji warmińskiej* [accessed: 10.11.2020].

official documents, liturgical books, theological polemical, historical, devotional, and panegyric works, also student's books. In the XIX century on previous schools' basis, a Hosianum Highschool was created, to which clerics arrived only for lectures, but priest formation was gained in their own seminary building⁷.

Map of archdiocese of Warmia (from 1995)

Źródło: In. Rocznik archidiecezji warmińskiej 1995. ISSN 1425-4891, p. 36.

First temples in Warmia were built at the end of XIII century. Around 50 churches have been erected in first half XIV century. In Teutonic part, to build a religious building involve strictly with colonization and lasted to the end of XV century. In general, before the

⁷ See. SZORC, A.: Kolegium Jezuickie w Braniewie i jego księgozbiór 1565-1626. In: Seria historyczna. Supplement Hozjański 1998, v. 3. ISSN 1425-3038.

1525 year in the whole diocese (not only in dominium) functioned around 272 parish churches and chapels⁸.

The biggest changes in parish web were caused by reformation, but not at all. In 1525-year, part of the diocese converted to Protestantism, this part undergoes to secular Authority of Teutonic Order, also small territories from the west, in Tolkmick and Elbląg region, which since the 1466 year belonged to Poland. Catholicism continued at the Warmian dominium on the Polish territory. Based on post-visit protocols, we can establish that after 1550 years in the diocese of Warmia 74 parishes and 19 churches were working, this situation lasted to 1772. In the XVII and XVIII centuries, several chapels and new pilgrim churches have been built. Mary's sanctuaries are located in Gietrzwałdz, Święta Lipka, Stoczek, and Krosno. Worship/Cult of Holy Cross has spread in Chwałęcín, Braniew, and Międzylesie. Two churches are sanctified by the special service of the Holy Sacrament (Głotowo and Bisztynek). Furthermore, many pilgrims traveled to the sanctuaries to honor saints, for example to Tłoków (Saint Roch) and Barczew (saint Anthony)⁹.

Further change of Church organisation on this territory, started after partitions of Poland, when lands belonged to Prussia. The agreement of Holy See and Prussian state announced papal documents *De salute animarum* and *Quod de fidelium*. Due to this documents diocese of Warmia was given status of removal (*exempta*) and obeyed directly to Holy See¹⁰. Moreover, Pomezan diocese (officiality) with headquarter in Malbork was attached to it. It was consisted of five deaneries and since 1577 was under the rule of Chełmińska's diocese. These de jure parishes belonged to the still formally existing Pomesanian diocese, abolished by the bull *De salute animarum*. Thus, the Warmia diocese was expanded to 30 parishes and 13 branches. Since then, it already included 113 parishes and 29 branches, as well as two chapels (with the rights of branches)¹¹. The parishes in Königsberg, Klaipeda and Szyłygi from the abolished Sambia diocese were also attached to the Warmia diocese. By virtue of the bull, the parish in Oliwa, which belonged to the Chełmno diocese, was incorporated into the bishopric of Warmia (the pope, however,

⁸ KOPICZKO, A.: *Z dziejów diecezji / archidiecezji warmińskiej* [accessed: 10.11.2020]; See. GUZEWICZ, W.: *Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989-2009)*. Ełk: Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, 2012. ISBN 978-83-60737-17-0, pp. 68-77.

⁹ See. OBLĄK, J. – KOPICZKO, A.: *Historia diecezji i archidiecezji warmińskiej*, Olsztyn: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej w Olsztynie, 2010.

¹⁰ See. OBLĄK, J.: *Egzempcja diecezji warmińskiej i jej obrona za biskupa Mikołaja Szyszkowskiego*. In: *Polonia Sacra 1955*, v. 2-3. ISSN 1428-5673, pp. 123-136.

¹¹ KOPICZKO, A.: *Reorganizacja Kościoła katolickiego w Prusach na podstawie bulli De salute animarum*. In *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura 2013*, v. 12. ISSN 2080-1238, p. 78.

indicated that it would be in the hands of the Warmian diocese as long as Bishop Józef Hohenzollern remained the abbot of the local Cistercians, which in practice meant that his death, i.e., 1836¹².

Social institutions were established at parish churches: schools, hospitals, shelters and fraternities. In Warmia - as in any part of Poland - schools existed in every parish. Some of them, especially the city ones, had a relatively high standard and prepared them for further education in Jesuit colleges in Braniewo or Reszel. Girls also benefited from teaching, which was a rarity in the past. There were about 30 hospitals and shelters in the years 1525-1772, of which about 10 were in the villages. The elderly, the sick, the poor, the disabled, orphans and widows found refuge and care here. From 1600 pharmacies were established and doctors were employed. Numerous confraternities in honor of the Lord Jesus (8), the Blessed Virgin Mary (38), saints (29) and state (29) were conducive to deepening the religious life of lay people and conducting charity campaigns. Marian sodalities operated at the Jesuit colleges.

The Warmian Church was conducting external missions all the time. From the 17th century, they were concentrated in the Duchy of Prussia, in the so-called diaspora. In 1617, the bishops of Warmia received the title of administrators of the Sambia diocese. Three years earlier, the construction of a church in the protestantized Königsberg commenced. The mentioned Saint Lipka was also a mission center in Prussia. In the second half of the 17th century, a temple was erected in Tylża, where raftsmen floated wood and other goods on the Niemen. In addition to three institutions established in the diaspora *sensu stricto*, there were also three churches located in Royal Prussia: in Elbląg, Tolkmicko and Kadyny¹³.

However, the greatest number of Catholic pastoral centers in the Protestant part were established in the second half of the 19th and at the beginning of the 20th century. This was dictated by the influx of Polish settlers, seasonal workers and soldiers of the Catholic faith. In 1927, there were already about 40 parishes in the diaspora. Their number was also influenced by the new regulations of diocese borders (1821, 1854, 1859, 1922, 1936). In 1939, 311,000 Catholics lived in the Warmia diocese, with 175 parishes (which constituted 14% of the total population)¹⁴.

¹² EICHORN, A.: Die Ausführung der Bulle „De salute animarum“ in den Diözesen des Preußischen States durch Fürstbischof Joseph Hohenzollern. In: Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands 1874, v. 5, pp. 114-130.

¹³ KOPICZKO, A.: Z dziejów diecezji / archidiecezji warmińskiej [accessed: 10.11.2020].

¹⁴ See. BIELAWNY, K.: Dzieje katolików polskich w diecezji warmińskiej w latach 1918-1945 w refleksji historyczno-teologicznej. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2007. ISBN978-88348-64-8.

The development of religious, social and cultural life was interrupted by the Second World War. The native population of Warmia and Mazury, which for centuries ensured the historical continuity of Warmia, left the area of the Warmia diocese. This was due to the orders of the local German authorities, the fear of Russian tanks, and the hostile attitude of the Polish communist authorities. About 20 priests were murdered in the first months of 1945 by Red Army soldiers. The Polish National Committee, operating in Olsztyn, refused Polish citizenship to Bishop Maksymilian Kaller and forced him to leave Poland. The same was done with other clergymen - Warmiak. Card. August Hlond appointed the apostolic administrator of the Warmia diocese, Fr. Msgr. Teodor Bensch, who moved the bishop's curia from Frombork to Olsztyn¹⁵.

The place of the autochthons was slowly taken by newcomers from the Vilnius and Grodno regions, as well as from Lviv, Przemyskie, Warsaw and Białystok regions. Pastors came with them. The economy and culture were slowly rebuilding, and often within new parish structures¹⁶.

The diocese managed to set up all the institutions needed for proper functioning: the curia and the bishops' court as well as lower theological seminaries (dissolved by the communist authorities in 1952). In 1949, the higher theological seminary was reactivated, first at ul. Mariańska, then after the building was taken over by the City Hall - at pl. Bema 2, and from 1991 in Redykajny. In 1951, the cathedral chapter was reactivated, and nine years later - the first collegiate chapter. In 1979, the Historical and Pastoral Institute was established, gathering diocesan theological colleges, and in 1999, on its basis, the Faculty of Theology was established as part of the newly created University of Warmia and Mazury¹⁷.

In order to improve the pastoral care, the number of deaneries and parishes was constantly increased. The priests and the faithful put a lot of effort into rebuilding the destroyed temples. There was also a problem of taking over post-evangelical buildings in connection with the change in the religious structure of the local population. However, the post-war years are marked by a cross of oppression on the part of the socialist state structures hostile to religion. The administrative authorities tried to limit the influence of the Church.

¹⁵ See. BREWCZYŃSKI, S.: Ks. Adalbert (Wojciech) Zink – rządcą diecezji warmińskiej w latach 1951-1953. Olsztyn, 2006. ISBN 978-83-923565-5-4.

¹⁶ KOPICZKO, A.: Z dziejów diecezji / archidiecezji warmińskiej [accessed: 10.11.2020]; GUZEWICZ, W.: Ustrój i administracja diecezji/archidiecezji warmińskiej (Wybrane zagadnienia), op. cit., pp. 40-43

¹⁷ See. WOJTKOWSKI, J.: Diecezja warmińska w latach 1945-1972. In: Komunikaty Warmińsko-Mazurskie 1996, v. 1. ISSN 0023-3196, pp. 81-100.

Catholic associations and Caritas were dissolved, religion classes were removed from schools. A dozen or so priests were imprisoned, others were under surveillance and blackmailed. On January 26, 1951, Fr. Theodore Bensch and his vicar general, Fr. Mieczysław Karpiński. The Council of Consultors elected Fr. Wojciech Zink. Initially, he was only an administrator, and six months later, after reactivating the cathedral chapter, he was elected vicar of the chapter. Unfortunately, the state authorities acted brutally with him as well. On October 3, 1953, he was arrested and imprisoned. In his place the chapter chose - imposed by state factors - Fr. prof. Stefan Biskupski¹⁸.

A breakthrough in relations between the state and the Church took place in 1956. The Warmia diocese then received a new ordinary in the person of Fr. Bishop Tomasz Wilczyński. This nomination was issued by the Holy See in 1951, but the government of the Polish People's Republic did not allow the bishopric to be taken over. Such a possibility appeared only after the October events¹⁹.

Bishop Tomasz Wilczyński was the first post-war diocese governor to be ordained. He was very active, and most importantly - courageously and uncompromisingly he defended the rights of believers. His famous performances after the liquidation of the chapel in Sanatorium Anti-Tuberculosis in Olsztyn (May 1965) are known. It happened in the year of preparations for the Millennium of the Baptism of Poland. The bishop himself did not live to see these ceremonies. He died of a heart attack on August 5, 1965. Bishop Józef Drzazga, a suffragan of Warmia, became the next vicar of the Chapter. He received the papal appointment as administrator only after two years, on May 25, 1967, and he became a full Warmian bishop on June 28, 1972. On the same day, the Warmia diocese was subordinated to the metropolis of Warsaw. Previously (from 1929) it belonged to the metropolis of Wrocław. The next bishop of Warmia was Józef Glemp, the later Primate of Poland. He only worked here for two years, but they were very fruitful. He managed to activate the laity and develop the cult of St. Adalbert, reorganize theological studies. The next bishop, Jan Obląk, was a great expert on these lands and published many articles about the past of the Warmia diocese. He took the helm of the diocese in old age and therefore ruled for a very short time - three years. In 1985, he was assisted by the Chełmno suffragan, Bishop Edmund Piszcz, who in 1988 became the

¹⁸ KOPICZKO, A.: Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 1996. ISBN 0585-3893.

¹⁹ See. ZIELIŃSKI, Z.: Kościół w Polsce (1945-2002). Radom: Polwen, 2002. ISBN 83-88822-37-3.

49th Ordinary of Warmia. Currently, the diocese is governed by Archbishop Józef Górczyński²⁰.

On March 25, 1992, the Holy See, as part of the reorganization of the Church in Poland, divided the Warmia diocese into the Warmian archdiocese and the Elbląg and Ełk dioceses²¹. At that time, the Warmia diocese had 700,000 inhabitants, of which approximately 690,000 people claimed to be Catholic. It was divided into 24 deaneries and 223 parishes. In total, it had 508 priests, including 404 diocesan and 104 religious. At that time, there were 42 female religious houses with 256 sisters in the archdiocese²².

After almost twenty years of functioning of the archdiocese, the number of believers remained at the same level (about 693,000). On the other hand, the number of deaneries (33), parishes (259), diocesan priests (453), religious priests (122), and the number of nuns (346) increased²³.

The faithful of the Archdiocese of Warmia are mainly of Polish nationality. The Ukrainian population, who also lives in these areas, falls under the Przemyśl-Warsaw diocese and has its own parish network. A small German minority also has its own pastoral ministry. 60% of the population lives in cities (there are 24 cities in the archdiocese), 40% in the countryside. At the beginning of the 21st century, the unemployment rate was 29% and was the highest in Poland (at the beginning of 2011, it was approx. 23%). At that time, there were 700 unemployed per one job offer. The highest level of unemployment in the Warmińsko-Mazurskie voivodship is recorded in the poviats of Braniewo (32%) and Bartoszyce (34%). The rural population suffered the most by the abolition of State Farms on January 1, 1992²⁴.

²⁰ ACHREMCZYK, S.: Poczec biskupów warmińskich. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2008. ISBN 978-83-60839-20-1.

²¹ I IOANNES PAULUS PP. II: Totus Tuus Poloniae Populus (25.03.1992). In: Acta Apostolicae Sedis, 1992, vol. 84, p. 1099-1112; text in Polish available at: Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich 1992, nr 2, pp. 4-27; GUZEWICZ, W.: Diecezja ełcka w zarysie (1992-2012). Ełk: Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, 2012. 115 pp. 17-19 ISBN 978-83-60737-20-0.

²² In: Rocznik archidiecezji warmińskiej 1992. ISSN 1425-4891.

²³ <http://archidiecezjawarmińska.pl/node/6> [accessed: 10.11.2020].

²⁴ GUZEWICZ, W.: Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989-2009), op. cit., pp. 68-77.

BIBLIOGRAPHY

PRINTED SOURCES:

IOANNES PAULUS PP. II: Totus Tuus Poloniae Populus (25.03.1992). In: Acta Apostolicae Sedis, 1992, vol. 84, p. 1099-1112.

Rocznik archidiecezji warmińskiej 1995. ISSN 1425-4891.

LITERATURE:

ACHREMCZYK, S.: Poczët biskupów warmińskich. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2008. ISBN 978-83-60839-20-1.

BIAŁUŃSKI, G.: Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 roku). Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2001. ISBN 83-87643-32-7.

BIELAWNY, K.: Dzieje katolików polskich w diecezji warmińskiej w latach 1918-1945 w refleksji historyczno-teologicznej. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, 2007. ISBN 978-88348-64-8.

BREW CZYŃSKI, S.: Ks. Adalbert (Wojciech) Zink – rządcą diecezji warmińskiej w latach 1951-1953. Olsztyn, 2006. ISBN 978-83-923565-5-4.

EICHORN, A.: Die Ausführung der Bulle „De salute animarum” in den Diözesen des Preußischen States durch Fürstbischof Joseph Hohenzollern. In: Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands 1874, v. 5, pp. 114-130.

GUZE WICZ, W.: Diecezja ełcka w zarysie (1992-2012). Ełk: Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, 2012. 17-19 ISBN 978-83-60737-20-0.

GUZE WICZ, W.: Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989-2009). Ełk: Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, 2012. ISBN 978-83-60737-17-0.

GUZE WICZ, W.: Ustrój i administracja diecezji/archidiecezji warmińskiej (Wybrane zagadnienia). In: Rocznik Ełcki 2014, v. 11 [druk: 2015]. ISSN 1896-334X, pp. 40-49.

KOPICZKO, A.: Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 1996. ISBN 0585-3893.

KOPICZKO, A.: Reorganizacja Kościoła katolickiego w Prusach na podstawie bulli De salute animarum”. In Kościół w Polsce. Dzieje i kultura 2013, v. 12. ISSN 2080-1238, pp. 65-85.

KUMOR, B.: Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939). In. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 1970, v. 20. ISSN 0518-3766, pp. 253-374.

OBŁĄK, J. – KOPICZKO, A.: Historia diecezji i archidiecezji warmińskiej, Olsztyn: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej w Olsztynie, 2010.

OBŁĄK, J.: Egzempcja diecezji warmińskiej i jej obrona za biskupa Mikołaja Szyszkowskiego. In: Polonia Sacra 1955, v. 2-3. ISSN 1428-5673, pp. 123-136.

SZORC, A.: Dzieje diecezji warmińskiej (1243-1991). Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, 1991.

SZORC, A.: Kolegium Jezuickie w Braniewie i jego księgozbiór 1565-1626. In: Seria historyczna. Supplement Hozjański 1998, v. 3. ISSN 1425-3038.

WOJTKOWSKI, J.: Diecezja warmińska w latach 1945-1972. In: Komunikaty Warmińsko-Mazurskie 1996, v. 1. ISSN 0023-3196, pp. 81-100.

ZIELIŃSKI, Z.: Kościół w Polsce (1945-2002). Radom: Polwen, 2002. ISBN 83-88822-37-3.

INTERNET:

KOPICZKO, A.: Z dziejów diecezji / archidiecezji warmińskiej [cit. 10.11.2020], <http://archidiecezjawarminska.pl/node/6>.

VZNIK HLUČÍNSKA AKO NÁSLEDOK PRIJATIA VERSAILLSKEJ ZMLUVY

THE ESTABLISHMENT OF THE HLUČÍN REGION AS A CONSEQUENCE OF ACCEPTANCE OF THE TREATY OF VERSAILLES

Dominika Kováčová¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.27-39>

Abstrakt

Po prvej svetovej vojne sa na strane víťazov ocitol aj novovzniknutý štát – Československo. Výsledkom mierových rokovaní v Paríži bolo prijatie piatich mierových zmlúv, vrátane Versaillskej zmluvy, upravujúcej vzťahy s Nemeckom. Úpravou hraníc medzi Nemeckom a Československom (vo Versaillskej zmluve) sa k územia Československa pripojilo Hlučínsko, spadajúce do oblasti Horného Sliezska. Prečo hovoríme o vzniku Hlučínska a ako sa vysporiadalo miestne obyvateľstvo s daným stavom, bude predmetom nášho článku.

Kľúčové slová

Versaillská zmluva, Parížska mierová konferencia, Československo, Hlučínsko

Abstract

Czechoslovakia was one of the victorious states after the First World War. Five major peace treaties were prepared at the Paris Peace Conference, including Treaty of Versailles, which governed relations with Germany. The Treaty of Versailles regulated the borders between Germany and Czechoslovakia and Hlučín was annexed to Czechoslovakia. The subject of our article is the "establishment" of the Hlučín region and the behavior of the local population in this situation.

Keywords

Treaty of Versailles, Paris Peace Conference, Czechoslovakia, Hlučín region

¹ JUDr. Dominika Kováčová, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva, interný doktorand

Úvod

Právo národov na sebaurčenie predostrelo možnosť na vytvorenie Československého štátu, sprevádzaného od svojho vzniku určitými problémami. Nejednotná právna úprava, štátne hranice ešte nevymedzené medzinárodnými zmluvami, československý národ brániaci novovzniknutý štát pred starými monarchiami, nespokojnosť príslušníkov nemeckej a maďarskej národnosti žijúcich na území novej republiky, zotrúvanie maďarských úradníkov na svojich postoch (predovšetkým na území Slovenska), nedostatok inteligencie z radov slovenského obyvateľstva... S diametrálne odlišnými problémami sa musela vysporiadať „vytvorená“ oblasť- Hlučínsko. Prijatím Versailleskej zmluvy sa pre jej obyvateľstvo začala nová éra keď sa po vyše sto rokoch, počas ktorých patrili pod územie Pruska, stali súčasťou novovzniknutého štátu - Československa.

Versaillská zmluva bola prijatá 28. júna 1919. Bola výsledkom Parížskej mierovej konferencie, konajúcej sa bezprostredne po ukončení 1. svetovej vojny. Spolu s Versailleskou zmluvou boli prijaté aj zmluva zo Saint-Germain (zmluva s Rakúskom), zmluva z Neuilly (zmluva s Bulharskom), Trianonská zmluva (uzatvorená s Maďarskom) a Sèvreská zmluva (uzatvorená s Osmanskou ríšou). Zmluvy boli v porovnaní s predchádzajúcimi mierovými zmluvami rozsiahlejšie, upravovali okrem iného aj vznik Spoločnosti národov a Medzinárodnej organizácie práce. Na Parížskej mierovej konferencii mala konečné rozhodnutia v kompetencii Najvyššia rada, ktorou bola sprvu Rada desiatich, neskôr už len Rada štyroch (Veľká štvorka). Víťazné mocnosti, Veľká Británia, Francúzsko, Spojené štáty americké a Taliansko, tvorili vyššie spomínanú Veľkú štvorku (v čase neprítomnosti talianskeho zástupcu sa zmenila na Veľkú trojku). Najvyššia rada mala rozhodujúce slovo pri vymeriavaní vojenských, hospodárskych, morálnych sankcií a v neposlednom rade aj pri určovaní teritoriálnych zmien. S územnými požiadavkami po prvej svetovej vojne prichádzali nové národné štáty, odvolávajúce sa na Wilsonove princípy národného sebaurčenia. Rozhodnutia víťazných mocností sa okrem iných snažila ovplyvniť aj československá delegácia svojimi požiadavkami o územných nárokoch.

Z ustanovení Versailleskej zmluvy

Versaillská zmluva so svojimi 440 paragrafmi, rozdelených na 15 častí, bola recipovaná do právneho poriadku Československej republiky pod číslom 217/1921 Sb., ako „Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919“. Dôležitými sa vo vzťahu k štátnym hraniciam Nemecka s Československou republikou stala Část II. – Hranice Německa a Část III. – Politické klausule Evropské. Základné vymedzenie hraníc možno vyčítať priamo z Versailleskej zmluvy: „*Německé hranice budou stanoveny takto:... 6. S Československem: Hranice z 3. srpna 1914 mezi Německem a Rakouskem od svého styčného bodu s bývalou správní hranicí, oddělující Čechy a Horní Rakousy, až k severnímu bodu výběžku bývalého rakouského Slezska, ležícímu asi 8 km východně od Prudniku (Neustadt)...*“.² Vzťah Nemecka a Československej republiky je ďalej stanovený v Části III. Oddíl VII., ktorý nesie názov „Stát československý“. V ňom obsiahnuté články deklarujú uznanie úplnej nezávislosti Československého štátu a zároveň uznanie hraníc Československého štátu tak, ako boli určené Čelnými mocnosťami spojenými a združenými a ostatnými zúčastnenými štátmi. Podľa čl. 82 mala byť hranicami medzi Nemeckom a Československým štátom určená na základe starej hranice medzi Rakúsko-Uhorskom a Nemeckou ríšou pred 3. augustom 1914. Na základe čl. 83 sa priamo geograficky vymedzili hranice³ a súčasťou československého územia sa stala oblasť už označovaná ako Hlučínsko. Ako konštatuje jeden z múzejných pedagógov Múzea Hlučínska Jiří Nemínař, vznik Hlučínska bol do značnej miery len náhodný proces, ktorého celkový priebeh nie je doteraz známy.⁴ Na základe ustanovení čl. 83 sa Nemecko vzdalo v prospech Československa všetkých práv a právnych titulov na časť sliezskeho územia, vymedzeného nasledovne: Počínajúc od bodu položeného asi 2 km na juhovýchod od Ketře (Katscher), na hraniciach medzi krajom hlubčickým a ratibořským, hranicou medzi týmito dvoma krajmi, ďalej starou hranicou medzi Nemeckom a Rakúskom až k bodu ležiacemu na Odre priamo na juh od železnice Ratiboř-Bohumín a odtiaľ smerom na severozápad až k bodu ležiacemu asi 2 km na juhovýchod od Katře. Rovnako mala byť na v zmysle ustanovení čl. 83

² Část II. čl. 27 217/1921 Sb., ako „Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol.

³ Hranice v okresoch Ratiboř a Hlubčice sa určili jednoduchým zaznačením rovnej čiary na mape, ktorá oddelila časť Pruska (súčasť Nemeckej ríše) a k Československej republike pripojila časť, ktorá sa odvtedy označuje ako Hlučínsko.

⁴ NEMINÁŘ, J. : *Československé územné nároky v Horním Slezsku*. In: Hlučínsko. Vlastivědný časopis Muzea Hlučínska. roč. 10, 2020, č.1. s. 11

ustanovená komisia do 14 dní od nadobudnutia pôsobnosti Versaillskej zmluvy. Komisia mala určiť hraničnú čiaru medzi štátom Poľským a Československým na mieste samom. Zložená mala byť zo siedmich zástupcov, z ktorých päť malo byť menovaných Čelnými mocnosťami spojenými a združenými, jeden člen Poľskom a jeden Československom a rozhodovať mala väčšinovým princípom.

Dosiahnutiu územných ziskov obsiahnutých v ustanoveniach Versaillskej zmluvy predchádzali žiadosti a rokovania. Od vyhlásenia novej republiky sa Československo pripravovalo na Parížsku mierovú konferenciu. Vládnym nariadením č. 54/1918 Sb. z dňa 29. novembra 1918 sa zriadil koordinačný orgán nazývaný „Úrad pro přípravu mírové konference“ (ďalej len „Úrad“).⁵ Na základe ustanovení § 1 pozostával Úrad z úradníkov menovaných predsedom ministerskej rady alebo ministerskou radou, ktorí sú k Úradu povolaní alebo prikázaní, a rovnako zo znalcov menovaných predsedom ministerstva. Hlavným poslaním Úradu bolo pripraviť československú delegáciu, vzhľadom na blížiacu sa konferenciu, v oblasti poznania presných historických súvislostí, údajov, dát a máp. Československú delegáciu tvorili desiatky odborníkov a politikov a väčšina z nich pracovala pre Úrad.

Územné nároky Československa v Memorande č. 8

Rozhodnutiu prijať obsah vyššie spomínaných článkov, majúcich vplyv na vytvorenie novej oblasti, predchádzali žiadosti a memorandá zo strany Československa. Edvard Beneš vystúpil 5. februára 1919 v trojhodinovom prejave pred Radou desiatich a predniesol požiadavky Československa. V následnej korešpondencii prezidentovi Československa- T.G. Masarykovi minister zahraničných vecí E. Beneš zhodnotil postoj Veľkej Británie, Francúzska, Talianska a Spojených štátov amerických ako priaznivý, bez principiálnych námietok voči československému programu.⁶ Rada desiatich vytvorila komisiu, ktorá sa mala podrobne zaoberať československou otázkou a podať konkrétne návrhy. Komisii predložil E. Beneš písomne program, vo forme memoránd, obsahujúci rozšírený výklad požiadaviek,

⁵ CHODĚJOVSKÝ, J. : *Vědci uprostřed "velké politiky": pařížská mírová jednání ve svědectví odborných poradců československé delegace*. In: DEJMEK, Jindřich. Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav, 2011. s. 145

⁶ IRMANOVÁ, E. : *Maďarsko a Trianonská mírová smlouva (pohled českého historika)*. In: Európa, nemzet, külpolitika, Tanulmányok Ádám Magda 85. születésnapjára. Budapest: Aura Kiadó. 2010. 100 s.

predtým prezentovaných Najvyššej rade.⁷ Memorandá, vo francúzskom jazyku sa používal termín mémoire, sa v českej literatúre označujú aj pojmom „pamětní spis“. Predložených memoránd bolo celkom jedenásť a významne prispeli k upevneniu a medzinárodnému uznaniu hraníc Československa. Jedným z najznámejších Benešových memoránd⁸ k Parížskej mierovej konferencii 1919/1920, v spojitosti s územím Hlučínska,⁹ je Memorandum č. 8. : České Horní Slezsko (Oblast Ratibořska). Originál memoranda bol písaný vo francúzskom jazyku, pričom je možné dohľadať jeho nemeckú verziu v štúdiu Hermanna Raschhofera.¹⁰ Ďalšie memorandá preložené do nemeckého jazyka zhromaždil aj Ungarisches Institut München a pre potreby článku sme využili aj preklad uvedený vo Vlastivednom časopise Muzea Hlučínsko.¹¹ Memorandum bolo formálne rozdelené na dve časti, prvá sa zaoberala „Vymedzením problému“ a druhá sa týkala „Konečného výsledku“. Prvá časť sa členila na tri oblasti- 1. Historické dôvody, 2. Etnografické dôvody, zaoberajúce sa územím ľavého a pravého brehu Odry, 3. Hospodárske dôvody. Súčasťou memoranda bola aj mapa. V historických dôvodoch sa uvádzali nasledujúce odôvodnenia náležitosti územia: časť Pruského Sliezska, zasahujúca medzi Tešínsko a Opavsko, bola ako súčasť starého Horného Sliezska, ktoré spolu s Dolným Sliezskom patrili po stáročia k Československému štátu. Od 15. storočia s ním bolo Sliezsko definitívne spojené a vyvinulo sa zo zoskupenia rôznych kniežatstiev v právnú jednotku s pevnou vnútornou organizáciou. Táto rozsiahla oblasť, ktorá sa rozprestierala pozdĺž rieky Odry až takmer k Frankfurtu nad Odrou, bola po prvýkrát od československého štátu odtrhnutá v roku 1742 Fridrichom Pruským (Fridrich II.). Hoci neexistovali právne dôvody na privlastnenie tejto oblasti, využil Fridrich II. nevýhodnú politickú situáciu českého štátu pri nástupe cisárovnej Márie Terézie na trón. Fridrich II. sa zmocnil Sliezska a udržal si ho. Československému štátu tak zostali len dve malé, od seba úplne oddelené oblasti (Opavské a Tešínske Sliezsko). Po prvotnom vysvetlení, ako sa časť českého sliezskeho územia dostala v dôsledku Sliezskych vojen pod pruskú nadvládu, sa v memorande zamerali na obhajovanie používania češtiny. Napriek silnej germanizácii,

⁷ Tamtiež, 101 s.

⁸ Memorandá sa zvyknú pripisovať vtedajšiemu ministrovi zahraničných vecí Edvardovi Benešovi, preto ich je možné označovať ako Benešove. Memorandá tvoria súbor spisov vytvorených členmi československej vlády na podporu svojich vlastných územných požiadaviek na Parížskej mierovej konferencii.

⁹ Pre úplnú správnosť musíme dodať, že územné nároky Československa sa týkali oblasti Ratibořska (ako je ďalej spomenuté aj v názve memoranda) a Hlubčicka.

¹⁰ RASCHHOFER, H. : *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920*. In: Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht 24, Berlin. Heymann, 1937

¹¹ Okrem spomínanej štúdie H. Raschhofera väčšinu memoránd z francúzskeho jazyka do nemeckého bolo preložené aj Ungarisches Institut München. Preklad do českého jazyka Evou Ciešlarovou bol uverejnený vo Vlastivednom časopise Muzea Hlučínska roč. 10, 2020, č.1. ISSN 1804-6967.

prebiehajúcej v oblastiach Dolného a Stredného Sliezska (s výnimkou oblastí obývaných Poliakmi) a násilnému pruskému režimu zostalo, podľa autorov memoranda, Horné Sliezsko z národného a duchovného ohľadu stále v českom vlastníctve. Československo vo svojich súčasných územných nárokoch nežiadalo navrátenie celého územia Sliezska. Požadovalo len časť územia Sliezska nevyhnutnej na „zaoblenie“ svojich hraníc v časti obklopenej českými oblasťami Opavska a Tešínska. Spomínaná časť pozostávala z pruského Opavska, časti Ratibořského kniežatstva a panstva Vladislav a Pština.

Druhá oblasť sa zaoberala etnografiou a deklarovala aj štatistické údaje. Ľavý breh Odry, resp. pás územia českého Sliezska rozprestierajúca sa od Osoblažského výbežku na juhovýchod až k rieke Odra a prebiehajúceho cez Hlubčice, bol osídlený obyvateľmi, ktorí boli českého pôvodu a sami sa nazývali „Moravci“. Podstatná časť obyvateľstva bola germanizovaná násilím z pruskej strany. Pruský režim podľa hodnotení autorov memoranda obmedzoval celkový život českého obyvateľstva. Správa a školstvo bolo nemecké. Napriek všetkému zaznamenávala oficiálna pruská štatistika v roku 1910 53 767 „Moravců“. Na pravom-východnom brehu Odry sa na základe tvrdení autorov memoranda nachádzalo určité množstvo nepochybne českých obcí.¹² Pruská štatistika uvádzala všetky tieto obce ako poľské. Autori sa snažili odôvodniť územné nároky aj na základe príbuznosti českého a poľského jazyka a používania sliezskeho dialektu, tvoriaceho prechod medzi týmito dvoma jazykmi. Používaný bol vo východnej časti českého Horného Sliezska, pričom jeho obyvatelia sa tiež radili k Poliakom. Sliezsky dialekt obsahujúci prvky českého a poľského jazyka sa používal na severe až nad Kozlím (Kędzierzyn-Koźle) a na východe zasahoval až za mesto Pština.¹³ Na základe vyššie spomínaných dôvodov sa v memorande pokúsili vytýčiť hranice spolu so zakreslením do priloženej mapy. V memorande boli vyslovene vymenované obce, mestá, ktoré by po zakreslení hraníc pripadli Československu. Požiadavkami by Československo dostalo aj veľké mestá- Hlubčice, Ratiboř, Rybník, Vladislav, Pština. Rozsiahle územné nároky si mohla československá delegácia ospravedlniť iba poukázaním na stredoveké české územia a ekonomické záujmy.

Hospodárske dôvody tvorili súčasť memoranda a práve kvôli nim mala Československá republika požadovať územie Horného Sliezska. V žiadosti si Československo nárokovalo oblasť Rybnickej pánve, disponujúcou časťou uhoľných ložísk. Dôvodom na

¹² Gorschütz (Gorzycy), Olsau (Olza), Odrau (Odra), Bukau (Buków), Grabowka (Grabówka), Lubom (Lubomia), Pogrzebin (Pogrzebień), Wilhelmstal (Kobyła), Markowitz (Markowice), Raschütz (Raszczycy).

¹³ Memorandum zur Pariser Friedenkonferenz 1919/1920. Memorandum nr. 8: Das Tschechische Oberchleisen (Gegend von Ratibor). Časť etnografické dôvody.

uplatňovanie územných nárokov bola okrem iného hospodárska sebestačnosť nového štátu (ďalším z dôvodov bolo možné vyčerpanie zásob uhlia na Ostravsku). V závere memoranda zhrnuli v krátkosti všetky požiadavky, t.j. nárok na oblasť na severe Tešínskeho a Opavského Sliezska, tvoriacu časť Pruského Horného Sliezska. Československo sa v konečných bodoch memoranda odvolalo na deklarované historické, etnografické a hospodárske dôvody, pričom hospodárske dôvody označilo za najdôležitejšie vzhľadom na svoju celkovú hospodársku situáciu. Paradoxom ostáva, prečo sa vzhľadom k dôležitosti hospodárskych a ekonomických dôvodov nevenovali viac tejto problematike, nezpracovali do žiadostí memoranda silnejšiu argumentáciu v prospech získania uhoľných ložísk, ale do popredia stavali historické dôvody a ochranu moravského etnika.

Po predložení memoránd sa vytýčením hraníc ďalej zaoberala Komisia pre československé záležitosti. Komisia vo svojej správe z marca 1919 odporučila československé požiadavky s tým, že malo dôjsť k výmene území. Za získané časti Kladska a Horného Sliezska na ľavom brehu Odry sa Československá republika mala vzdať územia na Chebsku. Požiadavka na získanie územia tzv. uhoľnej panvy neďaleko Ratiboře, na pravom brehu Odry, o ktorého získanie sa Československo usilovalo, bolo zamietnutá.¹⁴ Správa Komisie bola následne podrobená skúmaniu Najvyššej rady. Nakoniec sa rozhodnutím Veľkej štvorky zamietla bez skúmania. V priebehu apríla nasledovali ďalšie zmeny hraníc v spojitosti s prerokovaním hraníc s Nemeckom. Výsledkom rokovaní bolo pričlenenie len južných častí pruských okresov- Ratiboř a Hlubčice, čo sa neskôr premietlo do spomínaného čl. 83 Versaillskej zmluvy. Je potrebné zhodnotiť, že územné nároky československej delegácie boli neprimerané. Odvolávanie sa na panovanie českých kráľov nad daným územím, spolupatričnosť s českou kultúrnou sférou síce boli pravdivé, no do úvahy je potrebné vziať fakt, že požadované územia boli viac ako sto rokov pod vplyvom Pruska a boli germanizované. Obyvateľstvo hovorilo českým jazykom, sliezskym dialektom, ale ovládali aj nemecký jazyk, mnohokrát boli s nemeckým etnikom zmiešaný a ich myslenie bolo „pruské“. V memorande sa preto československá delegácia mohla viac zamerať na získanie požadovaných území argumentáciou postavenou na ekonomických a hospodárskych dôvodoch ako na ochranu „Moravců“, ktorí po rokoch pruského vplyvu možno viac inklinovali k Nemecku, ako k novovzniknutej Československej republike.

¹⁴ VÁCHA, Z. : *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919*. Masarykův ústav AV ČR, 2013. 162 s.

Vznik Hlučínska, unifikácia a zákonodarstvo v Hlučínsku

Južná časť okresu Ratibořského sa pričlenila k Československu formálne 30. januára 1920, na základe zákona 76/1920 Sb. o inkorporaci kraje Hlučínského. Názov Hlučínska sa odvodil od najväčšieho mesta v oblasti. Podoba pripojeného územia sa sformovala v čl. 83 Versailleskej zmluvy. K Československu sa od Nemecka nepripojil žiadny historický územný celok, ale len spomínaná južná časť okresu Ratiboř, predstavujúca 36 obcí a približne 45 tisíc obyvateľov.¹⁵ Rozlohou nadobudnuté územie malo približne 316 km².¹⁶ Severnú hranicu pripojeného územia doslova nakreslil francúzsky generál Henri Le Rond, priložením pravítka na mapu sledovaných oblastí a ťahom nakreslil priamku vedúcu asi 2 km južne od Ketře k Bohumínu, k bodu ležiacemu tesne na juh od železničnej trate Ratiboř-Bohumín.¹⁷ Preto sa zvykne v spojitosti s Hlučínskom hovoriť o umelo vytvorenom regióne. Okrem iného na základe mapky Moravského Ratibořska¹⁸ (na ktorej bola zakreslená čiara podľa Versailleskej zmluvy) sa dozvedáme, že tzv. hraničná čiara prechádzala priamo cez územia obcí a nebolo možné určiť, či obec patrí ešte do územia Československa. Skutočné pripojenie sa zrealizovalo 4. februára 1920. Štátna hranica, ktorá niekoľko desiatok rokov viedla korytom rieky Opava, sa posunula na sever. Problém s hraničnou čiarou prechádzajúcou katastrami obcí sa uzavrel v roku 1923, keď boli k Československu pripojené obce Píšť a Hať.¹⁹ V dňoch pripojenia novej oblasti k Československej republike vydali v dobových novinách (Národní listy) tzv. „Proklamáciu k obyvateľstvu Hlučínska“ prezidenta T.G. Masaryka v ktorom sa prehlasuje, že na základe ustanovení Versailleskej mierovej zmluvy a v dohode so všetkými medzinárodnými činiteľmi, počínajúc dnešným dňom (4.2.1920) Československá republika rozširuje svoju suverenitu na vyššie uvedené územia. Tým obyvatelia (už Hlučínska) nadobúdajú pre seba práva prislúchajúce československým občanom a zároveň na seba preberajú aj povinnosti. Vláda štátu zároveň prejavila očakávania, že nové obyvateľstvo sa úprimne postaví na stranu nového štátu, že sa lojálne a radi podvolia všetkým jeho opatreniam, ako aj rozhodnutiam všetkých podriadených úradov a orgánov civilným

¹⁵ NEMÍNAŘ, J. : *Československé územné nároky v Horním Slezsku*. In: Hlučínsko. Vlastivědný časopis múzea Hlučínska. roč. 10, 2020, č.1. 14 s.

¹⁶ BŘESKÝ, A. : *Hlučínsko v československém zákonodárství*. In: Všenárodní měsíčník NŘČ, roč. XV., 1935, s. 1 (ÚK Slezské zemské muzeum Opava).

¹⁷ PLAČEK, V. : *Prajzáci, aneb K osudům Hlučínska 1742-1960*. Kulturní středisko zámek Kravaře. 2000. 53 s.

¹⁸ NEMÍNAŘ, J. : *Hlučínsko slaví narozeniny*. In: Hlučínské noviny. Ročník 25, číslo 2, únor 2020. 100 LET VÝROČÍ VZNIKU HLUČÍNSKA, s. 3

¹⁹ NEMÍNAŘ, J. : *Československé územné nároky v Horním Slezsku*. In: Hlučínsko. Vlastivědný časopis múzea Hlučínska. roč. 10, 2020, č.1. 14 s.

a vojenským a sľubovala ochranu práva a spravodlivosti ako aj svedomitú starostlivosť o ich blaho.²⁰

Dôležitým faktorom, na ktorý je potrebné sa zamerať, je právna úprava na území Hlučínska. Po vzniku Československa bol prijatý recepčný zákon 11/1918 Sb., ktorého výsledkom bol personálny a teritoriálny partikularizmus. Fakticky na území 1. Československej republiky platil najprv právny trializmus. Okrem rozdielov medzi právnymi predpismi platnými v českých krajinách a na Slovensku (a Podkarpatskej Rusi) v zmysle ustanovení zákona č. 76/1920 o inkorporácii Hlučína k Československu, zostali na jeho území v platnosti dovtedajšie nemecké právne normy.²¹ Právny stav sa dá odvodiť z ustanovenia : „*Dosavadní zákony a nařizení, platné v inkorporovaném území, zůstávají v platnosti, pokud je to srovnatelnó se změnou suverenity, a pokud nebudou zrušeny nebo změněny zákony a nařizeními republiky Československé.*“²² Rozdielna právna úprava sa mala pomaly meniť aj na základe čl. 3, keď československé zákony, vyhlásené od 1.5. 1920, mali nadobúdať platnosť a účinnosť aj na území Hlučína. Rozdiely medzi platným nemeckým právnym poriadkom, používaným na území Hlučína, a československým právnym poriadkom sa mali odstrániť vládnymi nariadeniami, pričom zákon 76/1920 Sb. vládu splnomocňoval v tomto zmysle urobiť potrebné opatrenia.²³ Prechod od stavu trializmu až k stavu dualizmu sa podaril aj na základe nasledujúcich prijatých nariadení, a to 152/1920 Sb., ktorým sa upravuje súdnictvo a rozširuje pôsobnosť zákonov a nariadení z odboru súkromného práva a súdnej správy v územiach postúpenými Československej republike podľa mierových zmlúv, nariadením vlády 321/1920 Sb. o úprave správy verejnej mimo súdnej správy na Hlučínku, nariadením 456/1920 Sb. o rozšírení zákonov a nariadení z odboru správy vojenskej na Hlučínko, nariadením vlády 330/1922 Sb. o rozšírení pôsobnosti z. 98/1874 ř.z. o zakladaní pozemkových kníh, nariadením 168/1921 Sb. o rozšírení platnosti zák. o práve tlačovom a spolkovom na Hlučínko a ďalšími menej zásadnými nariadeniami.

Pri posudzovaní vplyvu zákonodarstva na územie Hlučína sme pri svojej štúdií okrem iného vychádzali vo veľkej miere aj z práce A. Břeského, zaoberajúceho sa v 30. rokoch 20. storočia Hlučínkom v československom zákonodarstve. Nariadením vlády 321/1920 Sb. o úprave správy verejnej mimo súdnej správy na Hlučínku boli príslušní

²⁰ Národní listy. č. 34, roč. 60, rok vydania: 1920. 4 s.

²¹ VOJÁČEK, L.- KOLÁRIK, J.- GÁBRIŠ, T. : *Československé právne dejiny (1918-1992)*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2011. 31 s.

²² Čl. 2 zákona č. 76/1920 o inkorporácii Hlučína k Československu.

²³ Tamtiež, 31 s.

ministri splnomocnení zariadiť, čo bolo potrebné pre vykonanie verejnej správy na danom území, predovšetkým zriadiť úrady, orgány, stanoviť ich sídla, obvody a služobnú podriadenosť. Pre politickú správu bola v Hlučíne zriadená okresná správa politická, ktorá bola podriadená splnomocnenému komisárovi Československej republiky pre Ratibořsko v Opavě a v III. stolici príslušnému ministerstvu. Na základe uvedeného nariadenia vlády bola z hľadiska starostlivosti o vojnových veteránov (pre presnosť uvádzame pôvodný pojem „válečných poškozcov“) zriadená okresná úradovňa podliehajúca zemskému úradu pre starostlivosť o válečné poškozence v Brně. „Poškozcum“, ktorým podľa nemeckých zákonov boli priznané vyššie dôchodky, ako by im prislúchali podľa československých zákonov, boli ponechané priznané vyššie dôchodky. Komu bol podľa nemeckých právnych predpisov priznaný menší dôchodok, ako mu prislúchal podľa československých zákonov, mal priznaný dôchodok podľa zákonov československých. V nadväznosti na prevod zaopatrenia vojenských „poškozcov“ na Hlučínsku, bola medzi Československom a Nemeckou ríšou uzatvorená dohoda, vyhlásená v zbierke zákonov a nariadení pod č. 43/1924 Sb. Vládnym nariadením 174/1928 Sb., ktorým sa v zemi Českej a Moravskoslezskej určujú obvody a sídla okresných úradov a niektorých miest so zvláštnym štatútom podrobujú všeobecne platným obecným zriadením boli z okresu Hlučínskeho pripojené k okresu Opavskému obce: Hněvošice, Hořtice Malé a Velké, Chlebičov, Kobeřice, Oldřiřov, Rohov, Sluřovice, Strahovice, Sudice, Třebom a Vrbka. K okresu Hlučínskemu boli pripojené obce okresu Bíloveckého: Děhylov, Dobroslavice, Martinov, Plesná a Třebovice.²⁴

Časť právnej úpravy štátneho občianstva bola upravená aj zmluvou medzi Československou republikou a Nemeckou ríšou, vyhlásenou v zbierke zákonov pod č. 308/1922 Sb. ako zmluva o štátnom občianstve medzi republikou Československou a ríšou Nemeckou. Otázku štátneho občianstva v čl. 84 upravila aj Versailleská zmluva, na základe ktorého štátne občianstvo československé nadobudnú ipso facto príslušníci strácajúci štátne občianstvo nemecké, usadení na niektorom území, známych ako súčasť štátu československého.

V oblasti školstva bola na základe vládneho nariadenia 321/1920 Sb. ustanovená ako vyučovací jazyk čeština. Splnomocnený komisár mohol na žiadosť obyvateľstva zaviesť

²⁴ BŘESKÝ, A. : *Hlučínsko v československém zákonodárství*. In: Všenárodní měsíčník NŘČ, roč. XV., 1935, s. 1 (ÚK Slezské zemské muzeum Opava).

nemčinu ako vyučovací predmet na jednotlivých školách.²⁵ Komisárovi bola zverená príslušnosť zemskej školnej rady, pričom mohol používať pre vybavovanie agendy zemskej školnej rady v Opave. Nemeckí učitelia boli v niektorých prípadoch prevzatí do výučby aj v Československu, ale zväčša boli prepustení zo služby.

Vo finančnej správe boli nariadením zriadené tzv. berní úrad (daňový úrad), berní správa a evidencia katastra pre daň pozemkovú v Hlučíně a na spomínané územie bola rozšírená pôsobnosť finančného inšpektorátu, okresného dôchodkového súdu, finančného inšpektorátu pre trestné dôchodkové veci a poplatkového úradu v Opave. Druhou inštanciou bolo ustanovené finančné riaditeľstvo v Opave. 1. apríla 1920 bola na území Hlučínska zavedená platnosť československých zákonov o priamych daniach s niektorými výnimkami. Zákony nadobudli platnosť aj pokiaľ išlo o ukladanie prirážok pre samostatné korporácie s odchýlkou, že pre obecné účely sa môžu ukladať prirážky aj k dani z príjmu. Oprávnenie však bolo r. 1923 zrušené vládnym nariadením. Zákony a predpisy o dovoze, vývoze, prevoze tovaru, colné, monopolné, o kolkoch, štátnej lotérii a dôchodkovom práve trestnom nadobudli účinnosť vo februári 1920. Zákony a predpisy o spotrebných daniach a dávkach, dani obratovej a dani prepychovej, ktoré nadobudli na Hlučínsku účinnosť v r. júli 1920. Vyhláškou ministerstva financií z júla 1920 bol zriadený pre obvod „bernej správy“ v Hlučíně jednotný ukladací okres pre všeobecnú daň z príjmov a „berná komisia“ s ôsmimi členmi. Na ukladanie dane z príjmu bola zriadená odhadná komisia s dvanástimi členmi.²⁶

Záver

Napriek veľkým očakávaniam československej delegácie na Parížskej mierovej konferencii nedosiahla Československá republika požadované územné nároky. Výsledkom bolo pripojenie len časti územia Horného Sliezska, južnej časti Ratibořského kraja, od r. 1920 nazývanej Hlučínsko. Pripojenie odtrhnutého územia k novému štátu neznamenal koniec teritoriálnych zmien. Na základe Mníchovskej dohody bolo v r. 1938 Hlučínsko pripojené

²⁵ Zriadenie nemeckých škôl v niektorých obciach v Hlučínsku, hoci sa podľa zákona mohli zriaďovať, sa nezrealizovalo z dôvodu neochoty nového štátu. Keď Československo odmietlo zriaďovať menšinové nemecké školy, rodičia boli nepriamo donútení poslať svoje deti do nemeckých škôl v Opave, resp. platili svojim deťom Privatunterricht, ktorému sa úradníci rovnako snažili zabrániť.

²⁶ BŘESKÝ, A. : *Hlučínsko v československém zákonodárství*. In: Všenárodní měsíčník NRČ, roč. XV., 1935. (ÚK Slezské zemské muzeum Opava). 5 s.

k Nemeckej ríši, ako súčasť Pruského Sliezska. Pripojením k Nemecku a na základe nemeckého štátneho občianstva (ktoré podľa Nemeckej ríše obyvatelia Hlučínska ani nikdy nestratili) vznikla pre mužských príslušníkov povinnosť narukovať do Wehrmachtu, čím sa pre obyvateľstvo Hlučínska začína úplne iná etapa. Poslednou teritoriálnou zmenou v spomínanej oblasti bolo po 2. svetovej vojne znovu pričlenenie k Československému štátu nastoľujúcou problém začlenenia, označujúceho sa aj ako tzv. Hlučínska otázka.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BŘESKÝ, A. : Hlučínsko v československém zákonodárství. In: Všenárodní měsíčník NRČ, roč. XV., 1935. (ÚK Slezské zemské muzeum Opava).

CHODĚJOVSKÝ, J. : Vědci uprostřed "velké politiky": pařížská mírová jednání ve svědectví odborných poradců československé delegace. In: DEJMEK, Jindřich. Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav, 2011. s. 145

IRMANOVÁ, E. : Maďarsko a Trianonská mírová smlouva (pohled českého historika). In: Európa, nemzet, külpolitika, Tanulmányok Ádám Magda 85. születésnapjára. Budapest: Aura Kiadó. 2010. ISBN 978-963-7913-38-9, 100 s.

Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919, 217/1921 Sb.

Nařízení předsednictva ministerské rady 54/1918 Sb.

Národní listy. č. 34, roč. 60, rok vydania: 1920. ISSN 1214-1240, 4 s.

NEMÍNAŘ, J. : Československé územné nároky v Horním Slezsku. In: Hlučínsko. Vlastivědný časopis múzea Hlučína. roč. 10, 2020, č.1. ISSN 1804-6967, 11-14 s.

NEMÍNAŘ, J. : Hlučínsko slaví narodeniny. In:Hlučínské noviny. Ročník 25, číslo 2, únor 2020.100 LET VÝROČÍ VZNIKU HLUČÍNSKA, 3 s.

PLAČEK, V. : Prajzáci, aneb K osudům Hlučína 1742-1960. Kulturní středisko zámek Kravaře. 2000. ISBN 80-902526-5-6, s. 53

RASCHHOFER, H. : Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920. In: Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht 24, Berlin. Heymann, 1937.

UNGARISCHES INSTITUT MÜNCHEN: Beneš – Memoranden zur Pariser Friedenkonferenz 1919/1920. Memorandum nr. 8: Das Tschechische Oberschlesien (Gegend von Ratibor) [online]. 2005, [cit. 1. 11. 2020], s. 1-4. Dostupné na internete: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19180000-8.pdf>

VÁCHA, Z. : Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919. Masarykův ústav AV ČR, 2013. ISBN 978-80-87782-04-0, 162 s.

VOJÁČEK, L.- KOLÁRIK, J.- GÁBRIŠ, T. : Československé právní dejiny (1918-1992). Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2011. ISBN 978-80-89447-42-8, 31 s.

Zákon č. 76/1920 o inkorporácii Hlučínska k Československu

THE EPIDEMIC AND THE LAW.

SOME REFLECTIONS FROM THE POINT OF VIEW OF HISTORY AND PHILOSOPHY OF LAW

Piotr Szymaniec¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.40-49>

Abstrakt

W artykule omówiono problematykę reakcji prawnej na nowe, nieznane dotąd zagrożenia bezpieczeństwa, takie jak epidemie nieznanymi wcześniej chorobami. W swoich rozważaniach autor odwołuje się do przykładów historycznych, a także do teorii takich uczonych, jak Ulrich Beck. Szczególną uwagę zwrócono na regulacje prawne podczas epidemii cholery w latach 1829–1837, gdyż epidemia ta jest bardzo dobrze udokumentowana przez władze wielu państw europejskich, a ponadto miała miejsce, gdy kształtowały się zarówno instytucje prawne współczesnych państw, jak i społeczeństwo masowe. W ostatniej części zostaną postawione pytania o możliwy wpływ obecnej pandemii COVID-19 na rozumienie prawa i jego społecznej roli.

Słowa kluczowe

epidemia, prawo, COVID-19, prawa, zasada proporcjonalności

Abstract

The paper discusses the issues of legal response to new, hitherto unknown security threats, such as epidemics of previously unknown diseases. In his considerations, the author refers to historical examples as well as theories of such scholars as Ulrich Beck. Particular attention will be paid to legal regulations during the cholera epidemic in 1829–1837, because this epidemic is very well documented by the authorities of many European states, and moreover, it took place when both the legal institutions of modern states and the mass society were emerging. The final section will ask questions about the possible influence of the current COVID-19 pandemic on the understanding of law and its social role.

Key words

epidemic, law, COVID-19, rights, principle of proportionality

¹ Dr. habil. in law, professor and director of the Institute of Socio-Legal Studies at the Angelus Silesius University of Applied Sciences in Wałbrzych (Poland), pszymaniec@pwsz.com.pl, ORCID: 0000-0002-5415-9215.

Legal regulation always – like Hegel’s “Minerva’s owl” – comes somewhat “late”,² i.e. it is secondary to social phenomena, trying to force them into a specific institutional framework. Regulations created to be “ready” before the phenomenon actually occurs, most often turn out to be insufficient or even inappropriate, so lawmakers are compelled to modify them. This is evident in the case of regulations in which attempts were made to “stay ahead” of technical progress by defining the legal consequences of using technologies that are not yet in common use. This can also be seen in the legal response to new security threats, such as pandemics of previously unknown diseases. Before I present a few reflections on the role of law in the current situation, I would like to recall a few facts about the great epidemic, about which we have detailed reports, because it took place on the brink of modernity, and its course was captured by the public administration of individual European states.

Six cholera pandemics broke out in the 19th century. The first of them, lasting between 1817 and 1824, passed through India, Southeast Asia, the Middle East, East Africa and reached the shores of the Mediterranean Sea. Thus, it took place on the outskirts of the contemporary world. The second pandemic took place in 1826–1837 /1838³ and touched Europe in the hot time of the revolutionary movements and the Polish November Uprising (the course of the latter was, by the way, influenced by the epidemic). Then it reached North America. In France alone, it cost about 100,000 lives (out of a population of 33.5 million). Among the victims were prominent figures, such as Russian Grand Duke Konstantin, the commander-in-chief of the Russian army Ivan Diebitsch, Prussian general Carl von Clausewitz and the philosopher G.W.F. Hegel. Cholera appeared in Russia in 1829, in September 1830 it was recorded in Moscow. In February of the following year it reached St. Petersburg and the Polish lands engulfed by the uprising, and from there it spread all over Europe.⁴ Almost everywhere, it was preceded by panic among the population, fueled by the press.

² „The owl of Minerva spreads its wings only with the falling of the dusk”: G.W.F. HEGEL: *Hegel’s Philosophy of Right*. Translated with notes by T.M. Knox. London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1976, p. 13. ISBN: 0-19-500276-8.

³ At this point, I just want to point out that I did not choose the more famous example of the Spanish flu, because the Spanish flu pandemic started while the First World War was still going on. For this reason, the authorities of the states taking part in the war reacted to the pandemic in a manner that was conditioned by the situation on the war front and efforts to maintain the war economy.

⁴ According to official data, widely regarded by modern historians as greatly underestimated, 22 718 out of 3 million 900 thousand of inhabitants in the Polish Kingdom fell ill, while 13,105 people died. It is estimated that 40,000 could be ill, half of which died. Cf. Z. OLKOWSKI: Epidemia cholery azjatyckiej w Prusach Wschodnich w latach 1831–1832. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1968, No. 4, p. 533. About 10% of the population died in the towns of East Prussia, where the epidemic appeared; cf. *ibid.*, p. 559.

Particularly interesting in the context of the topic discussed here is the reaction of the Prussian authorities. The first cases of cholera in the territory of Prussia were recorded in May 1831. The administration issued daily bulletins on the spread of the disease. At that time, a number of order regulations were introduced for the period of the epidemic. Poznań (Posen) and Gdańsk (Danzig), the cities where the disease appeared at the beginning, were closed and cordoned off. The borders were closed and people coming from Russia were quarantined. Traveling was possible only for people with special documents (travel cards). Offices, schools and theaters were closed, only churches remained open. Freedom of speech was restricted, because it was forbidden, among other things, to spread the view that cholera is not contagious. The regulations – initially followed scrupulously – concerned specific hygienic issues (disinfection of various objects using calcium chloride) and the treatment of sick people and corpses (houses where the disease had occurred were marked). The adopted measures were very expensive, and their economic burden was borne primarily by cities and communes (some even had to go into debt), and additionally increased panic among the population. Speculation emerged, and in reaction to it, riots of the poor broke out (often provoked by rumors that the disease was invented by the rich against the poor, and that doctors were colluding with the rich). Moreover, the epidemic was progressing more slowly than originally thought. Therefore, it was clear that the adopted restrictions would not last long. When cholera appeared in Berlin in August 1831, the restrictions were now lifted.⁵ An additional factor that influenced the situation was the state of medical knowledge at the time. The etiology of cholera was not known until the discoveries of Robert Koch, and among doctors two opposing theories were presented. According to one of them, cholera was contagious and transmitted by touch, while according to the other theory, the disease was to be caused by a “miasma”, i.e. a harmful, but not contagious factor present in environment that could be activated under favorable conditions. While the first theory was dominant in the first period of the epidemic, the second theory gained priority and it was used as a justification for departing from the restrictions, not only in Prussia, but also in Russia and Italy, despite the fact that the epidemic was still ongoing.⁶

⁵ Initially, the residents of the house where cholera appeared were quarantined for 20 days. Over time, the number of days in quarantine was reduced to 10 and then to 5. Cf. J.W. BECKER: *Letters on the Cholera in Prussia: Letter I. To John Thomson*. London: John Murray, 1832, p. 51.

⁶ Details on fighting cholera in Prussia are given in: B. MARKIEWICZ: *Żywe obrazy. O kształtowaniu pojęć poprzez ich przedstawienie*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 1994, pp. 79–86. ISBN: 83-86166-11-8. Z. OLKOWSKI: *Epidemia cholery azjatyckiej w Prusach Wschodnich w latach 1831–1832. Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1968, No. 4, pp. 533–570. ISSN: 0023-3196. R.S. ROSS III:

The example I presented here shows a certain and, as it seems, inevitable inadequacy of the adopted regulations to a phenomenon that is known only fragmentarily at a given moment. Moreover, it makes us aware that not only medical factors, but also social expectations and economic conditions determine when restrictions are introduced and when they are abandoned. German sociologist Ulrich Beck wrote about “risk staging” when presenting his concept of a risk society (*Risikogesellschaft*), the first and basic variant of which was developed after the Chernobyl disaster. By “risk staging”, he understood the social processes that determine to what extent we consider a given phenomenon to be dangerous and how to respond to the threat, including the use of legal tools, although we do not have full knowledge about this threat.⁷ In the current pandemic, the authorities’ decisions are made under conditions of limited access to information. The full knowledge of the COVID-19 disease and the factors affecting its spread and course in specific people will probably be known in a few years. Inevitably, therefore, these decisions may turn out to be suboptimal or even wrong afterwards, but it is difficult to afford not to act. Besides, in this case there is a tendency to follow the anti-crisis policy model that is already being implemented in neighboring countries. It may be regarded as the least risky one, or at least allowing for the “distribution” of responsibility in the eyes of societies among all governments implementing a given policy model. I also think that during the epidemic even multiple changes to the executive acts issued by the government are something normal. The phenomenon itself is changing, so legal regulations must follow its dynamics. Decisions considered to be justified today may soon turn out to be insufficient or excessively restrictive. The possibility of making quick changes in these regulations is a manifestation of appropriate crisis management mechanisms.

Almost everywhere, the COVID-19 pandemic has strengthened the executive branch. This also applies to Poland: the Act of December 5, 2008 on the prevention and combating of infections and infectious diseases in humans, amended in March 2020,⁸ authorized in Articles 46a–46b the Council of Ministers to define certain restrictions by a regulation, including

Contagion in Prussia, 1831: The Cholera Epidemic and the Threat of the Polish Uprising. Jefferson, North Carolina: McFarland & Company, 2015, pp. 59–195. ISBN: 978-0-7864-9772-0. T. STAMM-KUHLMANN: *Die Cholera von 1831. Herausforderungen an Wissenschaft und staatliche Verwaltung.* *Sudhoffs Archiv*, 1989, Vol. 73, no. 2, pp. 176–189. ISSN: 0039-4564.

⁷ Cf. U. BECK: *Risk Society: Towards a New Modernity.* London: Sage, 1992. ISBN: 0-8039-8345-x. U. BECK: *World Risk Society.* Cambridge: Polity Press, 2008. ISBN: 978-0-7456-2220-0. A good discussion of Beck’s theory: P. STANKIEWICZ: *W Świecie ryzyka. Niekończąca się opowieść Ulricha Becka,* *Studia Socjologiczne*, 2008, no. 3 (190), pp. 117–132. ISSN: 0039-3371.

⁸ Consolidated text: *Journal of Laws* of 2019, item 1239 as amended.

“temporary limitation of certain areas of activity of entrepreneurs”, “temporary limitation of the use of premises or land and the obligation to secure them”, “an order to stay or prohibition of staying in specific places and facilities and in specific areas”, and “ordering certain ways of travelling” (Article 46b points 2, 8, 10 12). However, there is no maximum period for which these restrictions may be established and no procedure for assessing the legitimacy of these restrictions by the legislature.

The government’s lawmaking activity under statutory authorization is particularly visible in France. Pursuant to the Constitution of the Fifth Republic of 1958, the Council of Ministers has the power to issue decrees and ordinances. On March 22, 2020, the French Parliament passed a law⁹ giving the government extended powers to issue decrees for two months in the period of “state of health emergency” (*l’état d’urgence sanitaire*), concerning, inter alia, limiting the movement of people and ordering the requisition of goods and services. Legal acts issued on this basis have concerned various branches of law, including the sphere of civil law contracts, e.g. postponing payment terms for specific services.¹⁰ The Act of May 11 extended the “state of health emergency”, and thus also the powers of the government, for another two months. The law of July 11, 2020¹¹ repealed these regulations, but at the same time introduced a “régime transitoire” under which the government continues to have the power to adopt emergency measures. The regime, initially expected to last until the end of October, was extended by the law from October 1 to April 1, 2021. Moreover, the decree of October 14, 2020,¹² i.e. an act of the executive power, reintroduced the state of health emergency, which was extended by the Act of November 14, 2020¹³ until February 16, 2021. The introduced catalog of situations in which it is possible to leave the place of residence, and the restrictions on movement by residents can be changed by the executive authority.

⁹ Loi n° 2020-290 du 23 mars 2020 d’urgence pour faire face à l’épidémie de covid-19, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000041746313&categorieLien=id>. Cf. C. DESFONTAINES: *Covid-19: Confinement – Measures taken by the Government and applicable penalties*, <https://www.soulier-avocats.com/en/covid-19-confinement-measures-taken-by-the-government-and-applicable-sanctions/> [19.05.2020].

¹⁰ Cf. L. GRYNBAUM: *COVID-19 French health emergency orders and adaptation of contracts*, <https://www.degaulleflurance.com/en/ordonnances-etat-durgence-sanitaire-covid-19-et-adaptation-des-contrats/> [19.05.2020].

¹¹ Loi n° 2020-856 du 9 juillet 2020 organisant la sortie de l’état d’urgence sanitaire, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042101318/> [9.10.2020].

¹² Décret n° 2020-1257 du 14 octobre 2020 déclarant l’état d’urgence sanitaire, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042424377> [29.11.2020].

¹³ Loi n° 2020-1379 du 14 novembre 2020 autorisant la prorogation de l’état d’urgence sanitaire et portant diverses mesures de gestion de la crise sanitaire, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042520662?r=xlhRIpB5A0> [29.11.2020].

Government's lawmaking activity in itself does not yet pose a threat to the rule of law, provided that it is maintained within the framework prescribed by the law. Certainly, there are exceptions to this tendency to expand the powers of the government. The best example of which is Sweden, where strategies for introducing a few restrictions have been adopted, and the main role in managing the crisis situation is played by experts.

Greater or lesser restrictions on human or civil rights and freedoms accompany the current epidemic, from huge restrictions on freedom of movement, through far-reaching limitation of freedom of assembly and freedom to manifest religion or belief, to interference in economic freedoms. Even in states with a high standard of human rights, it happens that unjustified restrictions go beyond what is necessary under the present conditions. I will give just one example concerning the sphere that I deal with in my scholarly activity. In Germany, following the recommendations of the federal government, the majority of federal states introduced a general ban on religious services, from which no exceptions were granted. A Muslim organization from Lower Saxony, wishing to hold the Good Friday prayers for the remainder of Ramadan while respecting all sanitary requirements, appealed the ban to the Federal Constitutional Court in Karlsruhe. On April 29, 2020 The Court ruled the ban unconstitutional. The Court indicated that the ban was a "serious violation of the freedom of religion", the more so as it did not provide for any exceptions. According to the Court, the violation was particularly significant with regard to the Friday prayers of Muslims, although – as noted in the Court's opinion – the ban also affected churches, synagogues and other religious communities.¹⁴ The given case is in fact optimistic as it shows that the rights protection mechanisms worked properly and that the excessive ban was quickly lifted.

How to avoid unduly restricting individual rights? Any prohibitions should be made so as to be as precise as possible and not cause almost scholastic considerations as to where the prohibition begins and ends. The danger of imprecise bans lies in the fact that, in extreme cases, they may lead to a reversal of the Western paradigm of thinking about individual rights, derived from Montesquieu, assuming that what is not explicitly forbidden by the law is permitted. Montesquieu developed his ideas against the background of considerations about the English legal and political system, which he considered to be the most perfect existing

¹⁴ Bundesverfassungsgericht, Beschluss der 2. Kammer des Ersten Senats vom 29. April 2020, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2020/04/qk20200429_1bvq004420.html; *Germany's top court rules against virus ban on religious services*, <https://www.timesofisrael.com/germanys-top-court-rules-against-virus-ban-on-religious-services/> [19.05.2020].

example of a “moderate” system.¹⁵ In this context, it should be noted that during current epidemic, ministerial ordinance adopted in England and Wales on March 26, 2020 (announced three days in advance)¹⁶ stated (paragraph 6) that no one may leave the place of living without a “reasonable excuse”, while very casuistic situations regarded as reasonable excuses were listed. For instance, a reasonable excuse was to go “to obtain basic necessities, including food and medical supplies for those in the same household (including any pets or animals in the household)”. Only two-person assemblies were allowed, and only a few exceptions were introduced from this provision, e.g. funeral attendance. Similar regulations were introduced in other parts of the United Kingdom. The public was also told that one form of physical exercises, such as running or cycling, was acceptable per day. I dare say that these were the most far-reaching restrictions on rights of individuals introduced in England since the “Glorious Revolution” of 1688. Such restrictions reversed the Montesquieu paradigm. The Western modern state – in each of its classic models, developed in the nineteenth century, i.e. the German, French, British or American models – was not to be a monster like the mythological Argus with a hundred eyes, intended to keep an eye on others forever. The paradigm shift means the complete change of role of the state.

There is perhaps no better way to protect individual rights than to take the principle of proportionality seriously. This principle, derived from Aristotle’s concept of the “golden mean”, is common in the most general terms in Western legal culture and consists in resolving conflicts of various reasons or values not by eliminating one of them, but by balancing them.¹⁷ In the Polish legal system, this principle was found in Art. 31 sec. 3 of the Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997, stating that restrictions on the exercise of constitutional rights and freedoms could be imposed only on the basis of a statute

¹⁵ MONTESQUIEU: *A view of the English constitution. By the late Baron de Montesquieu. Being a translation of the sixth chapter of the eleventh book of his celebrated treatise L’Esprit des Loix.* Translated by F. Masères. London: W. White and H. Payne, 1781, pp. 1–8.

¹⁶ *The Health Protection (Coronavirus, Restrictions) (England) Regulations 2020*, “Statutory Instruments” 2020, no. 350.

¹⁷ E. ŁĘTOWSKA: Wprowadzenie do problematyki proporcjonalności. In P. SZYMANIEC (ed.): *Zasada proporcjonalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy. The Principle of Proportionality and the Protection of the Fundamental Rights in the European States.* Warszawa: Wydawnictwo PWSZ AS, 2015, pp. 15–22. ISBN: 978-83-63839-33-8. Cf. R. ALEXY: Proportionality and rationality. In V. C. JACKSON, M. TUSHNET: *Proportionality. New Frontiers. New Challenges.* Cambridge: Cambridge University Press, 2017, pp. 13–29. ISBN: 978-1-316-61700-7. Cf. A. BARAK: *Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations.* Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge 2012. ISBN: 978-1-107-40119-8. Cf. M. TUROŠÍK: Ľudské práva v rímskom práve. In P. SZYMANIEC (ed.): *Zasada proporcjonalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy. The Principle of Proportionality and the Protection of the Fundamental Rights in the European States.* Warszawa: Wydawnictwo PWSZ AS, 2015, pp. 65–72.

and “only when they are necessary in a democratic state” to protect the values indicated in this provision. i.e. state security, environmental protection, public morality, freedoms and rights of other people, and also public health.

REFERENCES

ALEXY, R.: Proportionality and rationality. In JACKSON, V.C., TUSHNET, M. (eds.): *Proportionality. New Frontiers. New Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, pp. 13–29. ISBN: 978-1-316-61700-7.

BARAK, A.: *Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations*. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge 2012. ISBN: 978-1-107-40119-8.

BECK, U.: *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage, 1992. ISBN: 0-8039-8345-x.

BECK, U.: *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press, 2008. ISBN: 978-0-7456-2220-0.

BECKER, J.W.: *Letters on the Cholera in Prussia: Letter I. To John Thomson*. London: John Murray, 1832.

Bundesverfassungsgericht, Beschluss der 2. Kammer des Ersten Senats vom 29. April 2020, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2020/04/qk20200429_1bvq004420.htm.

Décret n° 2020-1257 du 14 octobre 2020 déclarant l'état d'urgence sanitaire, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042424377> [29.11.2020].

DEFONTAINES, C.: *Covid-19: Confinement – Measures taken by the Government and applicable penalties*, <https://www.soulier-avocats.com/en/covid-19-confinement-measures-taken-by-the-government-and-applicable-sanctions/> [19.05.2020].

Germany's top court rules against virus ban on religious services, <https://www.timesofisrael.com/germanys-top-court-rules-against-virus-ban-on-religious-services/> [19.05.2020].

GRYNBAUM, L.: *COVID-19 French health emergency orders and adaptation of contracts*, <https://www.degaullefleurance.com/en/ordonnances-etat-durgence-sanitaire-covid-19-et-adaptation-des-contrats/> [19.05.2020].

HEGEL, G.W.F.: *Hegel's Philosophy of Right*. Translated with notes by T.M. Knox. London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1976. ISBN: 0-19-500276-8.

Loi n° 2020-290 du 23 mars 2020 d'urgence pour faire face à l'épidémie de covid-19, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000041746313&categorieLien=id>.

Loi n° 2020-856 du 9 juillet 2020 organisant la sortie de l'état d'urgence sanitaire, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042101318/> [9.10.2020].

La loi n° 2020-1379 du 14 novembre 2020 autorisant la prorogation de l'état d'urgence sanitaire et portant diverses mesures de gestion de la crise sanitaire, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042520662?r=xlhRIpB5A0> [29.11.2020].

ŁĘTOWSKA, E.: Wprowadzenie do problematyki proporcjonalności. In P. SZYMANIEC (ed.): *Zasada proporcjonalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy. The Principle of Proportionality and the Protection of the Fundamental Rights in the European States*. Warszawa: Wydawnictwo PWSZ AS, 2015, pp. 15–22. ISBN: 978–83–63839–33–8.

MARKIEWICZ, B.: *Żywe obrazy. O kształtowaniu pojęć poprzez ich przedstawienie*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 1994, pp. 79–86. ISBN: 83-86166-11-8.

MONTESQUIEU: *A view of the English constitution. By the late Baron de Montesquieu. Being a translation of the sixth chapter of the eleventh book of his celebrated treatise L'Esprit des Loix*. Translated by F. Masères. London: W. White and H. Payne, 1781, pp. 74

OLKOWSKI, Z.: Epidemia cholery azjatyckiej w Prusach Wschodnich w latach 1831–1832. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1968, No. 4, pp. 533–570. ISSN: 0023-3196.

ROSS III, R.S.: *Contagion in Prussia, 1831: The Cholera Epidemic and the Threat of the Polish Uprising*. Jefferson, North Carolina: McFarland & Company, 2015, pp. 59–195.

STAMM-KUHLMANN, T.: Die Cholera von 1831. Herausforderungen an Wissenschaft und staatliche Verwaltung. *Sudhoffs Archiv*, 1989, Vol. 73, no. 2, pp. 176–189. ISSN: 0039-4564.

STANKIEWICZ, P.: W Świecie ryzyka. Niekończąca się opowieść Ulricha Becka, *Studia Socjologiczne*, 2008, no. 3 (190), pp. 117–132. ISSN: 0039-3371.

The Health Protection (Coronavirus, Restrictions) (England) Regulations 2020, “Statutory Instruments” 2020, no. 350.

PŘÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia - 13. november 2020

TUROŠÍK, M.: Ľudské práva v rímskom práve. In P. SZYMANIEC (ed.): *Zasada proporcjonalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy. The Principle of Proportionality and the Protection of the Fundamental Rights in the European States*. Warszawa: Wydawnictwo PWSZ AS, 2015, pp. 65–72. ISBN: 978–83–63839–33–8.

INŠTITÚT AMNESTIE A JEHO UPLATŇOVANIE NA SLOVENSKU
V HISTORICKOM A PRÁVNOM KONTEXTE
AMNESTY INSTITUTE AND ITS APPLICATION IN SLOVAKIA
IN THE HISTORICAL AND LEGAL CONTEXT

Martin Skaloš¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.50-63>

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na vývoj právnej úpravy inštitútu amnestie a jeho uplatňovanie na území Slovenska.

Kľúčové slová

amnestia, milosť, právomoc prezidenta, kontrasignácia, ústava, Československo, Slovenská republika, Česká republika

Abstract

The aim of the paper is to point out the development of the legal regulation of the amnesty institute and its application in the territory of Slovakia.

Keywords

amnesty, pardon, power of the president, countersignature, constitution, the Czechoslovakia, the Slovak Republic, the Czech Republic

Úvod

Inštitút milosti a amnestie je starý približne 5 tisíc rokov a zachoval sa až do dnešných čias moderného demokratického právneho štátu. Inštitút milosti a amnestie však rozhodne nie je len akýmsi pozoruhodným reziduom minulosti, ale veľmi aktuálnou témou, spôsobujúcou vášne nielen medzi politikmi a verejnosťou, ale aj odbornými kruhmi.

¹ Doc. JUDr. PhDr. Martin SKALOŠ, PhD., Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta UMB.

Amnestia bola tradične používaná ako politický nástroj kompromisu. Amnestia umožňuje, aby „štát zabudol“ na trestné činy, pri ktorých spravidla došlo k trestnému stíhaniu. Akt amnestie sa spravidla vzťahuje na skupinu ľudí, ktorí sa dopustili určitých trestných činov. Tieto ústavné výsady (niekedy všeobecne nazývané ako „zhovievavosť“), koncepčne vyplývajú z monarchistickej ideológie.²

1. Milosť a amnestia ako právny inštitút

Milosť a amnestia predstavujú v rámci právneho poriadku Slovenskej republiky dva rozdielne inštitúty. Základná diferenciácia spočíva najmä v tom, že milosťou môže prezident individuálne určenej osobe zmierniť trest alebo ho môže celý odpustiť a súčasne môže rozhodnúť, že takéto odsúdenie bude zahladené. Milosť je individuálnym rozhodnutím prezidenta, kedy môže o udelení milosti rozhodovať bez návrhu alebo na návrh ktorejkoľvek osoby. Samotný prezident rozhoduje, či začne konanie o udelení milosti, teda na takéto konanie právny nárok nie je.³

Na rozdiel od milosti sa amnestia uplatňuje voči konkrétne neurčenému okruhu odsúdených osôb, pričom sa udeľuje na konkrétny druh trestu alebo na povahu trestného činu alebo na výmeru trestu. Všetky rozhodnutia o amnestii sa ex lege uverejňujú v Zbierke zákonov Slovenskej republiky a preto majú povahu všeobecne záväzných právnych predpisov.

Rozhodnutie o udelení amnestie sa viaže na kontrasignáciu predsedu vlády alebo ministra, ktorého na to poveril predseda vlády. Naproti tomu rozhodnutie o udelení milosti sa neviaže na žiadnu kontrasignáciu a tak prezident o nej rozhoduje samostatne. Napriek tomu, že amnestia je v porovnaní s počtom udelených milostí aktom výnimočným, sú jej dôsledky neporovnateľne väčšie ako pri udelení individuálnej milosti. Samotný dopad amnestie vždy záleží na konkrétnom znení, pričom netreba zabúdať, že pri formulácii obsahu amnestie prezident Slovenskej republiky nie je ničím viazaný okrem samotného výroku o treste a odsudzujúceho rozhodnutia súdu.⁴

² JALČ, A. - JURIŠOVÁ, K.: K niektorým právnym a historickým aspektom amnestií. In: Právnik, roč. 155, 2016, č. 7, s. 588.

³ ČENTĚŠ, J. a kol.: Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín: Heuréka, 2012, s. 770-771.

⁴ Bližšie pozri: § 89, § 92 ods. 5 TZ.

Milost' a amnestia v slovenskej právnej úprave majú spoločné to, že môžu byť realizované v dvoch formách. Vo forme agraciácie⁵ a rehabilitácie⁶. Po tom, čo bol zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky („Ústava SR“) novelizovaný ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z., prezident stratil možnosť uplatniť tzv. aboliáciu, ktorou nariad'oval, aby sa nezačínalo, alebo, aby sa v už začatom trestnom stíhaní nepokračovalo. Podľa platnej právnej úpravy môže byť milosť a amnestia použitá len proti právoplatne odsúdeným osobám.⁷

2. Ideové základy slovenskej právnej úpravy

V slovenských právnych podmienkach úprava inštitútu amnestie vychádza z tradícií ústavnoprávnej úpravy Československej republiky od roku 1918. Už v Dočasnej ústave z roku 1918, konkrétne v § 10 písm. f), bola deklarovaná právomoc prezidenta republiky „prominouti nebo zmírniti tresty i právní následky trestného činu, odsouzení nebo trestu, jakož i naříditi, aby trestní řízení nebylo zahájeno, anebo zahájené trestní řízení aby bylo zastaveno.“ Na platnosť tohto úkonu bol potrebný spolupodpis povereného člena vlády.

Pri právnom zakotvení inštitútu amnestie a milosti sa československí zákonodarcovia inšpirovali dvoma smermi, prirodzenoprávnym a monarchistickým. Hoci nová československá úprava týchto inštitútov bola ovplyvnená obidvoma smermi, nakoniec sa priklonila k tradícii absolutistickej monarchii. Podľa § 64 ods. 11 Ústavnej listiny z roku 1920 bol prezident oprávnený udeľovať milosť podľa § 103 tejto Ústavnej listiny, ktorý ustanovoval nasledovné: „*Presidentu republiky přísluší právo udíleti amnestii, promijeti nebo zmírňovati tresty a právní následky odsouzení trestními soudy, zvláště též ztrátu volebního práva do Národního shromáždění a jiných zastupitelských sborů, jakož i s vyloučením trestných činů soukromožalobních nařizovati, aby soudní trestní řízení nebylo zahajováno*

⁵ Agraciácia pripúšťa právoplatne uložený trest alebo jeho zvyšok odpustiť, prípadne ho zmierniť. O agraciácii platí, že sa uplatňuje len na nevykonané tresty alebo ich zvyšky, nevzťahuje sa teda na iné výroky, ktoré boli obsiahnuté v rozhodnutí súdu. Agraciáciu môže prezident uplatniť vo vzťahu k celému trestu, v tom prípade ide o odpustenie trestu, alebo sa môže uplatniť len k jeho časti, v tom prípade ide o zmiernenie trestu.

⁶ Rehabilitácia umožňuje prezidentovi odsúdenie zahladiť s rovnakými účinkami, akoby k zahladeniu odsúdenia došlo rozhodnutím súdu. Zahladienie odsúdenia uskutočňuje aj súd na základe ustanovenia § 92 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

⁷ JALČ, A. - JURÍŠOVÁ, K.: K niektorým právnym a historickým aspektom amnestií. In: Právnik, roč. 155, 2016, č. 7, s. 589.

*nebo nebylo v něm pokračováno. Tato práva nepřislušejí presidentovi republiky, jde-li o členy vlády obžalované neb odsouzené podle § 79.*⁸

Právomoc prezidenta republiky zahŕňala všetky tri formy amnestie a milosti - abolíciu, agraciáciu i rehabilitáciu; mohol udeľovať milosť i vyhlasovať amnestiu.⁹ Abolícia nebola možná iba pri trestných činoch súkromnožalobných. Obidva uvádzané inštitúty boli vylúčené, pokiaľ išlo o členov vlády odsúdených alebo obžalovaných pre úmyselné porušenie alebo porušenie z hrubej nedbanlivosti v oblasti svojej úradnej pôsobnosti ústavných alebo iných zákonov, teda v otázke tzv. ministerskej zodpovednosti. Toto právo prezidenta republiky bolo v prvej Československej republike chápané ako osobná prerogatíva prezidenta republiky, ako jeho osobné právo, ktoré bolo neprenosné.

Aj keď úprava amnestie a milosti prevzala monarchistický model, predsa len sa od neho čiastočne odlišovala. Novovytvorená republika sa hlásila k teórii del'by moci a prezident bol pokladaný za súčasť výkonnej moci. Amnestia a milosť boli považované za správne akty, ktorými prezident republiky vykonáva svoju vládnu moc. Uvedená právomoc prezidenta republiky vyžadovala na svoju platnosť kontrasignáciu zodpovedného člena vlády (podľa § 68 Ústavnej listiny z roku 1920), z čoho tiež vyplýva skutočnosť, že za rozhodnutie prezidenta niesla zodpovednosť vláda.

Ústavná listina Československej republiky je inštruktívna predovšetkým z hľadiska zaradenia práva prezidenta republiky udeľovať amnestiu, odpúšťať alebo zmierňovať tresty. Toto právo uvedené v § 103 ods. 1 a 2 je systematicky zaradené pod „Moc sudcovskú“. Z toho vyplýva jednoznačná orientácia, resp. chápanie inštitútu amnestie ako trestnoprávnej kategórie.¹⁰

Ústava Slovenskej republiky prijatá ústavným zákonom č. 185/1939 Sl. z. upravovala udeľovanie milosti v § 72, ktorý bol z hľadiska systematiky rovnako súčasťou hlavy „Súdnicstvo“. Podľa § 72 tejto ústavy: „Prezidentovi republiky prislúcha právo udeľovať milosť, najmä odpúšťať alebo zmierňovať tresty, uložené trestnými súdmi a disciplinárnymi vrchnosťami a právne následky takýchto odsúdení, počítajúc do toho aj zahladenie odsúdení,

⁸ § 103 ods. 1 a 2 Ústavnej listiny Československej republiky z roku 1920.

⁹ Idea zahladenia trestu za určitých podmienok bola známa už v antickom Ríme. K tomu pozri: TUROŠÍK M.: Ľudské práva v rímskom práve. In P. SZYMANIEC (ed.): *Zasada proporcjonalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy. The Principle of Proportionality and the Protection of the Fundamental Rights in the European States*. Warszawa: Wydawnictwo PWSZ AS, 2015, s. 65–72

¹⁰ BALOG, B. – TITTOVÁ, M. – FAKLA, M.: Amnestie a milosti v právnom poriadku Slovenskej republiky. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s. r. o., 2019, s. 34.

a s výnimkou trestných činov, ktoré sa stíhajú len súkromnou obžalobou, nariaďovať, aby sa súdne trestné pokračovanie nezavádzalo, alebo, aby sa zastavilo.“

V Ústave Československej republiky z roku 1948 (ústavný zákon č. 150/1948 Zb.) bol inštitút amnestie upravený v § 74 ods. 1 bod 11, ktorý znel: „*Prezident republiky má právo udílet amnestii, promíjet nebo zmírňovat tresty a právní následky odsouzení trestními soudy a nařizovat s vyloučením trestných činů soukromožalobních, aby se soudní řízení trestní nezahajovalo nebo se v něm nepokračovalo. Tato práva mu nepříslušejí, bude-li proti němu zavedeno řízení podle § 78, anebo jde-li o presidenta republiky obžalovaného nebo odsouzeného podle § 78 nebo o členy vlády obžalované nebo odsouzené podle § 91.*“¹¹

Ústavné zakotvenie amnestie a milosti sa v Ústave 9. mája oproti Ústavnej listiny z roku 1920 nijako obzvlášť nezmenilo. Stále bolo možné využívať všetky hlavné tri formy, len pri súkromnožalobných trestných činoch bola vylúčená abolícia. Taktiež vyňatie členov vlády v otázke ministerskej zodpovednosti zostalo zachované. Podľa § 76 Ústavy 9. mája bola platnosť akéhokoľvek prezidentského úkonu podmienená spolupodpisom zodpovedného člena vlády. Súčasne so zmenou ústavy prišla aj zmena trestného súdnictva. Bol prijatý zákon č. 87/1950 Zb. o trestnom súdnom konaní, ktorý platil až do roku 1961. Konanie o žiadosti o milosť vykonávali v prípade abolície prokurátori, v prípade agraciácie a rehabilitácie súdy I. stupňa.

Až ústavou zo dňa 11. júla 1960 došlo ku zmene v ústavnom postavení prezidenta v oblasti jeho právomoci rozhodovania o amnestii a milosti. Došlo k odmietnutiu deľby moci v štáte, štátnu moc naďalej vykonával „pracujúci ľud“. Celá štátna moc bola zjednotená pod Komunistickú stranu Československa. Prezident začal byť s účinnosťou tejto ústavy zodpovedný Národnému zhromaždeniu, čo malo za následok, že na platnosť jeho rozhodnutia už nebola potrebná kontrasignácia.

V Ústave Československej socialistickej republiky z roku 1960 (ústavný zákon č. 100/1960 Zb.) bol inštitút amnestie upravený v čl. 62 ods. 1 bod 10, ktorý znel: „*Prezident republiky má právo udělovat amnestii, promíjet a zmírňovat tresty uložené trestními soudy a nařizovat, aby se soudní řízení trestní nezahajovalo nebo aby se v něm nepokračovalo.*“¹²

Za zmienku stojí tiež čl. 65, ktorý predstavoval inšpiráciu aj pre slovenského ústavodarcu. Osobitne vo vzťahu k amnestiám inšpiráciu negatívnu, ako sa neskôr ukázalo. Podľa čl. 65

¹¹ Ústava z roku 1948 z právomoci prezidenta výslovne vylučovala udelenie amnestie alebo milosti sebe samému v konaní vedenom proti nemu za vlastizradu.

¹² Jedinou zmenou bola skutočnosť, že medzi právomoci prezidenta už naďalej nepatrila rehabilitácia, teda zahľadanie odsúdenia.

tejto ústavy: „*Ak sa uvoľní úrad prezidenta republiky a nový prezident ešte nie je zvolený a nezložil sľub, tak isto, keď prezident republiky nemôže zo závažných dôvodov svoj úrad vykonávať, prislúcha výkon jeho funkcií vláde. Vláda môže v takom prípade poveriť svojho predsedu výkonom niektorých právomocí prezidenta republiky; na predsedu vlády prechádza v tom čase najvyššie velenie nad ozbrojenými silami.*“

Zákomom zo dňa 29. novembra 1961 (č. 141/1961 Zb.) o trestnom súdnom konaní bola okrem iného prijatá nová úprava týkajúca sa konania o udeľovaní milostí. Podstatnou zmenou oproti predchádzajúcej úprave bolo oprávnenie prezidenta stanoviť, v ktorých prípadoch môže o žiadosti o milosť rozhodnúť generálny prokurátor alebo minister spravodlivosti. Obidva tieto subjekty mohli žiadosť nielen ako bezdôvodnú zamietnuť, ale aj milosť udeliť. Ďalšou novinkou v oblasti amnestie a milosti bolo ustanovenie § 11 ods. 2, ktoré dávalo obvinenému, ktorému bola udelená milosť alebo amnestia abolíciou, možnosť na prejednaní danej veci trvať. V takom prípade konanie pokračovalo s tým, že pokiaľ bola preukázaná vina, trest sa už neudeloval.

Ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii upravoval oprávnenie prezidenta ČSSR udeľovať amnestiu v čl. 61 ods. 1 písm. j) nasledujúco: „*má právo udeľovať amnestiu, odpúšťať a zmierňovať tresty uložené trestnými súdmi a nariaďovať, aby sa súdne trestné konanie nezačínalo, alebo, aby sa v ňom nepokračovalo, a zahľadáť odsúdenie.*“¹³ Prezident bol podľa tejto ústavy stále zodpovedný Národnému zhromaždeniu, teda kontrasignácia sa nevyžadovala.

Rovnako aj tu bolo pre neskoršieho slovenského ústavodarcu inšpiratívnym spôsobom upravené v čl. 64 zastupovanie prezidenta ČSSR, ktoré sa vzťahovalo aj na právomoc podľa čl. 61 ods. 1 písm. j): „*Ak sa uvoľní úrad prezidenta Československej socialistickej republiky a nový prezident ešte nie je zvolený a nezložil sľub, tak isto ak prezident nemôže svoj úrad zo závažných dôvodov vykonávať, patrí výkon jeho funkcií vláde Československej socialistickej republiky. Vláda môže v takomto prípade poveriť svojho predsedu výkonom niektorých právomocí prezidenta Československej socialistickej republiky; na predsedu vlády prechádza v tom čase hlavné velenie nad ozbrojenými silami.*“

Socialistické ústavy spolu s celkovým znižovaním ústavného významu postavenia prezidenta urobili z tejto pôvodne neprenosnej prerogatívy hlavy štátu iba jednu z jeho

¹³ Rehabilitácia sa týmto ústavným zákonom stala opäť súčasťou prezidentských právomocí.

kompetencií, ktorá v čase, keď bol uvoľnený prezidentský úrad, prechádzala na vládu. Túto koncepciu nekriticky prevzala v roku 1992 aj Ústava SR v jej pôvodnom znení.¹⁴

3. Pohľad na amnestiu v slovenskej právnej úprave a českej právnej úprave

Amnestie prezidenta Václava Havla nepochybne predstavujú z trestnoprávneho, ale aj kriminologického hľadiska pomerne prelomový bod. Konkrétne ide o amnestiu z januára 1990:¹⁵ „*Amnestie prezidenta republiky Václava Havla v lednu 1990 byla svým rozsahem i dobou, kdy byla vyhlášena záležitostí zcela mimořádnou... První reakce na amnestii byly často až přehnaně optimistické, pozdější pak spíše skandalizující.*“¹⁶ Išlo bez pochyb, nielen z pohľadu českého ale aj slovenského, o jednu z najrozsiahlejších amnestií histórie.¹⁷

Slovenská republika a Česká republika majú neoddeliteľnú spoločnú minulosť. Po rozdelení republík v roku 1993 každý štát prijal vlastnú právnu úpravu, pričom viaceré zákony boli prevzaté a ostali aj po rozdelení v každom už samostatnom štáte platné a účinné. Právna úprava inštitútov milosti a amnestie je v oboch štátoch do veľkej miery totožná v ústavnoprávnej rovine, ale aj v trestnoprávnej. Zrejma odlišnosť úprav na základe uvedeného existuje pri realizácii milosti ako individuálneho právneho aktu. V oboch štátoch môže prezident realizovať milosť vo forme agrácie aj vo forme rehabilitácie,¹⁸ avšak podľa platnej právnej úpravy môže český prezident realizovať milosť aj formou abolície, ktorou nariaďuje, aby sa nezačínalo trestné konanie, alebo, aby sa v už začatom trestnom konaní nepokračovalo. Takáto forma milosti na Slovensku nie je možná.

Právomoc prezidenta udeľovať amnestiu je ustanovená v Ústave Českej republiky, konkrétne v čl. 63 ods. 1 písm. k), podľa ktorého má prezident právo udeľovať amnestiu. V zmysle čl. 63 ods. 3 Ústavy Českej republiky je platnosť takéhoto rozhodnutia prezidenta Českej republiky podmienená kontrasignáciou predsedu vlády alebo ním povereného člena vlády. Aj v tomto možno vidieť podobnosť so slovenskou právnou úpravou, kde rovnakú právomoc prezidentovi Slovenskej republiky priznáva Ústava Slovenskej republiky a rovnako

¹⁴ BALOG, B. – TITLOVÁ, M. – FAKLA, M.: Amnestie a milosti v právnom poriadku Slovenskej republiky. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s. r. o., 2019, s. 36.

¹⁵ Rozhodnutie prezidenta republiky zo dňa 1. januára 1990 o amnestii (č. 1/1990 Sb.).

¹⁶ MAREŠOVÁ, A.: Vybrané kriminologické aspekty amnestie z ledna 1990: sborník referátů ze semináře, který se uskutečnil 14. února 1991 v Praze. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1991, s. 1.

¹⁷ Táto amnestia podala právny základ na prepustenie viac ako 21 000 osôb z nápravno-výchovných zariadení a takisto spôsobila veľký počet zastavení trestného stíhania a odloženia trestného stíhania.

¹⁸ Čl. 62 písm. g) zákon č. 1/1993 Sb. Ústava Českej republiky.

je rozhodnutie prezidenta o udelení amnestie viazané na kontrasignáciu predsedu vlády alebo ním povereného ministra.¹⁹

Fakt, že Slovenská republika a Česká republika majú spoločnú minulosť, sa týka tiež právnej úpravy a vôbec celého chápania amnestie a milosti. Rovnako ako v Českej republike aj na Slovensku má právomoc vyhlasovať amnestiu a udeľovať milosť prezident republiky, konkrétne podľa čl. 102 ods. 1 písm. j) Ústavy Slovenskej republiky „*odpúšťa a zmierňuje tresty uložené súdmi v trestnom konaní a zahládza odsúdenie formou individuálnej milosti alebo amnestie*“, teda nemá právomoc udeliť amnestiu ani milosť formou abolície. Platnosť rozhodnutia o amnestii je viazaná na kontrasignáciu predsedu vlády alebo ním povereného člena, čím za rozhodnutie vláda preberá zodpovednosť. Rozhodnutie o milosti spolupodpis nevyžaduje.

Rovnako ako v Českej republike i v slovenskom právnom poriadku je použitie milosti a amnestie stručne upravené v Trestnom poriadku, konkrétne v ustanoveniach hlavy piatej zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok. Podľa tohto zákona prezident nemá právomoc preniesť svoju právomoc, viesť konanie o žiadostiach o milosť na ministra spravodlivosti, ten však podľa ustanovenia § 473 ods. 1 tohto zákona zabezpečuje podklady pre rozhodovanie prezidenta v konaní o milostiach.

V podmienkach Slovenskej republiky (1993 – 2013) amnestie boli vždy udelené pri príležitosti zvolenia novým prezidentom (Michalom Kováčom 1993, Rudolfom Schusterom 1999 a Ivanom Gašparovičom 2004). Ivan Gašparovič pri opätovnom zvolení v roku 2009 amnestiu neudelil. Rudolf Schuster amnestiu udelil pri konci jubilejného roku 2000. Ivan Gašparovič udelil amnestiu pri 20. výročí samostatnosti Slovenskej republiky 2. januára 2013. V porovnaní s Čechami, Moravou a Sliezsokom je zaujímavé, že pokiaľ v rokoch 1999 – 2012 nebola v Čechách, na Morave a v Sliezske udelená žiadna amnestia, na Slovensku boli udelené 3. Vláda udelila dve priestupkové amnestie v roku 1993 a 1998.

Na Slovensku vzbudili veľké kontroverzie amnestie vyhlásené v 90. rokoch. Vtedajšia právna úprava dovoľovala udeliť amnestiu a milosť aj formou abolície, a navyiac bez potreby kontrasignácie. Toto bolo zneužitie slovenským predsedom vlády Vladimírom Mečiarom,²⁰

¹⁹ Čl. 63 ods. 1 písm. k) a čl. 63 ods. 3 zákona č. 1/1993 Sb. Ústava Českej republiky, čl. 102 ods. 1 písm. j) a čl. 102 ods. 2 zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.

²⁰ Dňa 3. marca 1998 rozhodol predseda vlády v zastúpení prezidenta SR o udelení amnestie a toto bolo vyhlásené pod č. 55/1998 Z. z.

keď vykonával právomoci prezidenta v súlade s ustanoveniami čl. 105 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky z dôvodu nezvolenia nového prezidenta.²¹

Nový predseda vlády sa tiež v zastúpení prezidenta republiky snažil zmeniť rozhodnutie o amnestii.²² Ústavný súd Slovenskej republiky konštatoval,²³ že vyhlásenú amnestiu nemožno už zmeniť.²⁴ Ústavným zákonom č. 9/1999 Z. z. prezidentovi Slovenskej republiky bola odobratá právomoc vyhlasovať amnestiu bez spolupodpisu predsedu vlády a ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. bolo znemožnené aj udeľovať alebo vyhlasovať abolíciu.²⁵

Rovnako ako v Českej republike bola aj na Slovensku vyhlásená amnestia k výročiu 20-ročnej existencie štátu. Vyhlásil ju prezident republiky Ivan Gašparovič 1. januára 2013.²⁶ Touto amnestiou boli okrem iného odpustené všetky podmiennečne uložené tresty a tresty odňatia slobody v dĺžke neprevyšujúcej 18 mesiacov, pričom na všetkých touto amnestiou oslobodených sa uplatnili aj rehabilitačné ustanovenia tejto amnestie.

4. Zrušenie Mečiarových amnestií

Neustále sa vracajúcim ústavnoprávnym problémom posledných dvadsiatich rokov nebola ani tak primárne otázka, či tzv. Mečiarove amnestie, ktoré udelil v marci 1998 predseda vlády Slovenskej republiky, Vladimír Mečiar, ako zastupujúci prezident Slovenskej republiky, boli alebo neboli výsledkom porušenia či zneužitia zastupovanej prezidentskej právomoci. V tomto v zásade existovala a existuje spoločenská zhoda. Predmetom sporu bolo skôr to, či tieto rozhodnutia zastupujúceho prezidenta Slovenskej republiky možno alebo nemožno zrušiť, a ak áno, tak kto a akým spôsobom alebo postupom.

K udeleniu amnestie došlo bez zjavnej, resp. žiadnej súvislosti so žiadnou udalosťou, pri príležitosti ktorej sa amnestia v československých podmienkach a tradíciách udeľovala. Ústavná úprava síce udeľovanie amnestie na žiadnu takúto okolnosť neviazala a prezident Slovenskej republiky tak mohol urobiť kedykoľvek, zachovávala sa ale tradícia spájania

²¹ Predseda vlády SR, využívajúc svoje právomoci podľa čl. 105 ods. 1 a čl. 102 písm. i) Ústavy SR v záujme odstránenia sporov o výklad rozhodnutia o amnestii z 3. marca 1998, uverejneného pod č. 55/1998 Z. z., vydal nové amnestijné rozhodnutie zo 7. júla 1998 vyhlásené pod č. 214/1998 Z. z.

²² Predseda vlády SR Mikuláš Dzurinda ako zastupujúci prezident vydal 8. decembra rozhodnutie o amnestii, ktoré bolo uverejnené pod č. 375/1998 Z. z.

²³ Uznesenie Ústavného súdu SR z 28. júna 1999, sp. zn. I. ÚS 30/1999.

²⁴ Výklad Ústavného súdu SR vyplýval z podstaty amnestie a jej trestnoprávných súvislostí. Pripustením možnosti zrušenia amnestie by nastal stav právnej neistoty, ktorý je v rozpore s princípom právneho štátu a umožnilo by sa tým kedykoľvek zasahovať do vydaného a konečného rozhodnutia hlavy štátu, a to aj nasledujúcim prezidentom SR.

²⁵ KOUDELKA, Z.: Amnestie. In: SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. 1. svazek, A-Č. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 253.

²⁶ Rozhodnutie č. 1/2013 Z. z. prezidenta Slovenskej republiky o amnestii z 2. januára 2013.

amnestie najmä s nástupom prezidenta SR do funkcie alebo s výročiami vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

V roku 2017 bolo po takmer 20 rokoch vytvorené ústavné riešenie preskúmania a možného zrušenia rozhodnutia o amnestiách a o milosti. Toto ústavné riešenie bolo vyjadrené v ústavnom zákone č. 71/2017 Z. z. tak, že podľa čl. 86 písm. i) Ústavy SR do pôsobnosti Národnej rady Slovenskej republiky patrí uznášať sa o zrušení rozhodnutia prezidenta Slovenskej republiky podľa čl. 102 ods. 1 písm. j) Ústavy Slovenskej republiky, teda o zrušení udelenia milosti a amnestie, ak takéto rozhodnutie odporuje princípom demokratického a právneho štátu. Došlo teda k výslovnému rozšíreniu katalógu právomocí parlamentu o výslovnú možnosť prijatia zrušovacieho rozhodnutia. Tým bola prekonaná výhrada voči snahe o zrušenie amnestijného rozhodnutia ústavným zákonom, spočívajúca v tom, že na to Národná rada Slovenskej republiky nemá výslovný ústavný mandát.²⁷

Ústavný zákon č. 71/2017 Z. z. doplnil do ústavného systému Slovenskej republiky možnosť zrušenia rozhodnutia o amnestii a o milosti, ale podmienil toto rozhodnutie formálnymi a vecnými podmienkami, ktoré majú zabrániť tomu, aby Národná rada Slovenskej republiky toto svoje oprávnenie zneužila:

- a) formálnou požiadavkou je požiadavka na minimálne kvórum pre podanie návrhu,²⁸
- b) formálnou požiadavkou je požiadavka trojpäťinovej väčšiny všetkých poslancov na prijatie zrušujúceho uznesenia,
- c) formálnou požiadavkou je tiež povinné preskúmanie Ústavným súdom Slovenskej republiky,
- d) vecnou požiadavkou je preukázanie rozporu s princípmi demokratického a právneho štátu.²⁹

Národná rada Slovenskej republiky využila ústavné oprávnenie vyplývajúce z ústavného zákona č. 71/2017 Z. z. a 5. apríla 2017 prijala uznesenie č. 570, ktorým zrušila niektoré články tzv. Mečiarových amnestií z roku 1998. Keďže zrušujúce uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky je povinne preskúmané Ústavným súdom Slovenskej republiky, a to

²⁷ Podľa čl. 88a Ústavy SR návrh na zrušenie rozhodnutia prezidenta SR o udelení amnestie alebo o udelení milosti prerokuje Národná rada SR, ak o to požiadajú najmenej päťina jej poslancov.

²⁸ Podľa čl. 88a úst. zák. č. 71/2017 Z. z. návrh na zrušenie rozhodnutia prezidenta podľa čl. 102 ods. 1 písm. j) NR SR prerokuje vtedy, keď o to požiadajú najmenej päťina jej poslancov.

²⁹ BALOG, B. – TITTLOVÁ, M. – FAKLA, M.: Amnestie a milosti v právnom poriadku Slovenskej republiky. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 85.

tak formálne, ako aj vecne, nemôže byť pochybnosť o tom, že tým ústavným orgánom, ktorý v tomto konaní ustáľuje obsah slov „*princípy demokratického a právneho Štátu*“ je práve a len Ústavný súd Slovenskej republiky.³⁰

Ústavný súd Slovenskej republiky na neverejnom zasadnutí 31. mája 2017 rozhodol, že „uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky č. 570 z 5. apríla 2017 o zrušení článku V a článku VI rozhodnutia predsedu vlády Slovenskej republiky z 3. marca 1998 o amnestii uverejneného pod číslom 55/1998 Z. z., rozhodnutia predsedu vlády Slovenskej republiky zo 7. júla 1998 o amnestii uverejneného pod č. 214/1998 Z. z. a rozhodnutia prezidenta Slovenskej republiky v konaní o milosť pre obvineného zo dňa 12. decembra 1997 č. k. 3573/96-72-2417 je v súlade s Ústavou Slovenskej republiky.“³¹

Ústavní sudcovia Milan Ľalík a Peter Brňák v odlišnom stanovisku k výroku nálezu ÚS okrem iného uvádzajú, že prostredníctvom tohto rozhodnutia sa otvorila Pandorina skrinka spätného pôsobenia práva, narušenia princípu del'by moci a ešte väčšej frustrácie nespokojnej verejnosti. „Paradoxne najviac získal sledom týchto udalostí parlament, ktorý sa už etabloval do pozície onnipotentného orgánu verejnej moci. V rovine individuálnej ochrany ľudských práv sme sa opäť raz dozvedeli, že existujú osoby, ktorým je možné odňať, resp. poprieť ich práva a slobody len preto, že súčasná parlamentná väčšina (podporená verejnou mienkou) si to tak želá,“ tvrdia Ľalík s Brňákom.

Záver

Amnestia, ale aj milosť jednoznačne patria medzi tradičné historické inštitúty. Udeľovanie amnestie a milosti patrí do právomoci prezidenta. Ide o inštitúty, ktoré svojim účinkom výrazne zasahujú do samotného trestného konania. Najmä amnestia, vzhľadom na svoj rozsah, by mala byť inštitútom „výnimočného“ charakteru, ktorý by sa aplikoval pri „výnimočných“ udalostiach.

Zaujímavým prípadom je udelenie trestnej amnestie predsedom vlády Vladimírom Mečiarom pri príležitosti 5. výročia samostatnosti Slovenskej republiky, ktorý ju pre nejasnosť doplnil ďalším amnestijným rozhodnutím. Amnestiu udelil v zastúpení prezidenta v období, kedy bola prezidentova funkcia neobsadená. S týmito amnestiami nesúhlasil následný predseda

³⁰ Nález Ústavného súdu SR z 31. mája 2017, sp. zn. PL. ÚS 7/2017.

³¹ Nález Ústavného súdu SR Pl. ÚS 7/2017.

vlády Mikuláš Dzurinda, ktorý ich rovnako v období neobsadenia prezidentského úradu obmedzil. Toto obmedzenie však Ústavný súd v Košiciach vyhlásil za neústavné. Trestné amnestie prezidenti na Slovensku udelili asi raz za 4 roky, pri započítaní dvoch amnestií predsedu vlády Vladimíra Mečiara asi raz za 3 roky.

Ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. bola zrušená k 1. júlu 2001 aboličná forma amnestie a milosti na území Slovenska. Z viacerých dôvodov by bolo vhodné obnovenie aboličnej formy amnestie a milosti v právnom poriadku Slovenskej republiky. Nakoľko v minulosti dochádzalo k zneužívaniu tejto formy amnestie a milosti, táto forma amnestie a milosti by sa mohla využívať iba pri vybraných kategóriách trestných činov.³²

Národná rada 5. apríla prijala uznesenia o zrušení amnestií Vladimíra Mečiara. Zároveň bola zrušená aj milosť pre Michala Kováča ml. Poslanci uznesenie schválili 129 hlasmi naprieč celým politickým spektrom. Ako dôvod tohto kroku sa v parlamentnom uznesení okrem iného uvádzalo, že slovenskú spoločnosť dlhodobo znepokojujú amnestie predsedu vlády Vladimíra Mečiara vykonávajúceho niektoré právomoci prezidenta obsiahnuté v rozhodnutiach predsedu vlády o amnestiách, a tiež aj udelená milosť prezidentom Michalom Kováčom zo dňa 12. decembra 1997. Následne 31. mája 2017 vydal Ústavný súd Slovenskej republiky nález, v ktorom konštatoval súlad uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky o zrušení amnestií s Ústavou Slovenskej republiky.

Hoci inštitúty amnestie a milosti sú často kritizované a chápané ako prežitok minulosti, stále majú svoje nepopierateľné miesto v právnych poriadkoch mnohých štátov, a to aj napriek tomu, že už dávno mohli byť legislatívnym postupom zrušené. Síce amnestia a milosť majú stále svoje miesto a význam, je potrebné zabrániť možnému zneužitiu týchto inštitútov a stanoviť jasné podmienky na ich použitie.

Inštitút milosti a amnestie môže v mnohých ohľadoch fungovať ako akási poistka, ktorú nie je dobre využívať často, ale je dobre ju mať k dispozícii. Je pravdou, že hľadanie ideálneho modelu, v ktorom si inštitút milosti a amnestie zachová svoje nespochybniteľné klady, a zároveň bude očistený od problematických aspektov, rozhodne nie je ľahkou záležitosťou. Ide však o veľkú výzvu, a to nielen pre našich zákonodarcov, ale aj odbornú verejnosť.

³² K tejto problematike bližšie pozri: JALČ, A. - JURIŠOVÁ, K.: K niektorým právnym a historickým aspektom amnestií. In: Právnik, roč. 155, 2016, č. 7, s. 599.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BALOG, B. – TITLOVÁ, M. – FAKLA, M.: Amnestie a milosti v právnom poriadku Slovenskej republiky. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, 124 s. ISBN 978-80-571-0064-5.
- BARANÍK, K.: Ústava na hviezdnom nebi: vzťah Ústavy Slovenskej republiky k medzinárodnému právu. 1. vyd. Praha: Leges, 2020, 296 s. ISBN 978-80-7502-452-72.
- ČENTÉŠ, J. a kol.: Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín: Heuréka, 2012, 864 s. ISBN 978-80-891-2276-9.
- GIBA, M. - BARANÍK, K. a kol.: Ústavné právo. 1. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2019, 481 s. ISBN 978-80-571-0086-7.
- JALČ, A. - JURIŠOVÁ, K.: K niektorým právnym a historickým aspektom amnestií. In: Právnik, roč. 155, 2016, č. 7, s. 588-603. ISSN 0231-6625.
- KOUDELKA, Z.: Amnestie. In: SCHELLE, K. - TAUCHEN, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. 1. svazek, A-Č. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 252-267. ISBN 978-80-7380-562-3.
- KOUDELKA, Z.: *Ústavní systém Slovenska*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, Právnické sešity, 50 s. ISBN 80-210-1207-2.
- KUCHTA, J. - MUSIL, J. - ŠÁMAL, P. Trestní právo procesní. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1166 s. ISBN 9788074004964.
- MAREŠOVÁ, A.: Vybrané kriminologické aspekty amnestie z ledna 1990: sborník referátů ze semináře, který se uskutečnil 14. února 1991 v Praze. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1991, 68 s.
- MINÁRIK, Š. a kol.: Trestný poriadok Stručný komentár. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, 1392 s. ISBN 9788080783693.
- Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky II. ÚS 37/1998 z 26. januára 1999.
- Nález Ústavného súdu SR Pl. ÚS 7/2017.
- Rozhodnutie č. 1/2013 Z. z. prezidenta Slovenskej republiky o amnestii z 2. januára 2013.
- Rozhodnutie č. 214/1998 Z. z. predsedu vlády Slovenskej republiky zo 7. júla 1998 o amnestii.
- Rozhodnutie predsedu vlády Slovenskej republiky o amnestii č. 55/1998 Z. z.
- Rozhodnutie prezidenta republiky zo dňa 1. januára 1990 o amnestii (č. 1/1990 Sb.).
- ŠOUŠA, J. jr.: Právní úprava amnestie v letech 1918 – 1953 v českých zemích. Pelhřimov: Nová Tiskárna Pelhřimov, 2019, 432 s. ISBN 978-80-7415-192-7.

PŘÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia - 13. november 2020

TUROŠÍK, M.: Ľudské práva v rímskom práve. In: SZYMANIEC, P. (ed.): Zasada proporcjonalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy. The Principle of Proportionality and the Protection of the Fundamental Rights in the European States. Warszawa: Wydawnictwo PWSZ AS, 2015, s. 65-72. ISBN 978-83-63839-33-8.

Uznesenie Ústavného súdu SR z 28. júna 1999, sp. zn. I. ÚS 30/1999.

Uznesenie sp. zn. II. ÚS 80/99 z 18. augusta 1999.

ANARCHOFEMINIZMUS O PRÁVE: POČIATOK, SÚČASNOSŤ, BUDÚCNOSŤ¹

ANARCHA-FEMINISM ON LAW: PAST, PRESENT AND FUTURE

Dominik Šoltys²

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.64-90>

Abstrakt

Predložený príspevok sa zaoberá prístupom anarchistického feminizmu k právu ako regulátor spoločenských vzťahov. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na kritický a odmietavý prístup anarchofeministických autoriek k právnej regulácii postavenia žien ako jedného z hlavných zdrojov rodovo podmieneného útlaku. Príspevok v stručnosti predstavuje najkritizovanejšie spoločenské a právne inštitúcie (manželstvo, rodina, rodičovstvo, právna úprava týkajúca sa telesnej integrity jednotlivcov, atď.), ktoré sa objavujú naprieč anarchofeministickým myslením od 19. storočia po súčasnosť. Obvlášť sa zameriava na anarchistický/anarchofeministický postoj k právu, ktorý odmieta právo ako a priori škodlivý (mocenský) nástroj regulácie spoločenských vzťahov.

Kľúčové slová

anarchizmus, anarchofeminizmus, rodový útlak, žena, právo

Abstract

The study deals with the anarchy-feminist approach to law as a factor of social relations regulation. In this context, it is necessary to point out the critical and negative view of almost all anarchy-feminist authors, who consider the legislation on the status of women as one of the main sources of gender-based oppression. The study also briefly presents the most frequent critiques of social and legal institutions (marriage, family, parenthood, laws providing the regulation of body, etc.) from the 19th century to the present days. In particular, the study is focused on the anarchist/anarchy-feminist attitude towards the law as a priori abusive (based on power) factor of social regulation.

Keywords

Anarchism, Anarchy-feminism, Gender-based Oppression, Woman, Law

¹ Tento príspevok predstavuje čiastkový výsledok riešenia projektu Vega č. 1/0386/19 – Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie – Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme.

² JUDr. Dominik Šoltys, PhD., Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach – Ústav teórie práva Gustava Radbrucha, odborný asistent.

Úvod

Anarchofeminizmus ako súčasť feministického myslenia do svojho vnútra vstrebáva anarchisticky boj proti mocenskej nadvláde štátu, ktorý následne predstavuje na pozadí feministického boja proti patriarchátu. To znamená, že anarchofeminizmus predstavuje feministickú myšlienkovú líniu, kde odstránenie patriarchálneho útlaku je podmienené odstránením štátu a akéhokoľvek hierarchického modelu spoločenských vzťahov. Je náročné v úvode definovať presne a jednoznačne anarchofeminizmus. Treba vziať do úvahy najmä časové hľadisko, tzn. dobu, v ktorej anarchofeminizmus vznikol a vyvíjal sa, ako aj ideologickú pestrosť, ktorú sa snaží vo svojom vnútri vyjadriť. Treba si však uvedomiť, že anarchofeminizmus vyslovuje presvedčenie, že k plnohodnotnému oslobodeniu žien môže dôjsť až odstránením všetkých podôb útlaku. Už z toho vyplýva, že anarchizmus je predovšetkým kritickou feministickou mocou. Aj z tohto dôvodu začíname náš príspevok o postavení kategórie moci v feminizme a robíme základné vymedzenia v prístupe feminizmu k moci a v prístupe anarchofeminizmu k moci. Ďalej pokračujeme rozlíšením dvoch podôb anarchofeminizmu, ktoré vznikli a vyvinuli sa v rozdielnych historických dobách. V tejto súvislosti tak predstavuje ich spoločné ako aj rozdielne znaky. Zároveň prechádzame k cieľu nášho príspevku, ktorým je vymedziť vzťah anarchofeminizmu k práva.

Stručne o probléme moci v rámci feminizmu

Už v minulosti ako aj v súčasnosti vždy existovali feministky, ktoré sa viac alebo menej zaoberali otázkou prejavov moci a štátu ako faktorov útlaku voči ženám. V nadväznosti na to sa snažili podať kritické vysvetlenia toho ako štát prispieva k nerovnému postaveniu žien v spoločnosti a akými (všemožnými) spôsobmi sa tento *status quo* udržiava. V tejto súvislosti však vôbec nemusíme hovoriť o feministických predstaviteľkách z radu anarchofeminizmu. Takmer v každej politickej, sociálnej a právnej teórii feminizmu sa stretávame s kritikou patriarchátu ako konceptu, ktorý je podopretý mocou a potvrdený štátnou politikou. Táto kritika si berie na zreteľ kategórie, akými sú moc, donútenie a násilie, nadvláda, panujúca hierarchia v spoločenských vzťahoch, ale aj samotné právo. Kritický prístup k týmto kategóriám je prítomný naprieč diverznými feministickými prístupmi a rôznymi feministickými autorkami. V skutočnosti teda nájdeme analýzu moci v radikálnom,

kultúrnom, socialistickom, marxistickom psychoanalytickom, lesbickom, rasovom a etnickom feminizme, ekofeminizme, atď., atď. Napríklad, takmer celý radikálny feminizmus je o kritike moci ako hlavnej opornej kategórie patriarchátu, teda podoby spoločnosti, kde štát, právo, ekonomický systém, morálka, tradície a zvyky vyjadrujú mocensky dominantné postavenie mužov nad ženami. Rovnako takmer celé dielo radikálnej feministky Catherine MacKinnon je analýzou moci v podmienkach patriarchálneho štátu a práva. MacKinnon tvrdí, že účelom feministickej teórie je politický problém mužskej moci nad ženami, ktoré ostatné politické teórie potláčajú alebo ignorujú.³ V podobnom duchu pripomína feministka a politická teoretička Cole Pateman, že „[mužská] nadvláda nad ženami je presne tým problémom, s ktorým sa zaoberal feminizmus od neskorého sedemnásteho storočia, ale feministické spisovateľky neboli nikdy zahrnuté do kanónu politickej teórie, a súčasný feminizmus len pomaly a znovu obnovuje túto tradíciu feministických myšlienok.“⁴ Za doplnenie takisto stojí pozícia radikálnej feministky Marilyn French, ktorá kritizuje súdobú podobu patriarchálnej moci a navrhuje vytvoriť nový svet, ktorý sa po odstránení moci z spoločenských vzťahoch bude opierať o opak moci, teda radosť (*pleasure*).⁵

Podobnú potrebu redefinície moci možno nájsť aj v myslení spiritualistickej ekofeministky Starhawk. Jej koncept spirituality Zeme (*Earth-based spirituality*) počíta aj s kritickou analýzou moci a konštruktívnym návrhom jeho prekonania. Podľa Starhawk v súčasnosti dominuje chápanie moci v zmysle „moc nad niečím“, ktorú označuje ako „moc-nad“ (*power-over*). Takýto zmysel moci vytvára hierarchiu, v ktorej sú jednotlivé časti jej štruktúry vzájomne oddelené a usporiadané vzťahom nadradeného k podriadenému. Naopak, podľa nej sa ekofeminizmus snaží o zmenu štruktúry moci, ktorú Starhawk označuje ako „moc-od-do“ (*power-from-within*). Podstata takéhoto chápania moci sa ukrýva v tom, že táto

³ MacKinnon chápe rozlišovanie medzi mužom a ženou ako rozdiel, ktorý súvisí s politickou perspektívou nerovného prerozdelením moci medzi oboma pohlaviami: „Feminizmus nemá svoju vlastnú teóriu štátu. Má však teóriu moci: sexualita je závislá od rodov tak ako sú rody závislé od sexuality. Mužské a ženské sú výtvorom erotizácie nadvlády a podriadenia sa. Rozdiel medzi mužom a ženou a rozdiel medzi nadvládou a podriadením sú vzájomne dynamicky vymedzené. [...] Feministická teória poznania je neoddeliteľná od feministickej kritiky moci, pretože mužský pohľad sám seba nadraduje nad tento svet ako jediný možný spôsob jeho pochopenia.“ Pozri MACKINNON, C. A.: *Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence*. In: *Signs*, Vol. 8, No. 4, 1983. s. 635 a nasl.

⁴ Pozri PATEMAN, C.: *Sex and Power*. In: *Ethics: An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy*, Vol. 100, No. 2, 1990. s. 399.

⁵ Podľa Marilyn French je moc negatívna a deštruktívna hodnota. Moc sa preto k pozitívnym hodnotám, akými sú, napríklad krása (*beauty*), láska (*love*) a potešenie (*pleasure*), javí ako ich opozitum. V nadväznosti na to sa vyjadruje nasledovne: „Opozitom potešenia je moc, ktorá vyžaduje aby Ja bolo uzavreté pred ľuďmi a udalosťami vonkajšieho sveta a nezohľadňovali sa v rámci sledovaného účelu [moci].“ Pozri bližšie FRENCH, M.: *Beyond Power: On Women, Men and Morals*. New York: Summit Books, 1985. s. 338 a nasl, 540.

moc je mocou toku energie, ktorá preniká všetkým a všetko spája a vytvára zo všetkého jeden integrálny celok v podobe rovnostárskej duchovnej komunity.⁶

Teoretické sklony socialistického a marxistického feminizmu k analýzam moci upozorňuje aj anarchofeministka Lizzie Borden, podľa ktorého väčšina socialistických a marxistických feministických predstaviteľiek dospeli k odmietnutiu moci ako takej.⁷ Aj keď názor Borden môže byť v skutočnosti diskutabilným, predsa len jej nemožno uprieť, že pôvodné ženské predstaviteľky marxizmu, socializmu či komunizmu – medzi ktorými nájdeme aj Rosu Luxemburg, Alexandru Michajlovnu Kollontaj, Claru Zetkin, a Angelu Balabanoff, Fredericu Montseny a ďalšie – sa vo svojich dielach z veľkej časti (explicitne či implicitne) venujú analýze moci, od ktorej sa následne odrážajú pri formulácii svojich záverov. Podľa Borden sú hlavnými príčinami vytvorenia kritiky moci u týchto autoriek negatívne dôsledky byrokracie, autoritarizmu a spôsobu realizovania cieľov Veľkej októbrovej revolúcie v Rusku.

Uvedený stručný exkurz naprieč prístupmi feminizmu k moci ako takej nás privádza k otázke: v čom spočíva rozdiel medzi anarchofeministickým prístupom k moci a prístupmi naprieč ostatnými podobami feminizmu, respektíve existuje medzi nimi rozdiel? Samozrejme, tento rozdiel medzi nimi existuje a možno ho vymedziť nasledovne: anarchofeminizmus odmieta moc, a tým pádom akúkoľvek podobu hierarchicky usporiadaných spoločenských vzťahov, a to v absolútnych súvislostiach; naopak, feminizmus môže mať viac alebo menej negatívnejší postoj k moci, ale rozhodne nesmeruje k odmietnutiu moci ako takej. Anarchofeminizmus sa zakladá na anarchistickom východisku, ktoré sa zhoduje s presvedčením, že moc človeka nad človekom je bez ohľadu na svoju podobu a účel sociálnym zlom, a teda, že moc je príčinou každého spoločenského utrpenia na tomto svete. Anarchofeminizmus zvlášť pripomína, že medzi sériou mocenských útlakov nájdeme aj útlak voči ženám. Nadväzujúc na uvedené, anarchofeminizmus odmieta štát ako najvyššieho predstaviteľa (politckej) moci. A pretože právo je formalizovanou mocou štátu, rovnako odmieta aj jeho. Takýto prístup však nie je typickým pre zvyšok feminizmu. Feminizmus zo svojej teoretickej podstaty neodmieta moc ako takú; s mocou naďalej vo svojich teóriách pracuje a snaží sa ju využívať vo svoj prospech, resp. snaží sa ju korigovať do podoby želaného politického usporiadania spoločnosti a spoločenských vzťahov medzi pohlaviami

⁶ Pozri STARHAWK.: *Dreaming the Dark: Magic, Sex & Politics*. Boston: Beacon Press, 1988. s. 35.

⁷ Pozri viac BORDEN, L.: *Women and Anarchy In: Heresies: A Feminist Publication on Art and Politics*, Vol. 1, 1977, Iss. 2. s. 71-77.

alebo rodmi. Feminizmus tak prijíma a využíva moc v teórii a praxi, pretože chápe ako ju môže využiť v prospech zrovnoprávnenia žien. Navyše feminizmus neodmieta ani štát ako taký; odmieta iba patriarchálnu podobu štátu a patriarchálnu politiku štátu, t.j. štát, ktorý sa ideologicky opiera o nadradenosť muža a podradnosť ženy a za týmto účelom zavádza, presadzuje a udržiava patriarchálny politický, ekonomický, právny a širší sociálny rámec. Ako zhrnutie vyššie predstavených myšlienok možno uviesť skutočnosť, že feminizmus sa v mnohom spolieha na štát a právo.

Jednoznačne to vedie k ideologickým nezhodám medzi anarchofeminizmom a zvyškom feminizmu. Ako príklad možno uviesť kritické myšlienky kanadskej anarchofeministky a sociologičky Nicole Laurin Frenette voči feminizmu ako takému, a najmä voči feministickým optimistickým nádejam voči štátu. Podľa nej v priebehu 20. storočia vysvitlo, že zmena štruktúry spoločenskej kontroly je plne v kompetencii štátu a štátnych inštitúcií. To sa plnohodnotne dá podľa Frenette tvrdiť aj o feministických požiadavkách. Štát a štátne inštitúcie preberajú do svojich politík mnohé feministické princípy a činia tak za súhlasu a účasti žien alebo dokonca feministiek samých. Frenette je však proti feministickej stratégii spriahnutia sa so štátom, pokiaľ ide o feministické ciele. Podľa nej sa tým len a len posilňuje štát a najmä sa tým posilňuje jeho „schopnosť kontrolovať ženy a ich hnutia.“⁸ Smerodajným pre politiku feminizmu by pre ženy a feministky mala byť predovšetkým individuálna sloboda žien, ktorá je nevyjadriteľná mocou štátu a ktorá je na hony vzdialená spoločnosťou predpokladaného ideálu ženskosti. Lepšie povedané, individuálna ženská sloboda je v prudkom rozpore so štátom a spoločensky dominantným ideálom ženskosti. Tieto slová, ktoré vyslovila začiatkom osemdesiatych rokov 20. storočia sú v kontraste s vtedajšou ale aj súčasnou feministickou stratégiou, ktorá sa snaží využívať štát, vnútroštátne a medzinárodné právo ako hlavné spôsoby presadzovania požiadaviek ženského zrovnoprávnenia.⁹

⁸ FRENETTE, N. L.: On the Women's Movement. In: *Our Generation*, Vol. 15, 1982, No. 2. s. 33, 37 a nasl.

⁹ Vo feminizme ako takom sa môžeme stretnúť u jednotlivých autoriek aj s krajným – a skôr ojedinelými – podobami využitia moci štátu a práva v prospech feminizmu. V nadväznosti na uvedené možno poukázať na niektoré myšlienky radikálnej lesbickej feministky Sally Miller Gearhart. Táto feministická autorka priamo počítala s možnosťou exkluzívneho prevzatia moci ženami, ktoré by vyústilo v nastolenie istej podoby matriarchátu. K feministkám a ženám sa prihovárala s tým, že je načase „začať uvažovať o tom, že karta sa obráti, o výmene moci, o vybudovaní ideológie ženského prvenstva a kontroly. Jednoduchá spravodlivosť podnecuje k tomu, že ak muži boli pri moci dlhé tisícky rokov a zbavali prácu s ľuďmi a environmentálnym zdravím, je načase dať šancu inej alternatíve.“ MILLER GEARHART, S.: *The Future - If There Is One - Is Female*. In: MCALLISTER, P.: (ed.) *Reweaving the Web of Life: Feminism and Nonviolence*. Philadelphia: New Society Publishers, 1982. s. 274.

Dve podoby anarchofeminizmu s ohľadom na časové hľadisko ich vznik a ďalšieho vývoja

Anarchofeminizmus má vo svojom vnútri dve vývojové etapy, ktoré sa podstatne líšia nielen dobou ich vzniku a formovania, ale najmä východiskovými myšlienkovými zdrojmi, ideologickými okolnosťami, podmienkami doby, atď. To znamená, že s ohľadom na časové hľadisko rozlišujeme dve podoby anarchofeminizmu: prvá podoba anarchofeminizmu, vznikla a vyvíjala sa behom 19. storočia a prelomu 19. a 20. storočia; druhá podoba anarchofeminizmu vznikla behom druhej vlny feminizmu v Spojených štátoch amerických a pretrváva do dnešných dní. Prvú podobu budeme označovať pomenovaním historický anarchofeminizmus, zatiaľ čo druhú podobu anarchofeminizmu budeme označovať ako súčasný anarchofeminizmus. Začnime teda stručnou charakteristikou znakov každej z nich, čím si vymedzíme aj ich konkrétne odlišnosti a v závere tejto časti nášho príspevku aj podobnosti.

Historický anarchofeminizmus sa vyvíjal na pozadí anarchistickej teórie 19. storočia. S ohľadom na miesto jeho vzniku a vývoja môžeme tvrdiť, že mal internacionalistický charakter a rovnako internacionalistické boli aj jeho zámery. Historický anarchofeminizmus rozvíjali ženy, ktoré sami seba označovali ako anarchistky a navyše sa s osobitým zreteľom venovali problému, ktorý bol v tom čase označovaný ako „ženská otázka“. Medzi takýmito autorkami môžeme nájsť mená ako Emma Goldman, Voltairine de Cleyre, Louise Michel, Nathalie Lemel, Lucy Parsons či Charlotte Wilson. Zaujímavosťou historického anarchofeminizmu 19. storočia a prelomu 19. a 20. storočia je skutočnosť – a na to treba zvlášť upozorniť – , že žiadna z týchto autoriek samu seba nikdy neoznačila za feministku. Feminizmus bol ako pojem v tom období spätý s buržoáznym hnutím žien za volebné právo žien. Zmienené anarchistky sa voči nemu vymedzovali kriticky. Rovnako sa anarchisticky a buržoáznym feminizmus líšili v témach ako aj spôsobe navrhovaného riešenia takzvanej ženskej otázky. Tematicky sa historický anarchofeminizmus sústreďoval na témy, akými boli manželstvo, materstvo, sexuálna a reprodukčná nesloboda ženy, zaťaženie domácimi prácami, nízke mzdy v priemysle pre ženy a prostitúcia. Dá sa tvrdiť, že v tomto smere bola historická podoba anarchofeminizmus vo svojej analýze ženského znevýhodnenia oveľa hlbšia než boli požiadavky politického a právneho zrovnoprávnenia sufražetiek. Svojím spôsobom,

anarchistické autorky tým predznamovali témy, ktoré sa stali aktuálnymi až behom druhej vlny feminizmu.

Stredobodom záujmu prvých anarchofeministiek boli životy a periodicitne sa opakujúce (negatívne) skúsenosti chudobných žien pracujúcej triedy 19. storočia a prelomu dvoch storočí. Preto je niekedy možné bádať viac, inokedy zase menej, vôľu prvých anarchofeministiek vykresliť ženy robotníckej triedy ako určitú jednoliatu spoločenskú triedu. Zvlášť to možno bádať, že práve tieto anarchofeministky častokrát zhodne analyzujú javy spoločenského a súkromného života, ktoré charakterizovali a spájali životy týchto žien. Všetky tieto javy, ktoré ich robili spoločensky nerovnými a upierali im slobodu sa výrazne týkali odsunutia žien do rodinného života či zahltenia domácimi a rodičovskými povinnosťami, nerovnosť v manželskom živote, oklieštenej sexuality žien s apelom na jej reprodukčnú funkciu, či skrátka sploštené vnímanie ženy iba ako dievčaťa, manželky a matky. Naopak predmetom ostrej kritiky historického anarchofeminizmu bol idealizovaný viktoriánsky obraz ženy ako jemnej, nábožnej, cudnej, oddanej a poslušnej manželky či matky. Napriek tomu boj žien za zrovnoprávnenie nevyčleňujú ako samostatnú tému a samostatný revolučný boj. Úzko ho spájajú s bojom robotníckeho hnutia. V nadväznosti na to prvé anarchofeministky veria v revolučnú silu robotníckeho hnutia, do rúk ktorého častokrát vkladajú nádej na oslobodenie ženy spod útlaku. Inými slovami, ženskú otázku sa podarí vyriešiť len vtedy, ak sa podarí vyriešiť robotnícku otázku.

V neposlednom rade tieto anarchofeministky zdôrazňujú zrovnoprávnenie života žien a liberačný potenciál ženskej autonómie, sexuálnu slobodu ako nevyhnutnú podmienku celkového oslobodenia žien, predstavujú obraz novej slobodnej a zrovnoprávnenej ženy, anarchistický obraz (ľúbostného alebo strohého a oddeleného mileneckého) vzťahu medzi mužom a ženou, ale aj nový prístup anarchistickej spoločnosti k žene. Osobitne sa niektoré z nich dotkli aj sexuálnej slobody žien aj témy homosexuality, ktoré vtedajšia spoločnosť vnímala ako tabu alebo považovala za zločin, chorobu či nemorálnosť. Avšak, už tieto prvé anarchofeministky si predstavovali pod skutočne slobodnou anarchistickou spoločnosťou jedine takú, ktorá bezpodmienečne prijíma do svojho celku plnohodnotne slobodnú ženu.

Navyše historický anarchofeminizmus mal rôznorodé ideologické zdroje, z ktorých vznikol. Túto črtu odčerpil z anarchizmu ako takého, ktorý už v týchto obdobiach býval zdôvodňovaný vzájomne nezlučiteľnými ideológiami. Pripomína to aj súčasná teoretická anarchizmu a anarchofeminizmu L. Susan Brown, keď tvrdí, že anarchizmus sa behom svojej

histórie opieral o východiska „mutualistov, kolektivistov, komunistov, federalistov, individualistov, socialistov, syndikalistov, feministov, ako aj mnohých ďalších.“¹⁰ V tejto súvislosti tak nie je ničím zvláštnym, že anarchofeminizmus tohto obdobia obsahuje východiska anarchokomunistickej teórie Emmy Goldman, individualistického anarchizmu Voltairine de Cleyre, socialistického anarchizmu Charlotte Wilson a Lucy Parsons, ktorý sa neskôr transformoval do podoby anarchokomunizmu.¹¹ Jednoducho, anarchofeminizmus si v tomto období zachováva ideovú heterogenitu anarchizmu.

Prvé anarchofeministky nepoznali pojem patriarchátu v zmysle ako ho používajú feministky zhruba od šesťdesiatych rokov 20. storočia do dnešných dní. Môže to mať niekoľko dôvodov: buď tieto autorky nerozpracovali pojem, pod ktorý by mohli subsumovať dobový sexizmus, a teda nepoznali súborné označenie, ktorým by bolo možné spojiť jednotlivé prejavy sexizmu do jednotného pojmu; alebo nepovažovali patriarchát za ďalší a samostatný systém útlaku, pretože ich zaujímal predovšetkým útlak politický, ekonomický, náboženský či spoločenský. Práve toto druhé vysvetlenie môžu indikovať aj hlavné ciele kritiky ranných anarchofeministiek. Zo zhoršeného postavenia žien obviňujú štát, kapitalizmus, cirkev či spoločenskú morálku a konvencie. V tejto súvislosti považovali zhoršené postavenie žien za kombináciu týchto faktorov a nenapadlo im vyčleniť patriarchát ako ďalší a samostatný systém útlaku tak, ako to robia dnešné anarchofeministky či feministky vo všeobecnosti.

Druhá podoba anarchofeminizmu vznikla v sedemdesiatych rokoch 20. storočia a je veľmi úzko spätá s druhou vlnou feminizmu. Táto podoba nevznikla z anarchizmu ako takého, ale vyčlenila sa z radikálneho feminizmu spravidla znovuobjavením významu myšlienok Emmy Goldman pre feministické hnutie. Práve v tomto období vzniká aj samotný pojem anarchofeminizmus (anglický ekvivalent: „*anarchofeminism*“)¹², respektíve synonymické pomenovania, ktoré majú rovnaký obsah a možno ich používať zameniteľne.

¹⁰ BROWN, L. S.: *The Politics of Individualism: Liberalism, Liberal Feminism and Anarchism*. Montreal – New York – London: Black Rose Books, 1993. s. 160.

¹¹ Pokiaľ máme hovoriť o Lucy Parsons, zvlášť treba pripomenúť, že jej anarchistická a feministická teória je do istej miery prepletená s témou rasizmu v USA. Okrem uvedeného treba doplniť, že Charlotte Wilson ako popredná predstaviteľka pôvodne britského anarchizmu nezotrvala na svojej anarchistickej pozícii a v roku 1906 sa pridala k sufražetkám a k obhajobe volebného práva žien. Vrátila sa fabiánskemu socializmu a ženskú emancipáciu hájila na medzinárodnej úrovni z pozície sociálnej demokracie.

¹² Pojem anarchofeminizmus, respektíve jeho anglický ekvivalent „*anarchofeminism*“ používa napríklad autorka Linda Sokačová vo svojom príspevku s názvom Český anarchofeminizmus: Proti hierarchii a privilegiám (*Czech Anarchofeminism: Against Hierarchy and Privileges*). Pozri bližšie SOKAČOVÁ, L.: *Czech Anarchofeminism: Against Hierarchy and Privileges*. In: JUSOVÁ, I. – ŠIKLOVÁ, J.: (eds.) *Czech feminisms: Perspectives on Gender in East Central Europe*. Bloomington – Indiana: Indiana University Press, 2016. s. 144-157.

Týmito synonymami sú: „anarcha-feminizmus“ (anglický ekvivalent: „*anarcha-feminism*“) alebo tiež „anarcho-feminizmus“ (anglický ekvivalent: „*anarcho-feminism*“). Podľa Julie Tanenbaum sa po prvýkrát objavilo toto pomenovanie ako označenie (spočiatku) intuitívne anarchistického variantu feministického myslenia vo vydaní novín s názvom *It Ain't Me, Babe* v auguste roku 1970.¹³

Väzba medzi radikálnym feminizmom a anarchofeminizmom, ba dokonca vyústenie radikálneho feminizmu v anarchofeminizmus zdôvodňovali v tom čase prvé anarchofeministky, ktoré sa postupne vyčlenili z radikálne feministických kruhov. Podobne, vtedajšia anarchofeministka Peggy Kornegger vo svojom pamflete napísala, že „[f]eministky boli roky v teórii a praxi nevedomými anarchistkami.“¹⁴ Kornegger sa v podstate snažila hľadať spojenie medzi anarchizmom a radikálnym feminizmom, pričom došla k poznaniu, že spojenie medzi anarchizmom a feminizmom tu bolo vždy, avšak išlo o nevedomé spojenie. Podľa nej nastal čas, aby sa z nevedomého spojenia stalo spojenie vedomé. Kornegger totižto spolu s inými anarchofeministkami sedemdesiatych rokov 20. storočia, akými boli napr. Carol Ehrlich a Marian Leighton, považovali rozdiel medzi radikálnym feminizmom a rodiacim sa anarchofeminizmom za otázku stupňa vývoja feministického vedomia, kde anarchofeministické vedomie je vyšším vývojovým stupňom radikálne feministického vedomia. Veľmi podobne formuluje svoje myšlienky aj ďalšia anarchofeministka tohto obdobia Lynne Farrow, ktorá upozorňuje na skutočnosť, že feminizmus je len praktickým vyústením skoršej anarchistickej teórie. Podľa jej slov tak „[f]eminizmus praktizuje to, čo anarchizmus káže. Dá sa dokonca tvrdiť, že feministky sú jedinými protestujúcimi skupinami, ktoré môžeme označiť za praktizujúcich anarchistov.“¹⁵ Podporne voči uvedeným názorom prvých anarchofeministiek druhej vlny feminizmu pôsobí aj názor súčasnej anarchofeministky Kythie Kurin. Táto autorka pripomína, že v anarchizme bol naopak stále prítomný silný feministický prvok: „Anarchizmus už nie je tým čím býval pred skúsenosťou radikálneho feminizmu. [...] Teoreticky vzaté, anarchizmus vždy zahŕňal feminizmus, ale až v posledných rokoch sme skutočne zistili, čo to znamená, a preto sme sa mohli dozvedieť viac o našej účasti [ako anarchofeministiek].“¹⁶ V skutočnosti však tieto názory pri zohľadnení vývoja

¹³ Pozri bližšie TANENBAUM, J.: To Destroy Domination in All Forms: Anarcha-Feminist Theory, Organization and Action. 1970–1978. [online]. [cit.2020-09-20] Dostupné na internete: <https://blackrosefed.org/anarcha-feminism-to-destroy-domination-in-all-forms/>.

¹⁴ KORNEGGER, P.: Anarchism: The Feminist Connection. Montreal: Kersplebedeb, 2011. s. 11 a nasl.

¹⁵ FARROW, L.: Feminism as Anarchism. London: Black Bear, 1977. s. 1.

¹⁶ KURIN, K.: Anarcha-feminism: Why the Hyphen? [online]. [cit.2020-11-24]. Dostupné na internete: <https://theanarchistlibrary.org/library/kytha-kurin-anarcha-feminism/>.

feminizmu a praktických prejavoch anarchistickej teórie môžu byť problematické a až neudržateľné, pretože – ako sme už poukázali v bezprostredne predošlej časti nášho príspevku – nie každý feminizmus dospieva k anarchistickým záverom.

Bez ohľadu na uvedené, už počas druhej vlny feminizmu sa niektoré anarchofeministické predstaviteľky snažili apelovať na skutočnosť, že politické myslenie a aktivizmus žien majú prirodzené sklony k anarchizmu ako takému. Napríklad, Farrow apelovala na anarchistické sklony žien vo vtedajších podmienkach „predovšetkým preto, lebo ženy sa zaslужujú o konkrétne projekty, akými sú, napríklad potratové kliniky a denné centrá; po druhé, pretože ženy ako v zásade apolitické sa odmietajú zapájať do politického boja medzi ľavicou a pravitou, respektíve medzi reformizmom a revolúciou.“¹⁷ Týmto vlastne chcela podčiarknuť samostatnú aktivitu mnohých žien, ktoré sa odmietli spoliehať na štát. Podobne sa vyjadrujú aj iné anarchofeministky druhej polovice 20. storočia, ktoré pripomínajú, že ženy boli takpovediac vždy prirodzenými anarchistkami a feminizmus bol od doby svojho vzniku revolučným filozofickým smerom uvažovania ako aj revolučným politickým hnutím. Takýmto príkladom je aj anarchofeministka Elaine Leeder, ktorá tvrdí o vzťahu anarchizmu a žien nasledovné: „Zvykne sa hovoriť, že ženy často konajú ako anarchistky a pritom si to ani neuvedomujú, zatiaľ čo niektorí muži samých seba označujú ako anarchistov a nekonajú tak.“¹⁸ Takýto sled myšlienok nás opätovne vracia k anarchofeministke Kornegger, ktorá nasledujúcim svojím výrokom dáva do pozornosti inherentne ženám vlastnú revolučnosť a odpor voči autoritám: „Ak ženské hnutie stálo vôbec za jednou vecou, tak to bol odpor k hierarchickej štruktúre a slepej poslušnosti. Feministky po celej krajine pracovali na prelomení vzoru líder/nasledovateľ v osobných a politických vzťahoch.“¹⁹ Aj tieto vymedzenia značne odporujú rozšírenému stereotypu žien ako osôb, ktoré sú pasívne, konzervatívne, poslušné a prispôsobivé. Práve anarchofeminizmu výraznejšie napriek všetkým diverzitným podobám vo feminizme dáva do popredia revolučný obraz ženy, ktorá sa stavia na odpor proti každej autorite, hierarchii a akejkolvek podobe útlaku. Zároveň však treba upozorniť na skutočnosť, že týmito výrokmi v žiadnom prípade nemožno hovoriť o tom, že by spomenuté anarchofeministky predstavovali

¹⁷ FARROW, L.: *Feminism as Anarchism*, s. 19.

¹⁸ LEEDER, E.: *Feminism as an Anarchist Process: The Practice of Anarcha-Feminism*. [online]. [cit.2020-09-27]. Dostupné na internete: <https://theanarchistlibrary.org/library/elaine-leeder-feminism-as-an-anarchist-process/>.

¹⁹ KORNEGGER, P.: *The Spirituality Ripoff*. [online]. [cit.2020-09-27]. Dostupné na internete: <https://usa.anarchistlibraries.net/library/peggy-kornegger-the-spirituality-ripoff/>.

esencialistický prvok anarchofeminizmu; naopak, anarchofeminizmu vo svojej historickej a súčasnej podobe bol a je vždy výrazne anti-esencialistickou feministickou teóriou.

Súčasný anarchofeminizmus už od svojho vzniku vytváral predpoklady pre svoj intersekcionalný prístup, čo súvisí so vstrebaním anarchistickej ideológie do feministického vnútra. V nadväznosti na to si treba uvedomiť, že anarchizmus ako teoretický postoj sa vymedzuje voči každej podobe (mocenského, a teda hierarchického) útlaku. Anarchofeministické odhodlanie bojovať proti každej minulej, prítomnej a aj budúcej podobe útlaku odzrkadľuje nasledovná myšlienka anarchofeministky Carol Ehrlich: „Musíme rozdrviť každú podobu útlaku. Nie je to iba slogan, a pritom je to najťažšia úloha zo všetkých. Je to ako dívať sa na divadlo. Musíme zničiť kulisy a uvedomiť si, že existujú aj iné spôsoby ako robiť veci. Znamená to, že musíme urobiť viac ako reagovať v naprogramovaných vzburách – musíme konať. A naše kroky budeme robiť kolektívne, pričom každý bude konať autonómne.“²⁰ Zmienená stránka anarchofeministickej vôle čeliť akejkolvek podobe útlaku sa dostáva aj do myšlienok súčasných anarchofeministiek. Ako príklad, na ktorom uvedenú kontinuitu môžeme demonštrovať nám môže poslúžiť myšlienka od anarchofeministky Stacy/Sally Darity. Táto anarchofeministka zároveň koriguje nevyhnutnosť boja proti akejkolvek podobe útlaku spolu s ústrednou úlohou boja proti rodovému útlaku. Podľa nej je anarchofeminizmus „proti každému útlaku, nadvláde, a autorite s ohľadom na rodový útlak, nie pretože by bol tým najdôležitejším, ale pretože na nás vplýva a musíme si s ním poradiť.“²¹ To však v žiadnom prípade podľa nej nebráni tomu, aby anarchofeminizmus bol širším, nakoľko „feminizmus potrebuje byť širším než len o ženských problémoch. Rodový útlak zahŕňa patriarchát, sexizmus, homofóbiu, heterosexizmus, heteronormativitu, transfóbiu, rodovú binaritu, fatfóbiu + iné problémy týkajúce sa tela, sexuálne násilie, atď.“²² Rovnako to cíti aj brožúra istej londýnskej anarchofeministickej skupiny, ktorá dáva do pozornosti to, že anarchofeminizmus je „anti-kapitalistický, anti-rasistický, anti-sexistický, sex-pozitívny, anti-homofóbny, trans-pozitívny, queer, anti-vekový, pro-ženský, pro-detský, silný, anti-policiajný, anti-väzenský, revolučný, transformatívny, veľa potešenia, veľa srandy, priama akcia, konfrontačný, osobný, politický, kolektívny, milujúci samizdaty, slobodný, taký čo vychádza zdola...“²³ pričom pokračuje ďalej v tom, že anarchofeminizmus znamená „byť

²⁰ EHRlich, C.: *Socialism, Anarchism and Feminism*. In DARK STAR COLLECTIVE.: (ed.) *Quiet Rumours: An Anarch-Feminist Reader*. Oakland, California – Edinburgh, Scotland: AK Press/Dark Star, 2012. s. 64.

²¹ STACY/SALLY DARITY.: *What is Anarcha-Feminism?* [online]. [cit.2020-09-09]. Dostupné na internete: <http://www.anarcha.org/sallydarity/whatis.php/>.

²² Tamže.

²³ LONDON ANARCHA-FEMINIST KOLEKTIV.: *What the Fuck is Anarcha-feminism anyway?* [online]. [cit. 2020-09-09]. Dostupné na internete:

si vedomým boja za oslobodenie a nenechať, aby sa z boja za ženské oslobodenie stal boj za bielych, strednú vrstvu, zdravých, heterosexuálnych žien v podmienkach kapitalizmu. Ako feministky si musíme uvedomovať nielen mužské privilégia, ale aj svoje vlastné.“²⁴ V inej z množstva anarchofeministických brožúr je dokonca anarchofeminizmus priamo definovaný ako „súčasť anarchizmu, ktorá sa zameriava na to, aby bola ženská emancipácia v strede boja za dosiahnutie cieľov, ktoré predkladá anarchistická teória. Anarchofeminizmus sa snaží o ďalšie rozpracovanie pochopenia ženských rolí pri vytváraní vzťahov slobodných od podriadenia a útlaku.“²⁵ Už na základe týchto citátov sa zdá, že rozsah útlakov, na ktorý sa sústreďuje anarchofeminizmus je podstatne širší. Takisto na rozdiel od historickej podoby anarchofeminizmu nie je jeho cieľovou kategóriou iba výhradne určená žena robotníckej triedy, ale stáva sa značne inkluzívnym prístupom, ktorý zahrňuje ženy rôznych tried, rás a etnicity, veku, sexuálnej orientácie, rodovej identifikácie, veku, zdravotného stavu, atď. Zároveň sa zdá, že anarchofeminizmus nevyčleňuje ženský útlak ako samostatný útlak, ale apeluje na jeho previazanosť s inými podobami útlaku súčasnej kapitalistickej spoločnosti. Ak historický anarchizmus hovoril o solidarite žien a robotníckeho hnutia, potom súčasný anarchofeminizmus dáva do popredia solidaritu žien s inými utláčanými skupinami.

Zhrnutím tejto časti nášho príspevku si možno položiť otázku, čo má spoločné historický anarchofeminizmus so súčasným anarchofeminizmom? Predovšetkým ich spájajú tieto podstatné charakteristické rysy: absolútne chápanie slobody jednotlivcov, v ktorom je sloboda mužov, žien či jednotlivcov iných rodov vymedzená bezpodmienečne; vízia egalitárnej spoločnosti, kde rovnosť je skutočnou podmienkou slobody; pozitívny a optimistický postoj k možnostiam splynutia individuálneho a spoločenského, ktorý prekonáva zaužívaný rozpor medzi hodnotami slobody a rovnosti; anti-autoritársky postoj, ktorý súvisí s odmietnutím akejkoľvek podoby autority a vrcholí v anti-etatistický postoj; anti-hierarchický postoj, ktorý v širších súvislostiach smeruje k popretiu mocenského základu pre utváranie spoločenských a individuálnych vzťahov na rôznych úrovniach a v rôznych sférach života spoločnosti i jednotlivca; anti-instrumentalistický postoj, ktorý chápe každého jednotlivca ako autonómnu bytosť a účel sám o sebe bez ohľadu na pohlavie, rod či akékoľvek iné rozlišovacie kritérium; inkluzívny postoj k diverzite, ktorý ráta s diverzitnými prejavmi

<http://www.grassrootsfeminism.net/cms/sites/default/files/anarchafeminism.pdf/>.

²⁴ Tamže.

²⁵ Anarcha-feminism. [online] 2001, s. 2. [cit.2020-09-09] Dostupné na internete:

<https://www.wmmsk.com/media/Library/Фемзины%20на%20иностранных%20языках/English/Anarcha-Feminism.pdf/>.

slobody jednotlivcov a prijíma ich do rámca spoločnosti alebo im dokonca vytvára priestor na slobodné prejavy tejto diverzity; anti-organizačný postoj, resp. postoj, ktorý akcentuje potenciálne stránky spontaneity pri utváraní spoločenských a individuálnych vzťahov.

Z hľadiska spôsobu myslenia sa historický anarchofeminizmus rovnako ako súčasný anarchizmus spoločne vyznačujú zahrnutím ideologickej pestrosti východísk do svojho vnútra. Tento znak pri súčasnom anarchofeminizme zdôrazňuje aj Peggy Kornegger, keď píše: „Napriek tomu, že seba samú označujem ako anarchofeministku, toto pomenovanie môže v sebe s ľahkosťou zahrňať socializmus, komunizmus, kultúrny feminizmus, lesbický separatizmus, alebo tucet akýchkoľvek iných politických označení.“²⁶ Takisto obe časové podoby vo svojom vnútri spoločne zdieľajú revolučnosť. V nadväznosti na to reprezentujú svoju anti-systémovosť, odpor voči kapitalizmu, štátu, autoritárskej podobe náboženstva, sile spoločensky podporovaných patriarchálnych stereotypov či rasizmu. V oboch podobách anarchofeminizmus zároveň akcentuje silný prvok subjektivity, ktorý vychádza z existenciálnych základov slobody jednotlivca.

Vskutku, anarchofeminizmu už od doby svojho vzniku predstavoval skôr underground než mainstream – a to aj v rámci feminizmu samotného. Je to v poriadku, nakoľko anarchofeminizmus má vytvárať alternatívny priestor než by využíval priestor, ktorý poskytuje sám systém. Redakcia samizdatového anarchofeministického *MsFit* k tomu poznamenáva: „V záujme vytvorenia spoločnosti bez rodového útlaku, patriarchátu, rasizmu, tried, ageizmu, ableizmu, homofóbie a všetkých foriem spoločenskej hierarchie, diskriminácie a predsudkov, musíme vytvoriť alternatívy k súčasnému systému. Našou politickou filozofiou je robiť si veci po svojom, vytvárať zmeny zdola nahor, vytvárať a udržiavať solidaritu medzi všetkými utláčanými ľuďmi a vzájomne sa posilňovať v boji proti kapitalizmu, štátu a patriarchátu.“²⁷

Prístup historickej podoby anarchofeminizmu k právu

Právo je v myslení prvých anarchofeministiek úzko späté s problematikou štátu a najmä štátom vynucovanej podoby monogamného manželstva, nukleárnej rodiny, sexuálnej a reprodukčnej neslobody či nerovných miezd. Vedľa týchto konkrétnych kritik právnych

²⁶ KORNEGGER, P.: *Anarchism: The Feminist Connection*, s.25.

²⁷ FEMINIST MAF(I)A.: *MsFit: An Anarcha-Feminist Zine*. In: *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 35, 2009, No. 1. s. 13.

inštitútov a úprav však anarchofeministky neobchádzajú ani všeobecne teoretické úvahy o negatívnom vplyve práva na hodnotu anarchistickej slobody. V nasledujúcich riadkoch tejto časti nášho príspevku sa zameriame na popredné predstaviteľky anarchofeministickej teórie práva 19. storočia a prelomu 19. a 20. storočia.

Snáď najznámejšou a najvplyvnejšou ženou anarchistkou bola Emma Goldman. Jej rozpracovanie problematiky ženy podáva na pozadí sexuálnej slobody ženy a voľnej lásky, ktorá je podľa jej názoru stránkou slobody jednotlivca. Sloboda mala pre Goldman však omnoho širší význam. Dokonca mala sloboda v jej ponímaní širší význam než bolo schopné samé právo vyjadriť. Neredukovala ju na textové a formálne vyjadrenie v prameňoch poznávania práva: „Skutočná sloboda nie je obyčajným zdrapom papiera, ktorý je označovaný ako 'ústava', 'občianske práva' alebo 'právo'.“, napísala o vzťahu práva a slobody Goldman.²⁸ Hlavným dôvodom pre takéto jej tvrdenie je rozlíšenie medzi negatívnou a pozitívnou podobou slobody. Odmieťa statickú a abstraktnú povahu negatívnej slobody („sloboda od“), ktorá je vyjadrená v pozitívnom práve a vyjadruje podporu živej, pozitívnej slobody („sloboda k“). Pozitívna sloboda podľa nej nemôže byť v dostatočnej miere vyjadrená prostredníctvom práva a zabezpečená krokmi štátu, nakoľko k slobode nemožno prinucovať.

Právo je v jej vnímaní mocenským donútením, a tak voči nemu – ako voči každému donúteniu – je potrebný a nevyhnutný odpor individuálny alebo spoločenský. S ohľadom na ženy poukazuje na znenie právnych, ktoré sa obracia poväčšine iba proti ženám. Takým príkladom sú podľa nej zákony v USA potierajúce prostitúciu. Sankcie z nich plynúce postihujú iba ženy prostitútky. Pasákov, ktorý profitujú z biznisu zo ženským telom nechávajú nepovšimnute bokom a bez trestu. Na tomto príklade demonštrovala, že právo nemožno reformovať. Teda uvedený problém nie je len o otázka zmeny politiky, ktorá následne môže upraviť text pozitívneho práva, čím je možno dosiahnuť spravodlivejšie spoločenské pomery. Podľa Goldman je príčina nemožnosti reformovania práva ukrytá v jeho štruktúre. Inými slovami, právo zo svojej podstaty, a teda vo svojej štruktúre predpokladá existenciu donucujúceho útlaku voči slabším – ženám, chudákom alebo ľuďom iných rás.

Je tu však aj celkom iný problém. Ten súvisí s efektivitou práva ako donucujúceho a reštriktívneho spoločenského regulátora správania. Goldman poukazuje na paradox v prípade potierania prostitúcie a hazardu zákonnými zákazmi, ktoré v konečných dôsledkoch vedú k posilneniu prostitúcie: „Prostitúcia a hazard neboli nikdy prospešnejším obchodom

²⁸ GOLDMAN, E.: The Individual, Society and the State. In SHULMAN, A. K.: (ed.) Red Emma Speaks: An Emma Goldman Reader. 3rd edition. New York: Open Road Integrated Media, 1996. s. 106.

odkedy sa proti ním postavil zákon.²⁹ Tu však nekončí, pretože reštriktívnosť práva súvisí s ďalšou rovinou, do ktorej má právo inherentnú tendenciu sklzávať a ktorú predstavuje jav označovaný ako právny moralizmus. Moralizmus spoločnosti sám o sebe podľa Goldman vedie k zostrenému podnecovaniu donucujúcej stránky práva. Sama veľmi citlivo vnímala úroveň, ktorou je zastúpená puritánska morálka v práve Spojených štátov amerických a z tohto dôvodu si bola vedomá negatívnych dôsledkov, ku ktorým vedie právny moralizmus: „Takmer neobmedzené možnosti zla puritánstva prenikajú do pozadia štátu a práva. Predstierajú, že ochraňuje ľud pred 'nemorálnosťou', prenikli štátnou mašinériou a spolu s morálnym opatrovníctvom si uzurpovali cenzúru prostredníctvom práva voči našim názorom, pocitom a dokonca aj správaniu sa.“³⁰ V tejto súvislosti Goldman neopomenula ani kritiku voči ženám. Vadilo jej, že skupiny konzervatívnych, bigotných a fanatických žien sa snažia puritánsku morálku presadiť do obsahu práva. To znamená, to že právo je vo svojom obsahu plné morálky, a to že právo je plné zákazov, ktoré sa hodno vynucovať razantnosťou právneho moralizmu. Preto v hovorí o tom, že „právo s určitosťou musí byť ženou: nakoľko stále zakazuje.“³¹ Táto dielčia kritika je v skutočnosti súčasťou širšej kritickéj pozície Emmy Goldman, ktorá sa snaží upozorniť na aristofanovský mýtus, že so ženami – a najmä s ich angažovaním v politickom živote – prichádza lepší svet. Goldman prijíma zodpovednosť za vyslovenú kritiku: „Áno, môžem byť považovaná za nepriateľku ženy; ale ak jej mám pomôcť, aby uvidela svetlo, nemôžem sa sťažovať.“³² Goldman týmto vyjadruje svoj záver, že nie so ženami prichádza lepší svet, ale naopak s duchovným (vnútorným) oslobodeným každého jednotlivca sa uskutočňujú slobodné pomery v spoločnosti.

Vo svojej eseji s názvom Žiarlivosť: Príčina a možná liečba (*Jealousy: Causes and a Possible Cure*) činí zaujímavé porovnanie, kde dáva lásku a právo do vzájomnej kontrapozície. Inými slovami láska je nezlučiteľná s právom. Intímnosť, sloboda a chápanosť lásky, ktorá umožňuje dvom (prípadne viacerým) ľuďom medzi sebou vytvoriť neopísateľné momenty je nehodná striktnej razantnosti príkazov, zákazov a dovolení zo strany zákona. Láska je k právu tým, čím je sloboda k donúteniu. Naopak žiarlivosť má bližšie k právu než k čistej podobe lásky. Žiarlivosť je prejavom vlastníckych chutí, nároku jedného voči druhému či dokonca odhodlania k uplatneniu pomsty, ktorá je vo svojej podstate trestom:

²⁹ GOLDMAN, E.: Woman Suffrage. In: SHULMAN, A. K.: (ed.) Red Emma Speaks: An Emma Goldman Reader, s. 171.

³⁰ GOLDMAN, E.: The Hypocrisy of Puritanism. In: Tamže, s. 135.

³¹ GOLDMAN, E.: Woman Suffrage, In: Tamže, s. 171.

³² Tamže, s. 176.

„Žiarlivosť je plná majetníckeho zmyslu a pomsty. V celku sa zhoduje s trestnými ustanoveniami zákonov, ktoré stále vyjadrujú barbarskú predstavu, že trestný čin, ktorý je často výsledkom spoločenských krívd, musí byť primerane potrestaný alebo odplatený.“³³

Na záver treba pripomenúť, že Goldman v istom zmysle uznáva prirodzené právo. Spoliehala sa na to, že sloboda je prirodzeným právom každého občana. Víziu anarchokomunistickej spoločnosti a jej vnútornú reguláciu podmieňovala práve prirodzeným právom.

Iný prístup reprezentuje v rámci anarchofeminizmu Voltairine de Cleyre. V otázke ženského zrovnoprávenie jednoznačne odmietla koncept prirodzených práv. Podľa nej tento koncept nie je schopný sám o sebe vytvoriť základy pre spoločenskú zmenu. Namiesto toho navrhuje, aby sa ženy spoliehali samé na seba, pretože iba tak môžu ostať silnými a dosiahnuť požiadavku svojho spoločenského zrovnoprávenia. Okrem odmietnutia koncepcie prirodzeného práva sa u nej o to viac môžeme stretnúť s odmietnutím pozitívneho práva a justičného systému. Nedôvera v justičný systém ako záruku spravodlivej civilizovanej spoločnosti v nej vyvolal súdny proces s nespravodlivo obvinenými a odsúdenými anarchistami z Haymarketského masakru z roku 1886 v Chicagu.³⁴ Po vynesení odsudzujúcich rozsudkov sa de Cleyre rezignovane vyjadrila: „Dovtedy som verila v spravodlivosť amerického právneho poriadku a porotného súdneho systému z ich podstaty. Potom [t.j. po odsúdení páchatel'ov napriek odôvodneným pochybnostiam] som už nikdy nemohla. Hanebnosť tohto súdneho procesu sa zapísala do dejín, a otázka, ktorú prebudil o možnostiach spravodlivosti podľa práva sa zmenia na hrozivý plač naprieč celým svetom.“³⁵ Takýmto spôsobom vyjadrila svoje presvedčenie o tom, že právo nikdy nemôže nadobúdať vo svojej podstate spravodlivé rozmery a je ako také od spravodlivosti esenciálne odlúčené, a teda aj realisticky odlúčiteľné. De Cleyre predstavuje priamočiaru myšlienkovú líniu, kde právo a justičný systém sú dôkazom toho, že autorita vlády či štátu je v skutočnosti spravidla nespravodlivá. Navyše, Voltairine de Cleyre tvrdila, že práva, ktoré majú náležať ľudskej bytosti ako človeku, nikdy nemôžu byť s istotou zakotvené a zhmotnené do podoby

³³ GOLDMAN, E.: Jealousy: Causes and a Possible Cure. In: SHULMAN, A. K.: (ed.) Red Emma Speaks: An Emma Goldman Reader, s. 187.

³⁴ O tom, že išlo pre ňu o významnú udalosť svedčí aj skutočnosť, že hrob Voltairine de Cleyre sa nachádza na tom istom cintoríne ako sú pochovaní nespravodlivo odsúdení za Haymarketský masaker. Dokonca sa jej hrob nachádza vedľa ich hrobov. DELAMOTTE, E.: Refashioning the Mind: The Revolutionary Rhetoric of Voltairine de Cleyre. In: Legacy, Vol. 20, Nos. 1 & 2, 2003. s. 154.

³⁵ DE CLEYRE, V.: The Making of an Anarchist. In: HAVEL, H.: (ed.) Selected Works of Voltairine de Cleyre, New York: Mothers Earth Publishing Association, 1914. s. 156.

pozitívneho práva. Obsah pozitívneho práva je náchylný zmenám, a teda ako každý ľudský výtvor je náchylný k zmenám v závislosti od toho čo sa ľudom práve hodí. Právo ako nástroj úpravy a zároveň regulácie ľudských vzťahom je teda premenlivým faktorom a jeho obsah pritom stojí na vratkých nohách. Slovom, pozitívne právo nepredstavuje konečnú garanciu ľudských práv. Navyše vláda, ktorá stojí na čele štátu a ktorá tvorí obsah práva nie vždy rešpektuje konsenzus, ktorý vládne medzi občanmi. Politika štátu spolu s právom sú založené na donútení a násilí. Vyjadruje to aj jej nasledujúce vymedzenie anarchizmu vo vzťahu k právu: „Anarchizmus hovorí, nevytvárajte zákony týkajúce sa slobody prejavu a prejavy budú slobodné; takže ako náhle urobíte vyhlásenia na papieri o slobode prejavu, príde sto právnikov, ktorí budú dokazovať, že 'sloboda neznamena zneužitie, ani svojvôľu' a slobodu budú definovať mimo existencie.“³⁶

Zaujímavým z pohľadu kritiky právnej úpravy sa javí aj jej kritika manželstva ako sexuálneho otroctva ženy. Narážala tým na zákonnú úpravu manželstva, ktorá umožňovala manželom znásilňovať svoje manželky. Takáto podoba manželstva znamenala podľa de Cleyre, že žena bola držaná v manželstve ako sexuálna otrokyňa svojho manžela, ktorá sa podriaďuje svojmu manželovi vo všetkom.³⁷

Súdny proces okolo Haymarketského masakru mal vplyv aj na osobný život anarchistky Lucy Parsons. Jej manžel alebo skôr partner Albert Parsons, bol ako anarchista obvinený a neskôr odsúdený na trest smrti v tomto procese. Lucy Parsons sa priamo nevenuje otázke práva či jednotlivých nespravodlivostí právneho poriadku. Jej prejavy, prednášky, články a eseje majú skôr všeobecný a politický charakter. Napriek uvedenému však v jej myšlienkovom odkaze možno nájsť myšlienky o práve. Akýmsi odrazovým mostíkom môžu byť v tomto smere myšlienky o vzťahu štátu, práva a ľudskej bytosti v jej prednáške s názvom Princípy Anarchizmu (*The Principles of Anarchism*). Práve v obsahu tejto prednášky vyjadruje nasledujúcu myšlienku: „Hľadáme oslobodenie spod štátu, pretože vieme, že (právna) moc zasahuje do slobody človeka, zmocňuje sa prirodzených daností a narúša [vzťah] človeka a prirodzeného práva; z takéhoto použitia moci štátu pramení takmer každá bieda, chudoba, kriminalita a zmätok, ktoré v spoločnosti existujú.“³⁸ Takáto myšlienka

³⁶ DE CLEYRE, V.: Anarchism and American Traditions. In: HAVEL, H.: (ed.) Selected works of Voltairine de Cleyre, s. 132.

³⁷ Pozri bližšie DE CLEYRE, V.: Sex Slavery. In: PRESLEY, S. – SARTWELL, C.: (eds.) Exquisite Rebel: The Essays of Voltairine de Cleyre – Feminist, Anarchist, Genius. Albany: State University of New York Press, 2005. s. 227-237.

³⁸ PARSONS, L. E.: The Principles of Anarchism: A Lecture. [online]. [cit.2020-11-11]. Dostupné na internete: <http://lucyparsons.org/the-principles-of-anarchism.php/>.

reprezentuje tradične anarchistickej postoj k právu. Jej odmietavý postoj k právu pramení jednak z mocenského charakteru práva, ktorý narušuje schopnosť rozvinúť prirodzene prítomné dobro v jednotlivcovi, a takisto z morálnych dôsledkov pôsobenia práva v spoločnosti, ktoré stavia právo do roviny príčiny všetkého morálneho zla v spoločnosti. Jedinou správnu reakciou je podľa nej revolučná aktivita, ktorá smeruje proti právu, a teda proti každej „otrockej“ podobe spoločenského vzťahu, ktorú vo svojom obsahu právo zakotvuje. Z toho pramení aj anarchistickej optimizmu Lucy Parsons, ktorý apeluje na odstránenie práva ako takého: „Tolko schopných autorov ukázalo, že nespravodlivé inštitúcie, ktoré spôsobujú toľko biedy a utrpenia pre masu, majú svoj koreň v štáte a za celú svoju existenciu vďaka moci odvodenej od štátu, ktorej sa už nedá pomôcť, ale stále veríme, že ak by bol zajtra odstránený každý jeden zákon, každý jeden list vlastníctva, každý jeden súd a každý jeden policajt alebo vojak, bolo by nám iste lepšie ako teraz. [...] Máme zákony, väzenia, súdy, armády, zbrane a zbrojnice dostatočné na to, aby z nás urobili svätých, keby v skutočnosti boli prevenciou proti zločinu; avšak zlo a skazenosť existujú aj napriek nim, dokonca narastajú, pretože boj medzi triedami je čoraz zúrivejším, bohatstvo je čoraz silnejšie a chudoba je čoraz viac chudobnejšia a zúfalejšia.“³⁹

Takýto postoj je pochopiteľný aj s ohľadom na Pittsburský manifest, ktorý napísal jej manžel Albert Parsons spolu s Johannom Mostom, Victorom Drury, Josephom Reifgraber a August Spies a v ktorom je vyjadrená nasledujúca myšlienka v neprospech práva: „Všetko právo je namierené proti pracujúcemu ľudu.“⁴⁰ Okrem zavrnutia pozitívneho práva ako výrazu štátnej autority sa však Parsons oprela o koncept prirodzeného práva. Podľa nej je prirodzené právo jedinou možnou, a zároveň jedinou potrebnou či dostatočnou garanciou regulácie chodu budúcej anarchistickej spoločnosti. Odpor voči pozitívnemu právu a predošlé spochybňovanie amerického právneho poriadku boli Lucy Parsons vyčítané aj v osobných súvislostiach, nakoľko jej manžel bol obvinený a odsúdený ako jeden z páchatel'ov Haymarketského masakru a Lucy Parsons bola jedna z prvých anarchistov, ktorá verejne poukazovala na rešpektovanie občianskych práv obvinených a poukazovala na to, že nikto by

³⁹ Tamže.

⁴⁰ Pozri INTERNATIONAL WORKING PEOPLE'S ASSOCIATION.: Manifesto of the International Working Peoples' Association: The Pittsburgh Manifesto to the Workingmen of America. [online]. [cit.2020-11-11]. Dostupné na internete: <https://www.katesharpleylibrary.net/s7h546/>.

nemal byť odsúdený a popravený bez náležitého vypočutia a riadneho prejednávania jeho veci pred súdom.⁴¹

Ďalšia anarchofeministka a britská anarchistka Charlotte Wilson sa okrem iného venovala otázke práva a právneho poriadku s ohľadom na vôľu zmeniť skostnatenú štruktúru viktoriánskej podoby manželstva a rodiny. Jej myšlienky o práve vychádzajú z analýzy a kritiky práva podľa Henryho Maine, ktorý v nej poukazoval na právo ako konzervatívny a regresívny faktor vo vývoji morálneho pokroku ľudstva.⁴² Wilson ako pokrokárka si bola vedomá tejto stránky práva, ale takisto ako socialistka poukazovala na záujmovú stránku práva: „Monopol bohatstva by nemal šancu proti zmyslu pre sociálnu spravodlivosť a potreby ľudstva, pokiaľ by nebol zakotvený a chránený právom.“⁴³ Čím dospieva aj k nasledovnej definícii práva: „Právo je vo svojej podstate pokusom určitých osôb vymedziť tvrdý a pevný vzor pre správanie iných; a pretože okolnosti, motívy a osobné túžby sa nezhodujú u žiadnych dvoch jednotlivcov, je preto trvalým zdrojom nespravodlivosti a krivdy.“⁴⁴ Na jednej strane síce pripomína, že právo sa spočiatku vyformovalo vykryštalizovaním zo spontánnych spoločenských zvykov. V takomto prípade právo obsahovalo vo svojej podstate odkazy k spravodlivosti a morálke. Táto podstata bola však neskôr premenená tak, aby právo vyjadrovalo výhradne záujmy vládnucich. Podľa Wilson tak právo v dobe kapitalizmu slúži záujmu súkromného vlastníctva: „Právo obklopuje súkromné vlastníctvo svojou vlastnou svätosťou – svätosťou, ktorá vyplýva z toho, že ju má predstavovať – akýmsi záhadným spôsobom – , ktorá sa stáva abstraktne večnou pravdou. 'Nesmiete kraďnúť', tak ako je zakotvené v zákone, poskytuje osobitú ochranu monopolistom, ktorí vlastnia, a to bez ohľadu na to ako ich bohatstvo bolo získané a je využívané.“⁴⁵ Účelom jej kritického rozboru záujmu súkromného vlastníctva v práve je predovšetkým poukázať na to ako presadzovanie tohto druhu záujmu vedie k regresu spoločenskej morálky prostredníctvom práva. Inými slovami,

⁴¹ ASHBAUGH, C.: Lucy Parsons: American Revolutionary. Chicago: Illinois Labor History Society, 1976. s. 84.

⁴² Henry Maine predstavil svoju kritiku práva v knihe s názvom Staroveké právo (*Ancient Law*), ktorá bola po prvýkrát vydaná v roku 1841. Maine v obsahu tohto diela vyjadruje myšlienku, že právo a štátne orgány skôr brzdili prirodzený vývoj rozumu, spoločenskej morálky a vedeckého pokroku, ku ktorému dospeli radikálnejší myslitelia. V celku poskytovalo toto dielo vedecký základ, ktorý prišiel vhod najmä anarchistickým a socialistickým teoretikom danej doby. Rovnako poukazuje na to, ako právo obmedzovalo postavenie a slobodu žien. K vývoju postaveniu žien podľa neho pozri bližšie MAINE, H.: *Ancient Law: Its connection with the early history of society and its relation to modern ideas*. London: John Murray, 1861. s.156 a nasl.

⁴³ WILLSON, CH. M.: *The Principles and Aims of Anarchism*. In: *Three Essays on Anarchism by Charlotte Wilson*. Orkney: Cienfuegos (New Anarchist Library IV), 1979. s. 8.

⁴⁴ Tamže, s. 9.

⁴⁵ WILSON, CH. M.: *Social democracy*. In: *Three Essays on Anarchism by Charlotte Wilson*, s. 18-19.

podľa Wilson je právo regresívnym – a nie progresívnym – spoločenským faktorom, ktorý slúži záujmom bohatej triedy na úkor progresívnemu chodu ľudskej spoločnosti.

Vyššie sme uviedli všeobecný pohľad Charlotte Wilson na právo. Otázne však ostáva, či dospela aj ku kritike práva a právnej úpravy, ktorá má priamy dopad na postavenie ženy. V tejto súvislosti treba zvlášť spomenúť jej kritiku viktoriánskej právnej úpravy manželstva a rodiny, ktorá znamená právne poddanstvo žien. Wilson sa tu prejavila aj ako kritička monogamnej podoby manželstva. Tvrdila, že zákonná úprava monogamného manželstva je škodlivá pre reprodukčné zdravie osôb rovnako ako kapitalistický systém je škodlivým pre morálny vývoj spoločnosti a uspokojovanie všeobecných potrieb ľudstva. Sama totižto videla súvislosť medzi zavedením súkromného vlastníctva a nášho nadväzujúcim zánikom matriarchátu primitívnych komunistických spoločností. V tejto súvislosti si všimla, že so vznikom súkromného vlastníctva súbežne vzniká aj manželov majetnícky nárok na jednu ženu, teda jeho manželku. Vytvorením štátu a zavádzaním práva do spoločnosti sa posilnili sklony garantovať takýto vývoj do budúcnosti. Zároveň sa tým vytvoril základ pre právne postavenie ženy v manželstve a rodine, ktoré z nej robí nesvojprávnu osobu, zastúpenú a kontrolovanú tútorskou mocou manžela. Tieto myšlienky vyjadrila vo svojom článku s názvom Rodina ako typ spoločnosti (*The Family as a Type of Society*), ktoré boli po prvýkrát uverejnené v apríli roku 1886 v novinách *Anarchist*.⁴⁶ Zároveň v obsahu tohto článku vyjadruje predpoklad, že autorita manžela v rodine tvorí predpoklad pre „ducha nadvlády“ a autoritárskeho zvyku vydávať príkazy a plniť príkazy, ktorý sa z rodiny prenáša na celú spoločnosť. Wilson totižto videla, že štát, podriaďovanie sa autoritám a právu je nevyhnutne prepojené v dejinách ľudstva s útlakom žien.

Prístup súčasnej podoby anarchofeminizmu k právu

Prvok nezlučiteľnosti slobody jednotlivcov s právom je príznačný aj pre súčasný anarchofeminizmus. Anarchofeministka Ruby Flick apeluje na túto tézu, keď vyslovene hovorí, že „sloboda nie je ničím, čo môže byť nariadené a chránené právom alebo štátmi.“⁴⁷ Poukazuje na rozpor medzi znakmi formálneho práva vyplývajúceho z autority a slobodou,

⁴⁶ HINELY, S.: Charlotte Wilson, the „Woman Question“, and the Meanings of Anarchist Socialism in Late Victorian Radicalism. In: *International Review of Social History*, Vol. 57, 2012, Iss. 1. s. 19.

⁴⁷ FLICK, R.: Anarcha-Feminism [online]. [cit.2020-11-10]. Dostupné na internete: <https://theanarchistlibrary.org/library/ruby-flick-anarcha-feminism/>.

ktorá je formovaná autenticitou, spontánnosťou a celistvosťou tej-ktorej konkrétnej osobnosti a spoločenských podmienok. Teória ako taká musí pri vymedzovaní slobody počítať s flexibilitou. Súčasný anarchofeminizmus sa v rámci boja za zrovnoprávnenie žien okrem teórie zameriaval aj na autonómnu prax mimo štátu a mimo práva. V tejto súvislosti tu rozlišujeme umiernený a radikálny anarchofeministický boj za ženské práva. Umiernený boj založený na autonómnom vytváraní komunitných centier na pomoc ženám dáva do pozornosti Kythia Kurin. Naopak, radikálny boj spojený s terorizmom a násilnými skutkami.

Súčasná anarchofeministka Kytha Kurin vo všeobecnosti poukazovala na to ako právny poriadok štátov narúša a ohrozuje prístup žien k umelému prerušeniu tehotenstva a tiež na neschopnosť štátu dôslednejšie riešiť problematiku (sexuálneho) násillia páchaného na ženách. Legislatívu a vôľu štátu obmedziť či dokonca úplne znemožniť prístup žien k interrupciám opisuje ako „katalyzátor, prečo mnohé ženy začali uvažovať politicky“ alebo tak ako hovorí: „Keď sa objavila legislatíva namierená proti ženám [...] ako vedomý prostriedok posilnenia štátneho vlastníctva ženského tela, mnoho feministiek bolo pripravených pracovať v politickom hnutí, nakoľko sme sa ocitli v politickej konfrontácii. [...] intervencia zo strany štátu viedla k tomu, že intímnosť osobného sa stala politickou.“⁴⁸ A teda Kurin tvrdí, že vzťah ženy a jej tela sa stal prostredníctvom práva predmetom dispozície štátnej autority. Poukazuje pritom na zákonnú úpravu obmedzujúcu umelé prerušenie tehotenstva, ktorá sa vo svojej podstate týka ženského tela a v ktorej si štát robí prostredníctvom práva nárok na rozhodovanie o ženskom tele. Takisto znásilnenie je z jej pohľadu skrytým nárokom štátnej autority na telo ženy či dokonca nárokom na formovanie sexuality. Pridáva sa k názoru niektorých radikálnych feministiek, podľa ktorých bola právne postihovanie znásilnenia chápané nie ako zločin voči ženám, ale ako konanie, ktoré je spoločensky nebezpečné: „[...] je na výhodu patriarchálnemu štátu, primäť svojich občanov, aby sa dívali na znásilnenie ako na zvrátenú podobu sexuálnej túžby, pretože to pomáha poškvniť celý pojem sexuality ako ohavnej, a to vynucovaním myšlienky, že telo ako také musí byť kontrolované a právne upravené štátom.“⁴⁹

Podľa Kurin si radikálne feministky pri pomoci ženám preto volili im vlastné cesty, ktoré sa neopierali o štát a vôbec nie o právo. Vytvorili tým autonómnu sféru ženskej spolupráce a vzájomnej pomoci. Pripomína, že radikálne feministky v oveľa väčšej miere využívali iné ako právne metódy a odmietali uznávať súdom uložený trest ako dostatočný

⁴⁸ KURIN, K. Anarcha-feminism: Why the Hyphen?

⁴⁹ Tamže.

dôvod potrestania páchatel'ov znásilnení a násilí na ženách. Kurin poukazuje na spontánne verejné konfrontovanie obvineného muža napríklad bezprostredne na ulici obeťou a skupinou feministických aktivistiek. Kurin, podobne ako predtým Farrow, spomína dôležitosť úlohy vzdelávania, poradenstva, vzájomnou výmenou vedomostí, zručností a pocitov v poradenských, vzdelávacích a krízových centrách, ktoré autonómne a na komunitnej báze, teda nezávisle od štátu vytvárali radikálne feministky. Tento prístup je zaujímavým aj z tohto hľadiska, že boj za práva žien a zlepšenie postavenia žien sa môže vykonávať mimo sféry práva a štátu.

Iný, radikálnejší prístup k odmietnutiu práva ako cesty boja za ženské zrovnoprávnenie možno nájsť v aktivitách anarchofeministickej krajne ľavicovej skupiny s označením Rote Zora. Jedny z príslušníčok tohto nemeckého hnutia sa v interview vyjadrili, že „[p]rávo a poriadok sú zásadne proti nám [ženám], aj keď sme len ťažko dosiahli nejaké práva a musíme o ne každý deň bojovať.“ Zároveň k tomu doplnili: „Neexistuje spôsob ako spojiť boj radikálnych žien s lojalitou voči právu.“⁵⁰ Hnutie Rote Zora bolo aktívne najmä v rokoch 1974 až 1995. V rámci svojej radikálnej a krajne ľavicovej politickej praxe využívalo viaceré zločinecké či teroristické metódy, ktorými bojovali proti útlaku žien v Nemecku. Medzi ich najznámejšie teroristické útoky patrilo bombový útok na Spolkový ústavný súd z roku 1975 v čase, kedy sa malo rozhodovať o obmedzení prístupu žien k interrupciám. Okrem toho sa preslávili ničením obchodov s pornografickým materiálom či podpaľovaním áut právnikom zastupujúcich protistrany v konaní pred súdmi, ktoré boli podozrivé z páchania trestnej činnosti poškodzujúcej najmä ženy. Takisto bojovali proti obchodníkom s bielym mäsom, v časech kedy štát nedokázal právnymi cestami a spôsobmi účinne bojovať proti rozmáhaniu sa takejto trestnej činnosti. Takéto násilné a právo porušujúce aktivity považovali vhodnejšie a účinnejšie v boji za práva žien ako spoliehať sa na štát a ochranu zo strany zákona. V tomto smere tu môžeme bádať argument, ktorý poukazuje na neefektívnosť justičných a policajných orgánov pri odhaľovaní a trestaní násilných trestných činoch na ženách, a tiež medzery v zákonoch, ktoré spôsobujú nedostatočnú ochranu žien pred násilnými trestnými činmi: „Je legálne, ak muž zbije alebo znásilní svoju manželku. Je legálne, ak obchodníci z bielym mäsom predávajú naše sestry z Tretích krajín nemeckým mužom. Je legálne, ak si žena ničí svoje zdravie a vykonáva monotónnu prácu za minimálnu mzdu. To sú všetko násilné prejavy, ktoré už nehodláme

⁵⁰ Interview with Rote Zora. In: DARK STAR COLLECTIVE.: (ed.) Quiet Rumours: An Anarch-Feminist Reader, s. 115-116.

d'alej akceptovať a ktoré nemôžu byť zmenené iba kritikou. [...] Preto sabotujeme, bojkotujeme, poškodzujeme a mstíme sa za prežité násilie a ponižovanie útokmi na zodpovedných.“⁵¹

Záver

V obsahu nami predloženého príspevku sme sa venovali tomu, ako anarchofeminizmus smeruje k teoretickému odmietnutiu práva ako takého a poukázali sme na jeho praktické vyústenie. V zmysle anarchofeminizmu je právo spoločenským faktorom, ktorý zdôvodňuje moc a hierarchické usporiadanie spoločnosti. Kritická pozícia anarchofeminizmu apeluje v týchto súvislostiach na samú podstatu práva ako nástroja odporujúceho slobode. Navyše anarchofeminizmus poukazuje na jednotlivé právne inštitúty a právnu úpravu spoločenských vzťahov, ktoré zdôvodňujú útlak na ženách. Zároveň si pri rozbere týchto myšlienok treba uvedomiť, že anarchofeminizmus neprijíma celkom zhodne tradičné feministickoprávne vymedzenie práva ako inštitúcie patriarchálneho útlaku. Z pohľadu anarchofeminizmu je takéto definovanie práva len čiastkové a nedostatočné. Dôvodom prečo je tomu tak, je anarchistický ideologický základ anarchofeministického myslenia. Ten kladie zreteľ na právo ako z princípu utláčateľské, pričom zároveň apeluje na skutočnosť, že právo nevyjadruje len jednu podobu útlaku (napr. iba útlak voči ženám), ale celé spektrum spoločenských útlakov. V konkrétnych súvislostiach právo vo svojom vnútri obsahuje celú sumu rozličných a vzájomne prepojených útlakov. Zo spektra útlakov vyjadrených v práve tak možno spomenúť sexizmus, rasizmus, klasizmus, naturizmus, heterosexizmus, ableizmus, ageizmus, fatfóbia, spiecizmus, a iné. Právo ako teoretický koncept a zároveň ako regulátor spoločenského života je takpovediac ohniskom útlakov.

Rímsky rétor Cicero povedal: „*Ubi homo, ibi societas; ubi societas, ibi ius.*“⁵² Anarchofeminizmus podobne ako anarchizmus odmieta túto tézu. Snaží sa vytvoriť spoločnosť bez práva. Tak ako si pred štátom volí autonómiu a pred systémom skôr uprednostňuje alternatívu, takisto uprednostňuje spontaneitu pred organizujúcou mocou práva. V historických podobách anarchofeminizmu síce možno vidieť príklon ku koncepciám prirodzeného práva, avšak súčasný feminizmus sa opiera o alternatívnu schopnosť budovania

⁵¹ Tamže, s. 117.

⁵² Preklad: „Kde je človek, tam je aj spoločnosť; kde je spoločnosť, tam je aj právo“

komunit s využitím svojpomoci, vzájomnej pomoci, bezprostrednosti priamej akcie, vzdelania a ochoty šíriť a prijímať informácie.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ASHBAUGH, C.: *Lucy Parsons: American Revolutionary*. Chicago: Illinois Labor History Society, 1976. 288 s. ISBN 0-88286-005-4.

BORDEN, L.: *Women and Anarchy In: Heresies: A Feminist Publication on Art and Politics*, Vol. 1, 1977, Iss. 2. ISSN 0146-3411, s. 71-77.

BROWN, L. S.: *The Politics of Individualism: Liberalism, Liberal Feminism and Anarchism*. Montreal – New York – London: Black Rose Books, 1993. 200 s. ISBN 1-895431-78-6.

DE CLEYRE, V.: *Anarchism and American Traditions*. In: HAVEL, H.: (ed.) *Selected Works of Voltairine de Cleyre*, New York : Mothers Earth Publishing Association, 1914. s. 118-135.

DE CLEYRE, V.: *Sex Slavery*. In: PRESLEY, S. – SARTWELL, C.: (eds.) *Exquisite Rebel: The Essays of Voltairine de Cleyre – Feminist, Anarchist, Genius*. Albany: State University of New York Press, 2005. ISBN 0-7914-6094-0, s. 227-237.

DE CLEYRE, V.: *The Making of an Anarchist*. In: HAVEL, H.: (ed.) *Selected Works of Voltairine de Cleyre*, New York : Mothers Earth Publishing Association, 1914. s. 154-163.

DELAMOTTE, E.: *Refashioning the Mind: The Revolutionary Rhetoric of Voltairine de Cleyre*. In: *Legacy*, Vol. 20, 2003, Nos. 1 & 2, 2003. ISSN 0748-4321, s. 153-174.

EHRlich, C.: *Socialism, Anarchism and Feminism*. In: DARK STAR COLLECTIVE.: (eds.) *Quiet Rumours: An Anarch-Feminist Reader*. Oakland, California – Edinburgh, Scotland: AK Press/Dark Star, 2012. ISBN 978-1-84935-103-4, s. 55-66.

FARROW, L.: *Feminism as Anarchism*. London: Black Bear, 1977. 13 s.

FEMINIST MAF(I)A.: *MsFit: An Anarcha-Feminist Zine*. In: *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 35, 2009, No. 1. ISSN 0097-9740, s. 13-19.

FLICK, R.: *Anarcha-Feminism* [online]. [cit.2020-11-10]. Dostupné na internete: <https://theanarchistlibrary.org/library/ruby-flick-anarcha-feminism/>.

FRENETTE, N. L.: *On the Women's Movement*. In: *Our Generation*, Vol. 15, 1982, No. 2. s. 21-47.

FRENCH, M.: *Beyond Power: On Women, Men and Morals*. New York: Summit Books, 1985. 640 s. ISBN 0-671-49959-9.

GOLDMAN, E.: *Jealousy: Causes and a Possible Cure*. In: SHULMAN, A. K.: (ed.) *Red Emma Speaks: An Emma Goldman Reader*. 3rd edition. New York: Open Road Integrated Media, 1996. ISBN 978-1573924641, s. 186-192.

GOLDMAN, E.: *The Hypocrisy of Puritanism*. In: SHULMAN, A. K.: (ed.) *Red Emma Speaks: An Emma Goldman Reader*. 3rd edition. New York: Open Road Integrated Media, 1996. ISBN 978-1573924641, s. 130-136.

GOLDMAN, E.: *The Individual, Society and the State*. In: SHULMAN, A. K.: (ed.) *Red Emma Speaks: An Emma Goldman Reader*. 3rd edition. New York: Open Road Integrated Media, 1996. ISBN 978-1573924641, s. 96-107.

GOLDMAN, E.: *Woman Suffrage*. In: SHULMAN, A. K.: (ed.) *Red Emma Speaks: An Emma Goldman Reader*. 3rd edition. New York: Open Road Integrated Media, 1996. ISBN 978-1573924641, s. 166-176.

HILDSDOTTE, S.: *An Anarcha-feminist's Subjective Perspective of Anarcha-feminism*. [online]. [cit.2020-09- 11]. Dostupné na internete: <http://www.spunk.org/library/anarcfem/sp001834.html/>.

HINELY, S.: *Charlotte Wilson, the „Woman Question“, and the Meanings of Anarchist Socialism in Late Victorian Radicalism*. In: *International Review of Social History*, Vol. 57, 2012, Iss. 1. ISSN 0020-8590, s. 3-36.

INTERNATIONAL WORKING PEOPLE'S ASSOCIATION.: *Manifesto of the International Working Peoples' Association: The Pittsburgh Manifesto to the Workingmen of America*. [online]. [cit.2020-11-11]. Dostupné na internete: <https://www.katesharpleylibrary.net/s7h546/>.

KORNEGGER, P.: *Anarchism: The Feminist Connection*. Montreal: Kersplebedeb, 2011. 24 s. ISBN 0-9689503-8-8.

KORNEGGER, P.: *The Spirituality Ripoff*. [online]. [cit.2020-09-27]. Dostupné na internete: <https://usa.anarchistlibraries.net/library/peggy-kornegger-the-spirituality-ripoff/>.

KURIN, K.: *Anarcha-feminism: Why the Hyphen?* [online]. [cit.2020-11-24]. Dostupné na internete: <https://theanarchistlibrary.org/library/kytha-kurin-anarcha-feminism/>.

LEEDER, E.: *Feminism as an Anarchist Process: The Practice of Anarcha-Feminism*. [online]. [cit.2020-09-27]. Dostupné na internete:

<https://theanarchistlibrary.org/library/elaine-leeder-feminism-as-an-anarchist-process/>.

LONDON ANARCHA-FEMINIST KOLEKTIV.: What the Fuck is Anarcha-feminism anyway? [online]. [cit. 2020-09-09]. Dostupné na internete:

<http://www.grassrootsfeminism.net/cms/sites/default/files/anarchafeminism.pdf/>.

MAINE, H.: Ancient Law: Its connection with the early history of society and its relation to modern ideas. London: John Murray, 1861. 433 s.

MACKINNON, C. A.: Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence. In: Signs: Journal of Women in Culture and Society, Vol. 8, 1983, No. 4. ISSN 0097-9740, s. 635-658.

MILLER GEARHART, S.: The Future - If There Is One - Is Female. In: MCALLISTER, P.: (ed.) Reweaving the Web of Life: Feminism and Nonviolence. Philadelphia: New Society Publishers, 1982. ISBN 978-0865710160, s. 266-284.

PARSONS, L. E.: The Principles of Anarchism: A Lecture. [online]. [cit.2020-11-11]. Dostupné na internete: <http://lucyparsons.org/the-principles-of-anarchism.php/>.

PATEMAN, C.: Sex and Power. In Ethics: An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy, Vol. 100, 1990, No. 2. ISSN 0014-1704, s. 398-407.

SOKAČOVÁ, L.: Czech Anarchofeminism: Against Hierarchy and Privileges. In: JUSOVÁ, I. – ŠIKLOVÁ, J.: (eds.) Czech feminisms: Perspectives on Gender in East Central Europe. Bloomington – Indiana: Indiana University Press, 2016. ISBN 9780253021915, s. 144-157.

STACY/SALLY DARITY.: What is Anarcha-Feminism? [online]. [cit.2020-09-09]. Dostupné na internete: <http://www.anarcha.org/sallydarity/whatis.php/>.

STARHAWK.: Dreaming the Dark: Magic, Sex & Politics. Boston: Beacon Press, 1988. 243 s. ISBN 0-8070-1025-1.

TANENBAUM, J.: To Destroy Domination in All Forms: Anarcha-Feminist Theory, Organization and Action. 1970–1978. [online]. [cit.2020-09-20] Dostupné na internete: <https://blackrosefed.org/anarcha-feminism-to-destroy-domination-in-all-forms/>.

WILSON, CH. M.: Social democracy. In: Three Essays on Anarchism by Charlotte Wilson. Orkney: Cienfuegos (New Anarchist Library IV), 1979. s. 11-24.

WILLSON, CH. M.: The Principles and Aims of Anarchism. In: Three Essays on Anarchism by Charlotte Wilson. Orkney: Cienfuegos (New Anarchist Library IV), 1979. s. 6-10.

PŘÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia - 13. november 2020

Anarcha-feminism. [online] 2001, s. 2. [cit.2020-09-09] Dostupné na internete: <https://www.wmmsk.com/media/Library/Фемзины%20на%20иностранных%20языках/English/Anarcha-Feminism.pdf/>.

Interview with Rote Zora. In: DARK STAR COLLECTIVE.: (ed.) Quiet Rumours: An Anarch-Feminist Reader. Oakland, California – Edinburgh, Scotland: AK Press/Dark Star, 2012. ISBN 978-1-84935-103-4, s. 115-120.

NIEKTORÉ TYPY VEDĽAJŠÍCH PLNENÍ V RÍMSKOM PRÁVE NA ZÁKLADE KRITÉRIA TYPOVEJ VIAZANOSTI

SOME TYPES OF SECONDARY ENFORCEMENT IN ROMAN LAW BASED ON CRITERIA OF TYPE REFERENCES

Michal Turošík¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.91-99>

Abstrakt

Nasledovný príspevok sa bude zaoberať konkrétnymi typovými formami plnenia v rímskom práve. Plnenie bolo považované za povinnosť dlžníka materiálne uspokojiť pohľadávku veriteľa a jeho objektívne náležitosti sa stali conditio sine qua non platnosti celého záväzku. Na tomto základe sa vytvorili viaceré kritéria, ktorými mohli byť jednotlivé typy plnení systematizované. V predkladanom článku sa zaoberáme vedľajšími plneniami, ktoré mohli vzniknúť popri právom objektivizovaných hlavných plneniach.

Kľúčové slová

plnenie, záväzok, žaloba, zmluva

Abstract

The following article will deal with specific types of performance in roman law. The performance was considered to be the debtor's obligation to materially satisfy the creditor's claim and its objective requirements became a conditio sine qua non for the validity of the obligation. On this basis, several criteria were created by which the individual types of performance could be systematized. In this article, we deal with secondary types of performance that may have arisen in addition to the law of objectified main performances.

Key words

performance, obligation, claim, contract

¹ doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD., Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

Kritérium typovej viazanosti je kritériom, ktoré rozdeľuje plnenie na tzv. hlavné a vedľajšie plnenie. Typová viazanosť v rímskom práve bola vlastnosťou rímskych záväzkov, podľa ktorej mohli byť vytvorené len také záväzky pre, ktoré sa predpokladala žaloba. Tieto potom obsahovali povinnosti, ktorých predmetom bolo plnenie, ktoré bolo *conditio sine qua non* každého konkrétneho záväzku. Ak si napríklad zoberieme záväzok pôžičku, určite musí táto obligácia obsahovať povinnosť vrátiť druhovo určenú vec. Takéto plnenia, ktoré pri konkrétnych obligáciách museli nastať, nakoľko inak by daná obligácia nebola tým za ktorú sa vydáva, nazývame plnenie hlavné. V rámci zásady zmluvnej voľnosti, ktorou disponovalo už rímske súkromné právo, si však zmluvné strany mohli dohodnúť aj iné tzv. vedľajšie plnenia. Tieto mohli byť kontrahované popri záväzku alebo dodatočne. Je však nutné povedať, že takéto delenie plnenia na hlavné a vedľajšie je objektívne. Zo subjektívneho hľadiska si strany pod určitým objektívne určeným plnením mohli dohodnúť aj viac než právo predpokladalo. Teda sami mohli rozhodovať čo je predmetom hlavného a čo vedľajšieho plnenia. Za najvýznamnejšie vedľajšie plnenia v rímskom práve považujeme tzv. závdavok, úroky a zmluvnú pokutu.

Arra

Závdavok, latinsky *arrha* či *arra*² je typom vedľajšieho plnenia, ktoré sa do rímskeho práva dostalo ako následok helenistických a semitských vplyvov. Jeho význam v počiatkových obdobiach vývoja rímskeho práva je sporný. Ako píše Kaser: „*Či staré právo, predtým než sa vyvodzovala žalovateľnosť z neformálneho konsenzu, odovzdávanie symbolu, ktorým ten čo dáva svoju osobu zakladá, ako zaväzovací prostriedok uznávalo, už nie je možné rozpoznať*“.³ Teda na otázku, či sa v dobách, kedy ešte neboli uznané žaloby aj z neformálnych konsenzuálnych dohôd, odovzdanie symbolu, ktorým odovzdávateľ založí svoju osobu, používal ako zaväzovací prostriedok, odpoveď nie je vôbec istá. V klasickom práve slúžila *arra* najmä ako akési potvrdenie platnosti konsenzuálnej kúpno-predajnej (či trhovej) zmluvy, ktorú kupujúci odovzdá predávajúcemu, aby tak spečatil svoj úmysel,

² pôvodne sa tento pojem vyvinul zo slova *arrabo*

³ KASER M. , KNÜTEL R.: *Römisches Privatrecht*. München, C.H. BECK, 2008, str. 224

skutočne od neho kúpiť na základe ich neformálnej dohody, predmetnú vec.⁴ V prípade takéhoto dôkazu o uzavretí zmluvy sa jednalo o tzv. *arra confirmatoria*. Pokiaľ došlo k naplneniu zmluvy, musel predávajúci závdavok vrátiť. Ak boli jeho predmetom peniaze, mohla sa suma odčítať od kúpnej ceny, ktorú musel kupujúci uhradiť. V prípade vecí však bolo toto vedľajšie plnenie chránené žalobou *actio empti* alebo pomocou *condictio*, ako zdôvodňuje Ulpián. Podľa neho môže byť vec⁵, ktorá bola daná ako závdavok, vymáhaná po splnení zmluvy nielen pomocou žaloby z kúpno-predajnej zmluvy, ale aj pomocou kondikcie, pretože táto vec bola odovzdaná na základe právneho dôvodu, ktorý odpadol. Išlo teda o bezdôvodné obohatenie sa.⁶ Vedľajšie plnenie závdavku nasledovalo aj keď došlo k nemožnosti hlavného plnenia, či v prípade, že zmluva bola zase vzájomnou dohodou zrušená.

Justinián konštitúciou z roku 528 ustanovil, že závdavok sa používal nie ako dôkaz, ale za účelom poistenia budúceho uzavretia kúpno-predajnej zmluvy. *Arra* sa v tomto období dávala ako poistenie dohody o budúcej kúpnej zmluvy. Ak jedna zo zmluvných strán, neskôr od kontrahovania zmluvy odstúpila, musela znášať právne následky. Tieto pre odovzdávateľa znamenali, že *arra* prepadne v prospech protistrany. Ak však od uzavretia zmluvy odstúpil, ten ktorý závdavok prevzal, musel vyplatiť protistrane jeho dvojnásobnú hodnotu, čím tento inštitút získaval značne penálny charakter. Tomuto zodpovedalo aj jeho označenie ako *arra poenalis*. V prípade, že sa jednalo už o perfektnú zmluvu, slúžil závdavok ako sankcia, ktorá sa používala pri odstúpení od kontraktu. V takomto prípade sa závdavok nazýval *arra poenitentialis* a podobne ako v predchádzajúcom prípade aj tu pre toho, kto prijal závdavok v prípade odstúpenia od zmluvy, znamenalo toto vedľajšie plnenie povinnosť nahradiť dvojnásobok hodnoty.⁷

⁴ CALOGIROU G.: *Die arra im römischen Vermögensrecht der klassischen Zeit*. Altenburg. PIERER 1911, str. 45

⁵ vysvetľuje to na príklade prsteňa, ktorý bol daný ako *arra confirmatoria* pri kúpnej zmluve, str. 32

⁶ D. 19.1.11.6.

⁷ Inst. 3,23

Úroky

Podstatu tohto vedľajšieho plnenia asi netreba nikomu zvlášť predstavovať. Z právneho hľadiska ide o *fructus civiles* kapitálu. V zásade sa jedná o odmenu, ktorú prinesie vlastníkovi kapitálu jeho investovanie. Ide o prirodzenú požiadavku, nakoľko odovzdaním kapitálu do užívania iného sa jeho vlastník vzdáva na dohodnutý čas práva s ním disponovať, teda aj práva na prípadné výnosy a na druhej strane musí znášať riziko, ktoré predstavuje možnosť, že by mu dlžník kapitál v dohodnutý čas nebol schopný či ochotný vrátiť. Ako náhradu za znášanie týchto skutočností priznávajú Rimania veriteľovi možnosť vedľajšieho plnenia spočívajúcom najmä v peniazoch a výnimočne aj v inom, vecnom plnení. Dlžník, ktorý je v tomto prípade v slabšej ekonomickej situácii, samozrejme nemá inú alternatívu, len sa k vedľajšiemu plneniu zaviazat'. Zimmermann tento fakt potvrdzuje jednoduchou logickou úvahou : *Inak by predsa nepotreboval peniaze*⁸ Aj tu sa však prejavil rímsky zmysel pre *bonum et aequum*, keď už od najstarších čias vývoja rímskeho práva boli koncipované mnohé obmedzenia slúžiace na ochranu dlžníkov.

O obmedzeniach týkajúcich sa úrokov sa prvýkrát zmieňujú už pramene starorímskeho obdobia, konkrétne Zákon 12 tabúl, ktorý sa obsahuje zmienku o úrokovej sadzbe tzv. *fenus unciarium*⁹. Tento termín znamenajúci jednu dvanástinu z kapitálu¹⁰, si vykladajú moderní romanisti rôznymi spôsobmi. Kým Rebro, Blaho¹¹ či Max Kaser¹² jednoznačne hovoria o čísle 8 a 1/3 %¹³, Zimmermann poukazuje na názorové odlišnosti moderných romanistov, ktorí pod týmto termínom rozumejú úrokový strop 83, 33 % či dokonca úrok 100%.¹⁴ Ďalej dodáva, že tento rozpor vyvstáva ako dôsledok nejasností v otázke, či sa úroky podľa Zákona 12 tabúl kalkulovali na rok, alebo mesiac. V prípade vypočítania na rok, je nejasné či išlo o rok zahrňujúci 12 alebo 10 mesiacov.^{15,16} V každom prípade bola sadzba *fenus unciarium*

⁸ ZIMMERMAN R: *The law of obligations*. Oxford. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996, str. 166

⁹ LEX DUODECIM TABULARUM, TABULA VIII. 18 In: SKŘEJPEK M.: *Prameny římského práva*. Praha. LEXIS NEXIS, 2004, str. 123

¹⁰ konkrétne sa 1 ass rovnal 12 unciam

¹¹ REBRO K., BLAHO P.: *Rímske právo*. Bratislava-Trnava. IURA EDITION. 2003, str. 267

¹² KASER M. , KNÜTEL R.: *Römisches Privatrecht*. München, C.H. BECK, 2008, str. 229

¹³ 8 celých a 1/3 percenta, teda asi 8,33 %

¹⁴ ZIMMERMAN R: *The law of obligations*. Oxford. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996, str. 156

¹⁵ ZIMMERMAN R: *The law of obligations*. Oxford. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996, str. 164

¹⁶ Podľa starých Rimanov trval rok len 10 mesiacov, pričom začínal marcom, teda obdobím kedy nastupuje jar a príroda sa prebúdzá v obnovennej sile. Nie je však isté, či takýto rok trval skutočne od jari do jari, alebo zahŕňal len obdobie poľnohospodárskej produktivity, pričom obdobie „zimného spánku“ sa do počítania roku nezarátavalo.

hornou hranicou pre stanovenie úrokov. Ak by ju veriteľ prekročil dopustil by sa protiprávneho konania, za ktoré by musel vyplatiť 4-násobok prijatého plnenia nad rámec stanovenej sadzby.

Neskôr, v roku 347 p.n.l. bola pôvodná sadzba znížená na polovicu a nazývala sa *fenus semiunciarum*. Toto zníženie pravdepodobne neprinieslo očakávaný efekt, nakoľko onedlho v roku 342 p.n.l. boli úroky prostredníctvom *Lex Genucia* úplne zakázané.

Na konci obdobia republiky boli úroky opäť pripustené. Išlo o obdobie, v ktorom je už skutočne rozvinutý obchodno-peňažný styk. Najvyššia prípustná sadzba sa ustálila na 1 % za mesiac, teda 12 % za rok (*centimae usurae*). Tieto úroky sa stávali *kalendis* splatnými, a na ich právnu ochranu sa pripúšťala žaloba *actio kalendii*. Treba povedať, že existovali výnimky, ktoré za určitých okolností pripúšťali aj vyššiu sadzbu.

Prvou bola výnimka, ktorá brala do úvahy miestne zvyklosti a v niektorých oblastiach akceptovala úrokovú sadzbu nad rámec právom uznanej výšky. Inou výnimkou bola námorná pôžička (*fenus nauticum*). Pri tejto boli úroky v tomto prípade koncipované ako určitá odmena za riziko, ktoré musel veriteľ znášať pri tomto druhu kapitálovej pôžičky.

Naopak úplne neakceptované boli tzv. úroky z úrokov (*usurae usurarum*). Išlo o úročenie zo zadržaných úrokov nazývané aj anatocizmus. Tento bol zakázaný na sklonku rímskej republiky.¹⁷ Aj v dobách, kedy právo bolo *ars bonii et aequi* však existovali spôsoby ako ho obísť. V prípade zákazu zúročenia úrokov sa tak dalo urobiť tak, že úvery boli kapitalizované sumou úrokov, a tak vo výške nastrčenej celkovej sumy boli nanovo zúročené. Pojmom *versuram facere* sa označovali najmä zmeny záväzku prostredníctvom zmeny veriteľa, teda akejsi novácie. Tu bol pôvodný záväzok plniť (hlavné ako aj vedľajšie plnenie) vymazaný tým, že dlžník sa zaviazal plniť novému veriteľovi nielen hlavné plnenie, ktoré znelo na navrátenie kapitálu. Tento „kapitál“ vznikol spojením pôvodnej istiny a úrokov, ktoré mali byť vrátené pôvodnému veriteľovi. Okrem tohto hlavného plnenia, sa dlžník musel zaviazat' aj k plneniu vedľajšiemu, plateniu úrokov, ktoré sa budú vyrátavať už z novej istiny. Takto mohlo aj napriek zákazu dochádzať k úročeniu úrokov.¹⁸

V poklasickej dobe bolo ustanovené, že plynutie úrokov sa zastaví, pokiaľ ich výška dosiahne sumu istiny, teda požičaného kapitálu (*ultra duplum*). Toto pravidlo sa vzťahovalo

¹⁷ pričom však bola povolená dohoda, podľa ktorej mohli strany už prepadnuté úroky premeniť na nový, zúročiteľný kapitál. Toto bolo neskôr prostredníctvom Justiniána, obdobne ako anatocizmus, zakázané.

¹⁸ D. 12, 6, 26, 1

na zadržané úroky, čím právo aj takýmto spôsobom chcelo zabrániť anatocizmu. Justinian ustanovil, že do *ultra dupla* majú byť započítané aj úroky, ktoré už boli zaplatené.

Podme sa teraz pozrieť v čom spočívala záväznosť obligácie, ktorá k hlavnému plneniu dodávala vedľajšie, v úrokoch spočívajúce plnenie. V prvom rade táto záväznosť plynula z obojstranného právneho úkonu, ktorým sa zmluvné strany prostredníctvom konsenzu zaviazali okrem hlavného aj k vedľajšiemu plneniu. Tu ide o tzv. úroky zo zmluvy (*usurae conventionales*). Ak išlo o zmluvu tzv. *bona fidei iudicium*, postačuje tu neformálna dohoda. Takto zaplatené úroky, už nebolo možné žiadať späť, stávali sa nevymožiteľnými naturálnymi záväzkami.¹⁹ Podobne ak by bolo zaplatenie neformálne dohodnutých úrokov poistené záložným právom, v čase splatnosti úrokov, mohol veriteľ predmet zálohu predať. Ak by išlo o kontrakty *stricti iuris*, najmä o pôžičku, úroky musia byť dohodnuté prostredníctvom formálneho stipulačného sľubu.²⁰

Úrokové plnenie sa stávalo záväzným aj prostredníctvom poslednej vôle či odkazu (*usurae testamentarie*).

V niektorých prípadoch musel dlžník plniť vedľajšie úrokové plnenie aj na základe zákona, jednalo sa o tzv. zákonné úroky (*usurae legales*). Ako príklad zákonných úrokov uvádza Ulpián tzv. poručnicke úroky. Ide o vedľajšie plnenie, ktoré vzniká ak poručník použije peniaze svojho zverenca na vlastné účely. V takomto prípade hovorí Ulpián musí platiť úroky v zákonom stanovenej výške.²¹ Podobný príklad uvádza tento právnik aj na inom mieste v prameňoch, keď hovorí, že rovnako musí platiť úroky aj správca majetku (*procurator*), ktorý použil peniaze svojho pána, či ich bez jeho vedomia požičal tretej osobe.²² Zákonné úroky musel okrem toho platiť kupujúci z kúpnej ceny, ktorú nezaplatil ak už bol predmet kúpy odovzdaný.²³ Spoločným menovateľom všetkých týchto príkladov bol fakt, že nevznikali na základe dohody o vedľajšom plnení, ale priamo zo zákona aj bez konsenzu kontrahentov.

Do ďalšieho vývoja úrokov významne zasiahol Justinian pod vplyvom cirkevnej náuky. Táto vychádzajúc z biblického : *mutuum date nihil inde sperantes*²⁴, zakazovala vyberanie úrokov. Napriek tomuto však cisári označovaní ako kresťanskí, vyberanie úrokov

¹⁹ C. 4, 32, 3

²⁰ D. 19, 5, 24

²¹ D. 26.7.7.10

²² D. 17,1,10, 3

²³ D. 19,1, 13,20

²⁴ dávajte pôžičku bez toho, že by ste z nej očakávali nejaký prospech

celkom neodstránili ...zákonodárstvo kresťanských rímskych cisárov však tento princíp nikdy neprevzalo.“²⁵ Podobne aj Justinián neprikročil k celkovému odstráneniu úrokov z právneho života, ale zaslúžil sa o ich výrazné zníženie. Najvyššia úroková sadzba sa v obvyklých prípadoch znížila na polovicu tj. 6 %. Pre senátorov a iných príslušníkov vyššieho stavu bola dokonca najvyššia možná úroková sadzba stanovená len na 4 %. Obchodníci a bankári mohli vedľajšie úrokové plnenie žiadať do výšky 8 % z požičaného kapitálu a úrok z námornej pôžičky sa ustálil na 12 %.²⁶

Úroky majú tzv. akcesorickú povahu, to znamená, že sú závislé na hlavnom plnení, či hlavnej pohľadávke. Akcesorická závislosť má v tomto smere dva významy. Prvý význam spočíva v existenčnej závislosti. Existencia vedľajšieho plnenia bola totiž závislá na existencii hlavného plnenia. Ak by toto zaniklo automaticky zaniká aj povinnosť plniť úroky. Druhý význam sa vzťahuje na tzv. rozsahovú závislosť. Keďže je úroková sadzba určená percentuálne a vypočítava sa z výšky sumy hlavného plnenia, ak by došlo k zníženiu dlhu, analogicky sa zníži aj rozsah vedľajšieho plnenia.

Poenā conventionalis

Tretím významným druhom vedľajšieho plnenia je zmluvná pokuta (*poena conventionalis*), v niektorých publikáciách nazývaná pomocou doslovného prekladu, pokuta konvenčná. Išlo o dohodnuté vedľajšie plnenie, používané pri zmluvných záväzkoch. Kontrahenti sa tu zaväzujú plniť popri hlavnom aj vedľajšie plnenie v prípade, že v budúcnosti porušia hlavnú zmluvnú povinnosť. Podobne ako pri úrokoch, aj tu pri záväzkoch *ex bona fidei* postačovala aj neformálna dohoda, aj keď vo väčšine prípadov sa na dohodnutie používala *stipulatio poenae*. Povinný spravidla sľuboval oprávnenému v prípade, že by neplnil prípadne neplnil riadne, peňažné plnenie ale zmluvná pokuta mohla spočívať aj v inom. Toto vedľajšie plnenie mohlo byť pripojené nielen ku klasickému záväzku, ale aj k takým vzťahom, ktorých plnenie právo neuznávalo, a teda nemohli byť klasifikované ako obligácie, ako napr. plnenie nemateriálnej hodnoty, či plnenie osôb, nezúčastnených na

²⁵ KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M.: *Římské právo*. Praha: CH.BECK, 1995, str. 223

²⁶ C. 4, 32, 26, 2

záväzku²⁷,. Právna teória rímskeho práva delí zmluvnú pokutu na dva duhy tzv. pravú a nepravú zmluvnú pokutu.

V prípade pravej zmluvnej pokuty, ide o vopred vymeranú náhradu škody v prípade porušenia hlavnej povinnosti. Táto sa uzatvárala najmä prostredníctvom stipulácie.²⁸ Ak však dlžník neplnil, stipulačnou žalobou mohla byť od neho vymáhaná nielen zmluvná pokuta, ale aj samotné plnenie. Výhodou takejto koncepcie konvenčnej pokuty bola fakt, že oprávnený nebol povinný dokazovať výšku vzniknutej škody. Na druhej strane vysoká suma, ktorú by musel dlžník zaplatiť v takomto prípade pôsobila preventívne a zároveň motivačne. Význam zmluvnej pokuty sa preniesol aj do modernej doby. „*Aj v súčasnosti sa pomerne často využíva inštitút zmluvnej pokuty, najmä v oblasti hospodárskych vzťahov*“.²⁹

V prípade nepravej zmluvnej pokuty ide o prípad, kedy je povinnosť vedľajšieho plnenia postavená alternatívne k hlavnému plneniu. V prípade, že by dlžník neplnil, stipulačnou žalobou by veriteľ mohol vymôcť len zmluvnú pokutu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

C. 4, 32, 26, 2

C. 4, 32, 3

D. 17,1,10, 3

D. 19, 5, 24

D. 19, 5, 24

D. 19,1, 13,20

D. 19.1.11.6

D. 26.7.7.10

Inst. 3,23

CALOGIROU G.: *Die arra im römischen Vermögensrecht der klassischen Zeit*. Altenburg.

PIERER 1911

KASER M. , KNÜTEL R.: *Römisches Privatrecht*. München, C.H. BECK, 2008

²⁷ Inst. 3,19 ako aj Inst. 3, 21

²⁸ D 19, 1, 28

²⁹ REBRO K., BLAHO P.: *Rímske právo*. Bratislava-Trnava. IURA EDITION. 2003, str. 340

PRÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia - 13. november 2020

KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M.: Římské právo. Praha: CH.BECK, 1995

LIEBS D.: *Römisches Recht*. Göttingen: VANDENHOEN & RUPRECHT, 1999

SKŘEJPEK M.: *Prameny římského práva*. Praha. LEXIS NEXIS, 2004

ZIMMERMAN R: *The law of obligations*. Oxford. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996

POLSKÝ ZÁLOH A JEHO VPLYV NA VÝVOJ ÚZEMIA SPIŠA POLISH ADVANCE AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE SPIŠ AREA

Ivan Vaňa¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.100-112>

Abstrakt

Výbojný a cieľavedomý kráľ Žigmund Luxemburský viedol počas svojho panovania mnoho vojen, ktoré však nesmierne zaťažili kráľovskú pokladnicu. Na úspešné pokračovanie v jeho expanzných snahách využil 37 000 kóp českých strieborných grošov požičaných od poľského kráľa, ktorí si splnenie záväzku podmienil zálohom viacerých významných spišských miest a dedín. Záloh však netvoril súvislé územie. Hoc existovali viaceré pokusy o navrátenie zálohovaných miest, k opätovnému pričleneniu k Uhorskému kráľovstvu došlo až po dlhých 360 rokoch v roku 1772. Cieľom nášho príspevku je pomocou odbornej literatúry a archívnych dokumentov priblížiť stav, v ktorom sa zálohované mestá ocitli. Zamerať by sme sa chceli najmä na pozitíva a negatíva tohto stavu – výhody zálohu ale takisto aj rozpory, ktoré sa pri správe zálohovaného územia vyskytovali.

Kľúčové slová

záloh, Uhorské kráľovstvo, Poľsko

Abstract

The rebellious and determined King Žigmund Luxemburský led many wars during his reign which ,however, placed an enormous burden on the royal treasury. To successfully continue his expansion efforts he used 37,000 copies of Czech silver groschen borrowed from the Polish king, who made the fulfillment of the obligation conditional on the advance of several important Spiš towns and villages. However, the advances did not form a continuous territory. Although there were several attempts to return the reserved places, reunification with the Kingdom of Hungary occurred after 360 years, in 1772 .The aim of our contribution is to describe a situation of reserved cities in that time by using a specialized literature and archive documents. We would like to focus mainly on the positives and negatives of this situation - the benefits of the advance but also the contradictions that occurred during the administration of the backed area.

¹ Ivan Vaňa, Mgr., Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva – interný doktorand

Keywords

advance, Kingdom of Hungary, Poland

Úvod

V dnešnom právnom poriadku nie je záloh (záložné právo) ničím výnimočným. Veriteľ a dlžník sa môžu, za splnenia zákonom stanovených podmienok, dohodnúť na zabezpečení veriteľovej pohľadávky a jej príslušenstva zriadením záložného práva. Toto sa deje najmä písomnou záložnou zmluvou.² Záložné právo však nie je inštitútom posledných dôb. Už v období stredoveku sa tento inštitút využíval a do zálohu sa dávali panstvá, hrady, mestá. Zrejme najvýznamnejším na našom území bol tzv. poľský (spišský) záloh, ktorým sa budeme bližšie zaoberať v našom príspevku.

Príspevok sme rozdelili do troch kapitol. V prvej kapitole sme považovali za potrebné sa zamerať na stav Uhorského kráľovstva bezprostredne predchádzajúci zálohu a rozobrať dôvody vedúce k tomuto kroku. Gro nášho príspevku tvorí druhá kapitola, v ktorej sa snažíme poskytnúť čo najucelenejší pohľad na pozitíva a negatíva života v zálohovaných mestách, najmä na práva a povinnosti vyplývajúce obyvateľom týchto miest a rozpory pri správe zálohovaných miest. Nakoniec, tretia kapitola rozoberá posledné roky a dôvody zániku zálohu.

V predvečer zálohu

„Nelze sice zapírati, že Zikmund duchem svým nikoli nad obyčejnou míru nevynikal, vyšších darů panovnických, i těch, kterými otec jeho slynul, nedostávalo sa jemu pravě jako bratru jeho Václavovi: ale předčil tohto smělosti, odvahou i přičinlivostí, a rytířským napnutím citu..“ Takto charakterizuje osobu Žigmunda Luxemburského jeden z najvýznamnejších českých historikov František Palacký.³ Charakteristika to bude zrejme pravdivá a vystihujúca osobu kráľa, čo potvrdzujú nielen ďalší významní historici⁴, ale aj

² Viac k záložnému právu: zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník, § 151a a nasl.

³ PALACKÝ, F., *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Díl třetí (od roku 1403 až do roku 1439)*. Praha: Nakladatel L. Mazáč v Praze, 1939, s. 96 - 97

⁴ Napr.: PEKAŘ, J., *Žižka a jeho doba. Díl třetí. Žižka. Vůdce revoluce*. Praha: Vesmír, 1930, s. 23 - 24

konanie samotného Žigmunda Luxemburského. Mocenské a územné záujmy Žigmunda spojené s vedením vojny s Benátkami, ale aj stále výraznejším rozmachom Osmanskej ríše, dopĺňané navyše rozmáhajúcim sa husitským hnutím v Českom kráľovstve si vyžadovali práve smelého a odvážneho panovníka.

Neustále vojny a boje mali za následok nedostatok finančných prostriedkov na ich ďalšie vedenie a Žigmund Luxemburský tak bol nútený hľadať spôsoby ako tento stav zvrátiť. Ako možné riešenie sa mu naskytlo vzatie pôžičky od poľského kráľa Vladislava Jagiellonského, s ktorým bol kráľ Žigmund ešte krátky čas pred samotným zálohom vo vojne (kvôli podpore Radu nemeckých rytierov kráľom Žigmundom). Výmenou za poskytnutie 37 000 kôp českých grošov (cca. 100 000 uhorských zlatých)⁵, sa stal záloh 16 spišských miest (13 spišských miest + Lubovnianske domínium s mestami Stará Ľubovňa, Podolíneec a Hniezdne) a viacerých dedín⁶ poľskému kráľovi. Uvedenú sumu odovzdal kráľovi Žigmundovi poľský šľachtic Pavol Gladysz, ktorý sa stal aj prvým starostom zálohovaného územia.⁷ Vladislav túto sumu Žigmundovi požičal na odporúčanie svojich radcov údajne preto, aby si cisára (kráľ Žigmund bol aj rímsko-nemeckým cisárom – z toho vyplývala aj jeho podpora Radu nemeckých rytierov) zaviazal plniť dohodu týkajúcu sa Radu nemeckých rytierov.⁸

Záložná listina bola vyhotovená 8. novembra 1412 v Záhrebe a obsahovala viacero vzájomných práv a povinností oboch podpísaných strán. Priamo zo záložnej listiny vyplýva:

- *Závazok vrátiť požičané peniaze v rovnakej výške alebo v zlate/striebre („...o vrátení týchto peňazí chceme uistiť, a ako je spravodlivé, splatenie toho chceme zabezpečiť.“)*
- *Závazok dať do zálohu 16 spišských miest a dediny k nim patriace („...náš hrad Stará Ľubovňa (Liblio alias Libowla) s mestečkom a mestečko Podolíneec (Podolinecz) s pevnôstkou a dedinami k nim patriacimi, ako aj s nižšie uvedenými*

⁵ SEGEŠ V. – ŠEĐOVA, B., *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/3. 1387 – 1526*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013, s. 68

⁶ Dokopy 13 dedín. Dvanásť dedín známych vďaka darovaniu sídel Ľubovnianskeho hradného panstva Žigmundom Luxemburským tajnému kancelárovi Imrichovi z Perína v roku 1408 + obec Litmanová. ŠTEVÍK, M., *K vývoju sídelných pomerov na území spišského zálohu v rokoch 1412-1772* In. CHALUPECKÝ, I.(eds.), *Z minulosti Spiša. XX 2012*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2012, s. 44-47

⁷ KORMOŠOVÁ, R., *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves. Od najstarších čias po súčasnosť*. Spišská Nová Ves: Mesto Spišská Nová Ves, 2009, s. 15 - 17

⁸ SUCHÝ, M., *Zápas o vymanenie spišských miest z poľského zálohu* In. MARSINA, R. a kol., *Spišské mestá v stredoveku I. vydanie*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 57

mestami a mestečkami nachádzajúcimi sa na našom území Spiš v ostrihomskej diecéze, t. j. Hniezdne...“)

- Závazok chrániť a brániť zálohované mestá od akýchkoľvek útokov obyvateľov Uhorského kráľovstva (*„...sľubujeme s dobrým úmyslom a naším kráľovským slovom tieto územia, mestá a dediny od všetkých neprávostí a útokov akýchkoľvek našich obyvateľov brániť a chrániť...“*)
- Právo poľského kráľa a jeho nasledovníkom požívať úžitky a príjmy z týchto miest (*„...všetky úžitky a príjmy tu opísané bez akejkoľvek obavy z úžery tenže pán Vladislav, poľský kráľ, a jeho nasledovníci majú užívať, požívať a radovať sa z nich..“*)
- Právo uhorského kráľa a jeho nasledovníkov požadovať prevzatie a oslobodenie zálohovaných miest zaplatením požičanej sumy (*„...budeme chcieť prevziať a oslobodiť, vtedy našu listinu s privesenou pečaťou nášho Veličenstva tomuže pánovi Vladislavovi, poľskému kráľovi, alebo jeho nasledovníkom, prelátom a barónom jeho kráľovstva dáme prostredníctvom dvoch prisažných...“*)⁹

Samotná listina obsahuje aj postup zaplatenia a spätného prevzatia zálohovaných miest. Nepovažujeme za potrebné sa týmto zaoberať, keďže k postupu vrátenia miest, ako ho opisuje listina nakoniec, ako to uvedieme ďalej, nikdy nedošlo. Omnoho dôležitejšie ale boli už spomenuté ustanovenia o práve užívať a poberať úžitky zo zálohovaných miest, s čím nerozlučne súviseli meniace sa práva a povinnosti obyvateľov týchto miest.

V odbornej literatúre sa nachádzajú aj názory o neplatnosti záložnej zmluvy. Podľa týchto autorov, panovník nemal právo konať bez súhlasu uhorského snemu, pričom podpisy významných cirkevných a svetských hodnostárov sú v tomto prípade nepostačujúce. Navyše listina má súkromnoprávny a nie medzinárodnoprávny charakter, keďže záloh je daný poľskému kráľovi a jeho nástupcom, nie však poľskému štátu.¹⁰

Je dôležité spomenúť skutočnosť, že 13 zo šestnástich zálohovaných miest (okrem Starej Ľubovne, Podolínca a Hniezdneho) bolo pred vznikom zálohu súčasťou Zväzu 24 spišských miest. Zväz sa zálohom rozpadol a vznikla tak Provincia 13 spišských miest

⁹ DVOŘÁK, P. a kolektív autorů, *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tróne*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2001, s. 168-171

¹⁰ VOJTAS, J., *Spišská Nová Ves 360 rokov v zálohu poľských kráľov* In KURUC, J., *Spišská Nová Ves I*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 86-87

(zálohované Poľsku) a Provincia 11 spišských miest (naďalej súčasťou Uhorska – napr. Spišský Štvrtok, Veľký Slavkov, Hrabušice). Provincie sa po rozdelení Zväzu 24 spišských miest vyvíjali rozdielne. Kým Provincia (zálohovaných) 13 spišských miest zaznamenala rozmach, mestá provincie 11 spišských miest postupne klesli na úroveň poddanských dedín.¹¹

Poľský záloh nemal vplyv na zmenu bohoslužobného alebo vyučovacieho jazyka. Poľština sa používala iba v niektorých obciach severného Spiša s goralským obyvateľstvom a len ojedinele ostala používaná ako pozostatok poľskej správy zálohovaných miest (napr. Podolíneček).¹²

Čo priniesol záloh spišským mestám ?

Zmena v podobe zálohu, ktorá postihla z dňa na deň viaceré významné spišské mestá, sa prejavila vo viacerých oblastiach spoločenského ale aj politického života. To, či táto zmena priniesla viac pozitív alebo negatív sa pokúsime rozobrať v nasledujúcich bodoch:

1. Správa zálohovaných miest – Mestá a obce, ktoré záloh zahŕňal sa nestali súčasťou Poľského kráľovstva, lež tvorili aj naďalej súčasť Uhorska. Poľský kráľ sa však stal užívateľom tohto územia.¹³ Zálohované územie nazývané aj Starostia Spisz (Spišské starostovstvo) zveroval poľský kráľ do rúk starostom (kapitánom) pochádzajúcim zvyčajne z významných poľských šľachtických rodov.¹⁴ V rokoch 1634-1744 spravoval zálohované územie dedične rod Lubomirských.¹⁵ Starostu zastupovali spočiatku dvaja kasteláni, neskôr podstarostovia. Správnymi centrami sa v prvých rokoch stali Ľubovniansky a Podolínsky hrad (neskôr len Ľubovniansky). Priama správa sa však vykonávala iba nad obcami panstva, ktoré podliehali niektorému z hradov. Ostatným zálohovaným mestám sa nechala výrazná miera samosprávnej autonómie a starosta tak vykonával iba dohľad, vyberanie poplatkov

¹¹ SUCHÝ, M., *Dejiny Levoče I.* Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 62-63

¹² KAEAVSKÝ, M., *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia.* Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1993, s. 62

¹³ CHALUPECKÝ, I. – SMATANA, M., *Hrad Ľubovňa.* Martin: Osveta, 1987, s. 21

¹⁴ Okrem prvých troch starostov, ktorí boli prepojení na uhorský kráľovský dvor, čo značilo vnímanie dočasnosti zálohu. KURYTKA, J., *Starostwo spiskie (1412-1769/70)* In. GLADKIEWICZ, R. – HOMZA, M., *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša.* Levoča – Wrocław: Kláštorisko – Uniwersytet Wrocławski, 2003, s. 505-506

¹⁵ KORMOŠOVÁ, R., *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves. Od najstarších čias po súčasnosť.* Spišská Nová Ves: Mesto Spišská Nová Ves, 2009, s. 17

a sprostredkovanie komunikácie s kráľom.¹⁶ Jednou z povinností starostov bolo aj zabezpečenie odovzdania majetku (zálohovaného územia) nástupcovi bez akejkoľvek ujmy.¹⁷

Mieru autonómie, ktorá bola ponechaná spišským mestám je badať aj na možnosti Provincie 13 spišských miest voliť si každoročne grófa, ako voleného zástupcu stojaceho na čele Provincie, ktorý mal najvyššiu správnu a súdnu právomoc. Grófa volila tzv. Veľká rada (Hundertleit) a popri nej existovala aj tzv. Malá rada (Grafenstuh), ktorú tvorili gróf a richtári 13 spišských miest. Malá rada mala právo meča a predstavovala odvoláciu inštitúciu.¹⁸ Čo sa cirkevnej správy týka, zálohované mestá si zachovali aj naďalej príslušnosť k ostrihomskej arcidiecéze.¹⁹

2. *Práva zálohovaných miest* – Stav zálohovaných miest, kedy boli aj naďalej súčasťou Uhorska, no ich užívateľom bol poľský kráľ, sa priaznivo prejavil na hospodárskom rozvoji týchto miest, a to najmä vďaka skutočnosti, že zálohované mestá dostávali privilégia od panovníkov oboch krajín.²⁰ O hospodárskom rozvoji svedčia aj sťažnosti levočských remeselníkov zo začiatku 18. storočia. Levoča ako najvýznamnejšie spišské mesto začala pociťovať konkurenciu remeselníkov zálohovaných miest vo viacerých remeslách, čo ovplyvňovalo možnosť odbytu levočských remesiel na Spiši. Môžeme uviesť napríklad porovnanie čižmárskeho remesla. Kým v Levoči pôsobilo (1763) 46 čižmárskych majstrov, v Spišskej Novej Vsi ich bolo v roku 1758 až 52. Ešte výraznejší rozdiel je badať v ševcovskom remesle – Levoča – 13 majstrov, Spišská Nová Ves – 36, Spišské Podhradie – 23, Podolínec – 14. Podobný stav bol aj v krajčírstve, kováčstve alebo mäsiarstve.²¹

Deklarovanie a súpis práv zálohovaných spišských miest nájdeme vo viacerých archívnych dokumentoch nachádzajúcich sa v Spišskom archíve v Levoči.²² V jednom z nich s názvom (voľnejší preklad – nem.) Všeobecný súpis všetkých kráľovských privilégií a slobôd daných trinástim spišským mestám z roku 1747 môžeme nájsť viac ako 20 privilégií

¹⁶ ŠTEVÍK, M., *Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša*. Stará Lubovňa: Lubovnianske múzeum, 2005, s. 24-25

¹⁷ MARCINOWSKA, M., *Nález a publikovanie kópie traktátu Stanislava Heraklia Lubomirského* In. CHALUPECKÝ, I.(eds.), *Z minulosti Spiša. XX 2012*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2012, s. 73

¹⁸ KORMOŠOVÁ, R., *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves. Od najstarších čias po súčasnosť*. Spišská Nová Ves: Mesto Spišská Nová Ves, 2009, s. 17

¹⁹ ŽUDEL, J., *Stolice na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1984. s. 112

²⁰ ŠTEVÍK, M., *Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša*. Stará Lubovňa: Lubovnianske múzeum, 2005, s. 38

²¹ SUCHÝ, M., *Dejiny Levoče I*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 303-306

²² Napr. *Zoznam privilégií 13 spišských miest vyhotovený po r. 1655*, Spišský archív v Levoči, fond Provincie XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív, sign. C1/1, škatuľa 9

(napríklad právo voliť si vlastného richtára a mestskú radu) s uvedením roku ich udelenia a kráľa, ktorý ich udelil. Z uvedeného dokumentu vypláva, že najviac práv týmto mestám udeľoval kráľ Kazimír v rokoch 1459-1462, kráľ Žigmund I. v roku 1539 a kráľ Žigmund August v rokoch 1551-1572.²³

3. *Spory vznikajúce na zálohovanom území* – Hoc zálohované územie patrilo poľskému kráľovi, ten ho zveroval do rúk vysokým hodnostárom z významných šľachtických rodov a to buď za zásluhy alebo za odplatu. Úmysly správcov hradu ale neboli vždy najčestnejšie. Rozmach a bohatstvo spišských miest chceli viacerí z nich využiť vo svoj prospech.

Prvý takýto prípad sa vyskytuje už okolo roku 1459, kedy sa starostom (kapitánom) stáva Preslav z Dimošíc a podkapitánom Andrej Mogrský. Títo hneď od začiatku zaťažili spišské mestá rôznymi dávkami a tých, čo odmietali platiť vyššie poplatky vrhli do väzenia. Spišské mestá sa snažili túto situáciu vyriešiť sťažnosťami adresovanými poľskému panovníkovi, ktorý starostu Preslava trikrát upozornil na rôzne pochybenia.²⁴ Tento prípad však nebol jediným. Podobne konal aj starosta Ján Boner, proti ktorému sa ako zástanca obyvateľov spišských miest postavil aj panovník. Boner vyruboval nové poplatky, robil si nárok na polovicu desiatku, oberal ľudí o testamentárne pozostalosti a žiadal od spišských miest financie na opravu Ľubovnianskeho hradu.²⁵

Vykorisťovaniu spišských miest sa nevyhol ani najznámejší rod Lubomirských, ktorý viac ako storočie zastával funkciu starostu dedične. Svoj vplyv presadzujú v administratívnej, súdnej, daňovej ale aj vojenskej oblasti. Do nového postavenia sa dostáva aj gróf 13 spišských miest, ktorého voľbu musí potvrdiť starosta. Gróf musel navyše skladať sľub do rúk starostu, prípadne aj poľského kráľa.²⁶ Obyvatelia miest sa obracajú na uhorského kráľa s mnohými sťažnosťami, v ktorých uvádzajú, že im majú byť odobrané mlyny, príjmy z krčmy, zavedené nové právo a nové sudy.²⁷ Zmeny nastávajú aj v cirkevnej oblasti. Za starostovania Stanislava Lubomirského v rokoch 1605-1634 prešli farnosti z okolia mesta Stará Ľubovňa pod

²³ Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív, sign. C4, II/73, škatuľa 9

²⁴ CHALUPECKÝ, I. – SMATANA, M., *Hrad Ľubovňa*. Martin: Osveta, 1987, s. 27

²⁵ Tamtiež, s. 34

²⁶ VOJTAS, J., *Spišská Nová Ves 360 rokov v zálohu poľských kráľov* In KURUC, J., *Spišská Nová Ves 1*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 97-98

²⁷ Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív- Rôzne žiadosti a sťažnosti 13 spišských miest adresované panovníkovi a starostovi, sign. D2, 1-3, škatuľa 9

právomoc krakovského biskupstva, v ktorej zostali do roku 1786.²⁸ No najmä posledný z rodu Lubomirských Teodor Konštantín Lubomirski, nazývaný „knieža pekelných temnot“, zaťažoval spišské mestá novými a zvýšenými daňami a poplatkami²⁹, ktoré vyberal vopred za celý rok. Okrem iného vyžadoval aj financovanie jeho častých ciest, dávky na vydržiavanie vojakov alebo aj dary k meninám starostu. K jeho počynom patrila aj snaha o zmenu úradnej reči z nemčiny na poľštinu. Aj v tomto prípade sa spišské mestá snažili situáciu vyriešiť sťažnosťami, ktoré adresovali poľskému aj uhorskému kráľovi.³⁰

Poľský kráľ August III. v rámci riešenia nepriaznivej situácie adresoval administrátorovi Spišského starostovstva Andrejovi Moszczenskiemu dňa 6. júla 1745 listinu, v ktorej mu prikazuje, aby nevyžadoval od obyvateľov spišských miest nezvyčajné poplatky a práce na hradoch Ľubovňa a Podolíne, vydržiavanie hradných posádok, odovzdávanie služobností pre úradníkov a poplatkov od pozemkov od nich oslobodených, ďalej aby rešpektoval ich právo slobodnej voľby farárov, právo odvolať sa priamo k panovníkovi a aby od evanjelikov nežiadal poplatky, ktoré im nepatria.³¹

Určité spory vznikali aj medzi spišskými zálohovanými a nezálohovanými mestami. Na odstránenie hraničných sporov medzi mestami založenými Poľsku a ostatnými mestami a obcami Spiša boli delegované dve komisie. Prvá z nich sa stretla v roku 1580 a je označovaná ako uhorsko-poľská Rueberova komisia. Z jej rokovania, ktoré sa uskutočnilo 1. júna v obci Toporec, existuje aj zápisnica a uznesenie. Druhá komisia, ktorá bola delegovaná takisto na odstránenie hraničných sporov sa nazývala uhorsko-poľská Barkoczyho komisia, a z jej rokovania, ktoré sa uskutočnilo 18. augusta 1756 v Starej Ľubovni, existuje tiež protokol a uznesenie.³²

4. *Snahy o navrátenie zálohovaných miest* – Ako sme už uviedli vyššie, počítalo sa s dočasnou zálohou so skorým „vykúpením“ a navrátením zálohovaného územia späť do rúk Uhorského kráľovstva. O dočasnosti zálohu svedčí aj ustanovenie prvých troch starostov,

²⁸ MARCINOVÁ, F., *Kniha testamentov Starej Ľubovne 1660-1747 – 1. časť* In: Kolektív autorov, *Zeszyty sadecko-spiskie. Zväzok 4*. Nowy Sacz: Muzeum Okregowe w Nowym Saczu, 2009, s. 107

²⁹ Napr. V účtovnej knihe Podolíne je uvedené. Že v roku 1703 dalo mesto 1606 zlatých na hrad a okrem iného aj 2102 vajec, 528 pítov vína a 4349 sviečok. CHALUPECKÝ, I. – SMATANÁ, M., *Hrad Ľubovňa*. Martin: Osveta, 1987, s. 51

³⁰ KORMOŠOVÁ, R., *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves. Od najstarších čias po súčasnosť*. Spišská Nová Ves: Mesto Spišská Nová Ves, 2009, s. 18

³¹ Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív, sign. B II/46, škatuľa 7

³² Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív, sign. B III/1, III/2, škatuľa 9

ktorí boli prepojení na uhorský kráľovský dvor. Poľsko si však postupom času začalo uvedomovať hodnotu a význam spišských miest, v čoho dôsledku začalo sťažovať postup navrátenia zálohu späť Uhorsku. Pritom zo strany Uhorska smerovalo viacero neúspešných pokusov.

Už samotný Žigmund Luxemburský sa za svojho panovania snažil prinavrátiť spišské mestá Uhorsku hneď dvakrát (v rokoch 1419 a 1436).³³ Jeho pokusy však kvôli odporu poradcov poľského kráľa zlyhali. Ako jeden z dôvodov tohto odmietnutia sa uvádza snaha poľského duchovenstva o cirkevné ovládnutie zálohovanej časti Spiša. Podľa niektorých autorov mal kráľ Žigmund Luxemburský právo domáhať sa zálohovaného územia súdnym sporom, ale túto možnosť nevyužil.³⁴

V roku 1440 nastúpil na uhorský trón poľský kráľ Vladislav III. a záloh zrušil a nariadil aj obnovenie Provincie (Zväzu) XXIV spišských miest. Žiaľ navrátenie zálohovaného územia Uhorsku sa neuskutočnilo, a to najmä kvôli bojom medzi kráľom Vladislavom III. a vojskami Jána Jiskru.³⁵ Môžeme však nájsť názor, že samotnou korunováciou poľského kráľa aj za uhorského kráľa, sa záloh zrušil, pretože nastalo splnutie osoby veriteľa a dlžníka a od tohto obdobia boli spišské mestá v zálohu protiprávne.³⁶

O navrátenie sa pokúsil neskôr aj kráľ Matej Korvín, taktiež neúspešne, a záloh sa nepodarilo zrušiť ani Vladislavovi II. Jagelovskému, hoc sa na to zaviazal (1490). Neúspešné boli aj iniciatívy uhorského snemu zo 17. storočia.³⁷ Úplným protipólom, v predchádzajúcom odseku prezentovaného tvrdenia o splnutí osoby veriteľa a dlžníka a teda prináležaní zálohovaného územia Uhorsku, je záver prezentovaný poľským historikom Semkowiczom, ktorý vo svojej knihe uvádza, že územie zálohovaných miest patrí Poľsku, a to na základe premlčacej doby splatnosti pôžičky a Poľsko má preto právo vymáhať navrátenie Spiša. Týmto tendenčným záverom sa autor snažil ovplyvniť mierové konferencie po 1. svetovej vojne pri určovaní južnej hranice Poľska na úkor Spiša (dielo bolo publikované v januári 1919).³⁸ Semkowicz sa odvolával na výrok rozhodcovského súdu, ktorý určil pápež Sixtus IV.

³³ ŽUDEL, J., *Stolice na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1984. s. 112

³⁴ SUCHÝ, M., *Spišské mestá v poľskom zálohu* In. MARSINA, R. a kol., *Spišské mestá v stredoveku 1. vydanie*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 61

³⁵ ŽUDEL, J., *Stolice na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1984. s. 112

³⁶ VOJTAS, J., *Spišská Nová Ves 360 rokov v zálohu poľských kráľov* In KURUC, J., *Spišská Nová Ves 1*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 101-102

³⁷ ŽUDEL, J., *Stolice na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1984. s. 112

³⁸ HOMZA, M. . SROKA, S. A., *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 1998, s.38

v meste Vratislav. Rozhodcovské konanie začalo ako následok snahy kráľa Mateja Korvína získať založené mestá späť splatením nesplatenej pôžičky. Poľská strana sa domnievala, že nárok je premlčaný a preto odmietla platbu prijať a mestá vrátiť. K uznaniu premlčania nároku rozhodcovským súdom však nedošlo.³⁹

Naspäť v Uhorsku

Predzvest'ou konca poľského zálohu bolo obsadenie spišských miest uhorským vojskom v roku 1769. K obsadeniu došlo za súhlasu poľského kráľa Stanislava Augusta, ktorý sa obával ovládnutia tohto územia povstalcami v rámci šľachtického povstania (barská konfederácia). Takéto obsadenie bolo navyše v súlade aj so záložnou listinou, v ktorej sa uhorská strana zaviazala zálohované mestá a dediny chrániť od všetkých neprávostí a útokov.⁴⁰ Nasledujúci rok panovníčka Mária Terézia násilne posunula uhorské hranice hlboko do poľského územia, čím fakticky včlenila zálohované územie späť do Uhorska. O snahe pripojiť spišské mestá k Uhorku informovala aj poľského kráľa listom z 26. januára 1771 v ktorom uviedla: „...nemôžem tomu zabrániť a neoznámim Vám Veličenstvu, že bez ohľadu na vyjednávanie a v dôsledku uplatnenia môjho práva, mám v úmysle odňať za súčasných podmienok časť môjho kráľovstva, nazývaného Spišské mestá so všetkými príľahlými dedinami.“⁴¹ Oficiálne bolo zálohované územie vrátené Uhorsku v roku 1772 pri prvom delení Poľska. Celý proces návratu sa zavŕšil podpísaním zmluvy o zrušení zálohu v roku 1773.⁴² Túto zmluvu podpísal poľský kráľ a schválil ju aj poľský snem.⁴³ Slávnostný akt navrátenia sa uskutočnil 5. novembra 1772 v Spišskej Novej Vsi, hrad Ľubovňa bol slávnostne prevzatý 8. novembra 1772, a mestá Stará Ľubovňa, Podolínec a Hniezdne o deň neskôr.⁴⁴

³⁹ MARCINOWSKA, M., *Nález a publikovanie kópie traktátu Stanislava Heraklia Lubomirského* In. CHALUPECKÝ, I.(eds.), *Z minulosti Spiša. XX 2012*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2012, s. 73

⁴⁰ JURKOVÁ, V., *Prvé delenie Poľska a spišský záloh* In. CHALUPECKÝ, I.(eds.), *Z minulosti Spiša. XXI 2013*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2013, s. 98

⁴¹ Tamtiež, s. 104

⁴² ŽUDEL, J., *Stolice na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1984. s. 112

⁴³ KORMOŠOVÁ, R., *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves. Od najstarších čias po súčasnosť*. Spišská Nová Ves: Mesto Spišská Nová Ves, 2009, s.33

⁴⁴ CHALUPECKÝ, I. – SMATANÁ, M., *Hrad Ľubovňa*. Martin: Osveta, 1987, s. 56

Po navrátení spišských miest Uhorsku prevzal ich správu spišský župan Ján Čaki ako kráľovský komisár poverený panovníčkou Máriou Teréziou.⁴⁵ Osud miest bol však ešte určitý čas nejasný. Hoc sa uvažovalo o ich začlenení do Spišskej župy, mestá si bránili svoje privilégia a udržovali si vlastné volené orgány. Mária Terézia ich v roku 1774 vyňala spod správy spišského župana. Následne Uhorská miestodržiteľská rada rozhodla o vlastnej samospráve 13 spišských miest. Po pripojení miest Stará Ľubovňa, Podolíneec a Hniezdne (1778) vzniká konečné zloženie Provincie XVI spišských miest so sídlom v Spišskej Novej Vsi. Provincii je udelený erb, pečať aj štatút.⁴⁶ V roku 1876 Provincia definitívne zanikla a mestá sa stali súčasťou Spišskej župy.

Záver

Pôvodná myšlienka dočasnosti zálohu sa po prvých pokusoch o navrátenie zálohovaného územia späť Uhorsku začala javiť ako nereálna. Neochota poľskej strany mala za následok 360 ročné trvanie zálohu. Je možno chybou, že sa priamo v záložnej listine neuviedla povinnosť poľskej strany v prípade splnenia podmienok vrátiť zálohované mestá a dediny Uhorsku. Za obdobie 360 rokov sa udiali mnohé udalosti, ktoré ovplyvnili vývoj spišských miest, či už to boli husitské vpády, reformácia, rekatolizácia alebo morové epidémie. My sme sa však v článku snažili priblížiť najmä zmeny, ktoré spôsobil samotný záloh. Venovali sme sa najčastejším konfliktom, ktoré sa pri správe poľského zálohu objavovali. Tému sme určite nespracovali vyčerpávajúco a ďalšie skúmanie dáva možnosti venovať sa bližšie len niektorým spomenutým problémom.

⁴⁵ KORMOŠOVÁ, R., *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves. Od najstarších čias po súčasnosť*. Spišská Nová Ves: Mesto Spišská Nová Ves, 2009, s.34-35

⁴⁶ CHALUPECKÝ, I., *Dejiny Popradu*. Košice: Vydavateľstvo ORIENS, s.r.o., 1998, s.109

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Knižné zdroje

DVOŘÁK, P. a kolektiv autorů, *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tróne*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2001, 375 s., ISBN 80-88878-57-8

GLADKIEWICZ, R. – HOMZA, M., *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša*. Levoča – Wrocław: Kláštorisko – Uniwersytet Wrocławski, 2003, 987 s., ISBN 80-7114-457-6

HOMZA, M. - SROKA, S. A., *Štúdie z dejín stredovekého Spiša*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 1998, 152 s., ISBN 83-907855-7-9

CHALUPECKÝ, I., *Dejiny Popradu*. Košice: Vydavateľstvo ORIENS, s.r.o., 1998, 570 s., ISBN 80-88828-12-0

CHALUPECKÝ, I.(eds.), *Z minulosti Spiša. XX 2012*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2012, 285 s., ISBN 978-80-969456-8-9

CHALUPECKÝ, I.(eds.), *Z minulosti Spiša. XXI 2013*. Levoča: Spišský dejepisný spolok Levoča, 2013, 313 s., ISBN 978-80-971553-0-8

CHALUPECKÝ, I. – SMATANA, M., *Hrad Lubovňa*. Martin: Osveta, 1987, 107 s.

KALAVSKÝ, M., *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1993, 118 s.

Kolektiv autorov, *Zeszyty sadecko-spiskie. Zväzok 4*. Nowy Sacz: Muzeum Okregowe w Nowym Saczu, 2009, 167 s., ISBN 978-83-89989-24-4

KORMOŠOVÁ, R., *Milníky histórie mesta Spišská Nová Ves. Od najstarších čias po súčasnosť*. Spišská Nová Ves: Mesto Spišská Nová Ves, 2009, 56 s., ISBN 978-80-970129-4-6

KURUC, J., *Spišská Nová Ves I*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1968,

MARSINA, R. a kol., *Spišské mestá v stredoveku I. vydanie*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, 176 s.

PALACKÝ, F., *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Díl třetí (od roku 1403 až do roku 1439)*. Praha: Nakladatel L. Mazáč v Praze, 1939, 678 s.

PEKAŘ, J., *Žižka a jeho doba. Díl třetí. Žižka. Vůdce revoluce*. Praha: Vesmír, 1930, 330 s.

SEGEŠ, V. – ŠEĐOVÁ, B., *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/3. 1387 – 1526*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013, 352 s., e-ISBN 978-80-89523-25-2

SUCHÝ, M., *Dejiny Levoče I*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, 399 s.

ŠTEVÍK, M., *Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2005, 64 s., ISBN 80-969234-0-4

ŽUDEL, J., *Stolice na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1984, 200 s.

Archívne dokumenty

Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív, sign. C1/1, škatuľa 9

Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív, sign. C4, II/73, škatuľa 9

Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív-
Rôzne žiadosti a sťažnosti 13 spišských miest adresované panovníkovi a starostovi, sign. D2,
1-3, škatuľa 9

Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív, sign. B II/46, škatuľa 7

Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI spišských miest, oddelenie Grófsky archív, sign. B III/1, III/2, škatuľa 9

OTROCTVO AKO PREDCHODCA OBCHODOVANIA S ĽUĎMI¹ SLAVERY AS A PRECURSOR TO HUMAN TRAFFICKING

Karin Vrtíková²

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.113-128>

Abstrakt

Otroctvo nemožno považovať za novodobý fenomén, ale za koncept s neskutočne dlhou a zložitou históriou. Tento fenomén je dokonca starší než peniaze či právo. V dnešnej dobe sa problematika moderného otroctva stáva čoraz diskutovanejšou, a to nie len v odborných kruhoch. Tento citlivý problém (ne)dodržiavania ľudských práv začína postupne prenikať a dostávať sa aj do záujmu širšej verejnosti. Napriek tomu, že odborné termíny ako obchodovanie s ľuďmi, detská práca, nútené manželstvo sa začali používať len nedávno, otroctvo ako termín je možné datovať už do prehistorických časov.

Kľúčové slová

Otroctvo, otroci, obchodovanie s ľuďmi, novodobí otroci, trestná činnosť

Abstact

Slavery cannot be considered a modern phenomenon, but a concept with an incredibly long and complex history. This phenomenon is even older than money or law. Nowadays, the issue of modern slavery is becoming more and more discussed, and not only in professional circles. This sensitive problem of (non) respect for human rights is gradually beginning to penetrate and reach the interest of the general public. Although technical terms such as trafficking in human beings, child labor, and forced marriage have only recently been used, slavery as a term can be dated back to prehistoric times.

Key words

Slavery, slaves, human trafficking, modern-day slaves, crime

¹ Článok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

² JUDr. Karin Vrtíková, denná doktorandka, Katedra trestného práva a kriminológie, Právnicka fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Úvod

Medzinárodné spoločenstvo v súčasnosti čelí mnohým výzvam. Jednou z tých najakútnejších je bez pochyb neprestajne rastúci počet ľudí participujúcich na niektorej z foriem moderného otroctva. V minulosti, keď bolo otroctvo všeobecne akceptované ako prirodzený ekonomický a sociálny vzťah boli dokonca vedené detailné záznamy o samotných otrokoch. Išlo o informácie o ich počte, mieste ich držby, aktivitách, na ktoré boli využívaní³. V súčasnosti jednoznačne zastávame názor, že jednou z charakteristík dnešného otroctva je jeho skrytá forma. Obete otroctva sa stávajú pre vonkajší svet neviditeľné a je zložitá určiť ich presný počet a miesto, kde sa nachádzajú. Z tohto dôvodu je každoročne len malá časť otrokov nájdená a oslobodená. V modernom otroctve tiež dochádza k zmene jeho charakteru. Zatiaľ čo v tradičnom otroctve boli ľudia využívaní hlavne ako domáci služobníci a pracovná sila využívaná na ťažkú prácu, dnes sú aktivity otroctva oveľa rozsiahlejšie. Otroková práca sa môže pohybovať od nútenej práce v továrňach až po detskú prostitúciu.

Kvôli rýchlemu populačnému rastu po druhej svetovej vojne došlo tiež k významnému nárastu ponuky otrokov. Medzinárodné spoločenstvo si však začína čoraz viac uvedomovať nevyhnutnosť nájdenia efektívneho riešenia tohto problému. Do boja s otroctvom sa zapája čoraz viac krajín, medzinárodných vládnych i nevládnych organizácií. Vlády štátov sa do boja s otroctvom zapájajú predovšetkým zavádzaním legislatívnych opatrení, ktoré takýto stav kriminalizujú.

1. Historický aspekt otroctva

Prvé zmienky o otrokoch sa začínajú objavovať už v období najstaršie žijúcich civilizácií v oblasti Mezopotámie, pozdĺž riek Eufrat a Tigris, v Egypte pozdĺž rieky Níl, v Indii a Číne.⁴ Počnúc Egyptom, Babylonom, Japonskom, až po monarchie a demokracie Grécka a Ríma sa s ľuďmi obchodovalo po celom svete. Strediskom prvých otrokárov boli v Taliansku etruské mestá. V samotnej rímskej spoločnosti boli otroci právne považovaní za vec – *res*, ktorá nemá žiadne práva a boli iba výrobnými nástrojmi.

³ BALES, K. Understanding global slavery : A reader. 2005, p. 87

⁴ BALES, K. – TROOD, Z. – WILLIAMSON, K., A. Modern slavery, The Secret World of 27 Million People. 2009, p.52

Otroci patrili k najnižšej vstve spoločnosti. Dokonca i prepustení zločinci sa tešili väčšej úcte. Nemali žiadne práva, nesmeli vytvárať rodiny a vlastníť majetok. Ich život plne ovládal ich vlastník, pre ktorého otroci boli „len“ hovoriace veci. Otroci boli získavaní najmä z vojen ako vojnová korisť. Tí, ktorí boli určení na predaj stáli nahí na otočných stojanoch. Na krku mali tabuľky, z ktorých sa kupci dozvedeli informácie o ich pôvode, veku, schopnostiach a cene. Uvedené ale aj mnohé ďalšie praktiky⁵ boli príčinou mnohých vzbúr, ktoré sú nám známe z histórie.⁶ Najznámejší nepokoj, zorganizovaný otrokom Spartakom bol síce taktiež potlačený, ale zároveň ním bolo dokázané, že politické zriadenie nemá potrebnú silu.⁷

Rozvojom spoločnosti začalo rímske právo uvádzať niekoľko spôsobov, kedy pán mohol prepustiť otroka na slobodu, tzv. *manumissio*⁸, a síce takýto prepustenci (neplnoprávni občania) nemohli uzatvárať manželstvá, nemohli sa stať magistrátmi a mali obmedzené hlasovacie práva, ale mohli sa napríklad zúčastňovať tzv. trubútnych comicii v štyroch mestských tribútoch. Napokon cisár Claudius vydal prvý zákon, v roku 54 po Kr., ktorý ochraňoval otrokov, na neho nadviazal cisár Hadrián, ktorý zakázal zabíjanie otrokov. Nástupca cisára Hadriána, Antonius Pius vydal nariadenie, ktoré odcudzovalo kruté zaobchádzanie s otrokmi. A v prípade, ak pán aj naďalej kruto zaobchádzal so svojim otrokom, bolo možné odobrať mu ho.

Za prvú otrokársku spoločnosť v histórii ľudstva je možné považovať staroveké Grécko. Grécki otroci mali obdobné podmienky ako rímski otroci. Otroci ako veci mohli byť predávaní a kupovaní, ale bolo ich možné aj prepúšťať na slobodu za dodržania stanovených podmienok. Uvádza sa tiež, že oba mestské štáty, Sparta aj Atény záviseli na nútenej práci. Otroci nachádzali svoje uplatnenie predovšetkým v remeselných dielňach. Podobne ako staroveké Grécko aj staroveký Rím bol na otroctve závislý. Otrokmí však neboli len tí, ktorí boli nato „*prirodzene predurčení*“, ako tomu bolo v starovekom Grécku. Otrokom sa mohol stať ľahko každý, kto porušil predpisy a nebol schopný za svoj priestupok zaplatiť. K prílevu nových otrokov tiež dochádzalo počas víťazných zahraničných ťažení rímskeho impéria. Na

⁵ Ak otrok zostarol, alebo ochorel mal sa predať ako nepotrebná vec, ako náradie, ktoré je už v hospodárstve nepotrebné

⁶ Prvým povstaním bolo povstanie vedené Sýrčanom Euneom. Druhým povstaním bolo povstanie sýrskeho otroka Salviusa, ktorý sa postavil na čelo otrokov. Obe tieto vzbury boli Rimanmi potlačené.

⁷ Čechot V a kol., Obchodovanie s ľuďmi alebo Otroctvo 21.storočia, Sládkovičovo, 2013, s.19,

⁸ Prepustenie mohlo prebehnúť niekoľkými spôsobmi: 1) Pomocou palice, keď sa niektorý slobodný občan dotkol zvláštnou palicou otroka vyhlásil ho za slobodného. Pokiaľ proti tomu otrokov pán nemal námietky, stával sa otrok slobodným. 2) Zápisom do zoznamu slobodných občanov, 3) Testamentom, 4) Pred zhromaždenou obcou veriacich, čo sa konalo od 4. st.n.l.a najčastejšie v kostole.

rozdiel od gréckych otrokov pracujúcich predovšetkým v mestách, rímski otroci boli využívaní hlavne na prácu na poľnohospodárskych statkoch a v baniach.⁹

Otroctvo počas obdobia stredoveku v Európe nezohrávalo veľmi dôležitú úlohu. Jedným z dôvodov tejto skutočnosti bol rastúci počet obyvateľov vďaka ktorému došlo k poklesu ceny pracovnej sily. Naopak, kúpa otroka bola takmer vždy vysokou investíciou. Otroctvo postupne zaniklo vo Francúzsku v prvej polovici 12. storočia a v približne rovnakom období došlo k jeho zániku v Anglicku. Súčasťou bežného života ostalo naďalej v Taliansku a na nemeckých slabo osídlených územiach v okolí Baltu.

Žiaľ, úloha otroctva bola znovu posilnená v 14. storočí, kedy Európu postihla morová choroba a došlo k prudkému poklesu pracovnej sily. Európski obchodníci boli preto nútení hľadať nové zdroje otrokov. Práve v tomto období sa ich pozornosť začala viac sústreďovať na Afriku, kde bolo otroctvo bežnou súčasťou života. Kľúčovými trhmi obchodu s otrokmi sa stali mestské štáty Benátky a Janov.

V druhej polovici 15. storočia dochádza k návratu využívania početnej otrockej pracovnej sily. Nový impulz k oživeniu obchodu s otrokmi a tiež k priamemu využívaniu ich pracovnej sily dali zámorské plavby a objavy v priebehu 15. storočia. V porovnaní s antickým a stredovekým otroctvom však v období novoveku dochádza k významnej zmene. Otroci neboli viac získavaní ako vojnové koristi, ale stali sa prostriedkom rozširovania vplyvu európskych mocností. Rýchla expanzia Španielska a Portugalska mimo európsky kontinent so sebou niesla aj rozširovanie otroctva na novo získaných územiach. Žiaľ, k využívaniu otroctva sa postupne začali vracaj aj krajiny ako Francúzsko, Anglicko či Holandsko, ktoré sa už raz s týmto ohavným fenoménom vysporiadali a v ktorých sa počas obdobia stredoveku inštitúcia otroctva úplne vytratila zo spoločenského života.¹⁰ Portugalskí moreplavci mohli na západoafrickom pobreží nakúpiť nielen slonovinu a zlato, ale aj čiernych domorodých obyvateľov, ktorí boli často vojnovou korisťou znepriatelených kmeňov.

Masový obchod s otrokmi však prišiel až po roku 1500, keď Španieli začali kolonizovať novoobjavené územia v Karibiku, Strednej a Južnej Amerike. Európski kolonisti totiž priniesli do týchto oblastí choroby, na ktoré domorodci umierali vo veľkých počtoch. Navyše, domorodé obyvateľstvo sa príliš nehodilo na dlhotrvajúcu a fyzicky náročnú prácu.

⁹ PHILLIPS, W., D. Slavery from Roman Times to the Early Transatlantic Trade. 1985, p. 58-60

¹⁰ BALES, K. – TROOD, Z. – WILLIAMSON, K., A. Modern slavery, Secret World of 27 Million People. 2009, s. 2.

Na základe počtu pracovníkov v strieborných baniach v Mexiku alebo v Peru sa odhaduje, že domorodý Indián vydržal pracovať pol roka až rok, následne umieral od vyčerpania. Čierni otroci z Afriky boli na fyzickú prácu lepšie stavaní, a tak ich európski obchodníci začali po roku 1520 z Afriky dovážať do amerických kolónii. Začal sa teda výnosný obchod, na ktorom zbohatli desaťtisíce obchodníkov, lodiarov a najmä majitelia veľkých bavlníkových, tabakových alebo cukrových plantáží.¹¹

Tradičné otroctvo začalo čeliť rastúcemu odporu vo väčšine západného sveta v priebehu 18. storočia. V priebehu 19. storočia bolo následne otroctvo zakázané v Spojených štátoch amerických, krajinách Latinskej Ameriky a postupne aj v ďalších krajinách sveta. Posledná krajina na americkom kontinente, ktorá vyhlásila otroctvo za nezákonné bola Brazília a učinila tak v roku 1888.¹² Legálne zrušenie otroctva však nezabránilo rozmachu nových foriem otroctva v priebehu 20. storočia. Otroctvo pretrvávalo vo veľkom rozsahu aj v afrických krajinách, a to hlavne v odľahlých oblastiach pod nadvládou európskych koloniálnych mocností (Niger a Mauritánia). Každá koloniálna mocnosť sa snažila vyriešiť problém otroctva svojim vlastným spôsobom. Spoločným cieľom bolo otroctvo ukončiť, alebo zmeniť pomaly tak, aby neboli narušené existujúce ekonomiky. Veľká Británia s vtedy najrozsiahljším impériom zakázala otroctvo len v malých oblastiach (kolóniách) a na väčších územiach (protektorátoch) bolo spočiatku nedotknuteľné. Neskôr jednoducho vyhlásili, že otroctvo viac nemá legálny status a otroci môžu ostať so svojimi bývalými vlastníkmi alebo ich jednoducho opustiť. Predpokladali, že otroctvo postupne zmizne, pretože na jednej strane nebolo možné získať nových otrokov a na druhej strane bol bývalým otrokom umožnený prístup k pôde a k pracovným príležitostiam. Ďalšie koloniálne mocnosti rozvíjali ich vlastné stratégie s cieľom ukončenia otroctva. Portugalsko vyhlásilo otroctvo za oficiálne nelegálne, no v skutočnosti sa v otroctve naďalej pokračovalo pod iným názvom a v iných formách. Francúzsko vyhlásilo otroctvo v západnej Afrike za nelegálne až po masívnom úteku otrokov počas rokov 1905-1906.

Okrem legálneho zrušenia otroctva však v tomto období dochádza aj k inej zmene. Otroctvo viac nie je viditeľné pre širokú verejnosť, neexistujú viac verejné aukcie otrokov či akákoľvek verejná dokumentácia mapujúca stav otroctva. V modernom otroctve je tak ako v

¹¹ Kunec P., Var tiež nie som človek? Podoby anglického abolicionizmu, In: historická revue, ročník, XXXI, č. 5/2020, s. 38

¹² BULLIET, R., CROSSLEY, P., HEADRICK, D., HIRSCH, S., JOHNSON, L. The Earth and Its Peoples, Brief Edition, Complete, 2011, s. 500

tradičnom otroctve ľudská bytosť naďalej chápaná ako statok. A tak ako v prípade iných spotrebných statkov je možné aplikovať základné princípy dopytu a ponuky. Na jednej strane existuje dopyt po otrokoch v poľnohospodárstve, stavebníctve, priemysle či domácnostiach. Krajiny dopytu, do ktorých otroci smerujú sú zvyčajne bohaté západné krajiny. Medzi cieľové destinácie otrokov možno zaradiť krajiny západnej Európy, Stredného východu či Spojené štáty americké. K týmto krajinám pribudli spolu s pádom štátneho systému Sovietskeho zväzu nové štáty. Kolaps ZSSR síce zbavil svet tyranskej hrozby, ale následný proces privatizácie, zlyhania vlád či strata kedysi istých pracovných príležitosti zanechali bez práce veľký počet sovietskeho obyvateľstva. V kombinácii so všade rozšírenou korupciou a rýchlo rastúcou sieťou organizovaného zločinu sa tieto krajiny rýchlo zaradili medzi popredné exportné krajiny novodobých otrokov. Obyvatelia bývalých sovietskych krajín sa stali primárnymi zdrojmi otrokov zneužívaných vo verejných domoch či fabrikách veľkých firiem.

1.1 Právny aspekt otroctva

Prvým medzinárodným dokumentom odmietajúcim otroctvo bola deklarácia prijatá na Viedenskom kongrese. Táto deklarácia bola prijatá v roku 1815 a podpísaná ôsmimi veľmocami, a to Rakúskom, Pruskom, Španielskom, Francúzskom, Ruskom, Portugalskom, Veľkou Britániou a Švédskom¹³. V prijatej viedenskej deklarácii vtedajšie svetové mocnosti ustanovili obchod s otrokmi ako odporujúci univerzálnej morálke a princípom ľudskosti. Na Viedenskom kongrese bol tiež navrhnutý plán, podľa ktorého mal byť obchod s otrokmi v Európe zrušený v priebehu troch rokov a zároveň by boli štáty oprávnené kontrolovať lode iných krajín. Tento návrh však bol pre vtedajšiu Európu príliš drastický. V konečnom dôsledku bola na Viedenskom kongrese dosiahnutá len zhoda týkajúca sa odmietnutia obchodu s otrokmi. Deklarácia však neobsahovala žiadne donucovacie ustanovenia, ktoré by prinútili štáty zákaz obchodu s otrokmi naozaj dodržiavať, a zároveň tam nebolo vymedzené žiadne časové obmedzenie, v ktorom by k zákazu malo dôjsť. Aj napriek tomu, že deklarácia

¹³ Hocheľ, M., Viedenský kongres: Ako sa dohadoval mier pri valčíku? In: historická revue, č.X, roč.2015, s.60-65, ISSN: 1335-6550

bola v praxi prakticky neaplikovateľná, predstavovala prvý neistý krok k vytvoreniu súčasného medzinárodného hnutia bojujúceho za ľudské práva.¹⁴

V Dohovore o otroctve z roku 1926 bolo otroctvo zadefinované ako: „*Stav, alebo životné podmienky osoby, nad ktorou sú vykonávané niektoré alebo všetky právomoci spájajúce sa s právom na vlastníctvo.*“ Inak povedané, človek sa stáva vlastníctvom svojho pána.

Prvým medzinárodným inštitútom v boji proti otroctvu sa považuje bezpochyby Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu, konkrétne dva jeho protokoly, a síce, Protokol proti obchodu s ľuďmi¹⁵ a Protokol proti prevádzaniu migrantov¹⁶. Valné zhromaždenie OSN prijalo tento dohovor 15.11.2000 a Slovenská republika ho podpísala 14.12.2000. Protokol bol v mene Slovenskej republiky podpísaný 15. novembra 2001. Pre Slovenskú republiku protokol nadobudol platnosť 21. októbra 2004.¹⁷

21. storočie je definované či už rozvojom spoločnosti, komunikačnými prostriedkami ale aj ekonomickými a politickými zmenami. Ruka v ruke s rozvojom spoločnosti a napriek celosvetovému úsiliu zamedziť a vyhubiť degradujúci fenomén akým otroctvo bezpochyby je, naďalej prekvitajú aktivity, o ktorých možno povedať, že ovplyvňujú životné podmienky osôb nad ktorými sú vykonávajú niektoré alebo všetky práva.

2. Obchodovanie s ľuďmi

V predchádzajúcej kapitole sme čitateľovi predostreli historický prehľad otroctva a potvrdili sme teóriu, že otroctvo je staré ako ľudstvo samé. V nasledujúcej kapitole sa

¹⁴ MIERS, S. Slavery in the Twentieth Century: The Evolution of a Global Problem. 2003, p 14-15.

¹⁵ Protokol proti obchodu s ľuďmi, online dostupný na internete: <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/59722/1/2/pokyny-c-34-2005-zz-o-podpisani-protokolu-o-prevencii-potlacani-a-trestani-obchodovania-s-ludmi-osobitne-so-zenami-a-detmi-doplnujuceho-dohovor-organizacie-spojnych-narodov-proti-nadnarodnemu-organizovanemu-zlocinu/pokyny-c-34-2005-zz-o-podpisani-protokolu-o-prevencii-potlacani-a-trestani-obchodovania-s-ludmi-osobitne-so-zenami-a-detmi-doplnujuceho-dohovor-organizacie-spojnych-narodov-proti-nadnarodnemu-organizovanemu-zlocinu>

¹⁶ Protokol proti prevádzaniu migrantov, online dostupný na internete: <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/59713/1/2/oznamenie-c-33-2005-zz-o-podpisani-protokolu-proti-pasovaniu-migrantov-po-susi-po-mori-a-letecky-doplnujuceho-dohovor-organizacie-spojnych-narodov-proti-nadnarodnemu-organizovanemu-zlocinu/oznamenie-c-33-2005-zz-o-podpisani-protokolu-proti-pasovaniu-migrantov-po-susi-po-mori-a-letecky-doplnujuceho-dohovor-organizacie-spojnych-narodov-proti-nadnarodnemu-organizovanemu-zlocinu>

¹⁷ <https://www.minv.sk/?definiciaobchodovaniasludmi> (navštívené dňa 5.11.2020)

budeme snažiť percipientovi načrtnúť pohľad na obchodovanie s ľuďmi, ktoré považujeme za nástupcu otroctva ako takého, aj keď do určitej etapy vývoja spoločnosti, bolo otroctvo, ako druh obchodu, celkom prirodzenou súčasťou legálneho obchodu a zároveň bolo celé stáročia tolerované spoločnosťou ako jedna z foriem obchodu.

Na začiatok je nutné uviesť jeden mimoriadne dôležitý fakt, a síce, že pojem obchodovania s ľuďmi patrí do kategórie zločinov, ktorého miesto páchania je veľmi rozsiahle. Bezpochyby tvrdíme, že má cezhraničný charakter, čo žiaľ, veľmi komplikuje jeho odhaľovanie a postihovanie. Z hľadiska trestnej represie, ale aj preventívnych aktivít plní významnú úlohu medzinárodné spoločenstvo prostredníctvom medzinárodných dokumentov a taktiež integrácia trestného práva v boji proti obchodovaniu s ľuďmi spočíva v stanovení podmienok medzinárodnej justičnej spolupráce orgánov trestného konania jednotlivých štátov. Ako ďalšie inštitúty napomáhajúce boju s obchodovaním s ľuďmi spomenieme extradíciu či vydávanie zločincov, bez ktorých by nedošlo k efektívnemu boju s tak závažnou formou trestnej činnosti.

Tento zločin nastáva ako následok viacerých faktorov. Jednak ide o nedostatočné tresty pre obchodníkov s ľuďmi, nedostatok informácií o nebezpečenstve obchodovania s ľuďmi a jednak reštriktívne migračné zákony viedli k nárastu počtu prípadov obchodovania s ľuďmi. Hlavnou motiváciou je pre obe strany **zisk**. Na jednej strane sa kriminálne skupiny zapájajú do obchodovania s ľuďmi kvôli vysokým ziskom a všeobecne nízkemu riziku. Podobne ako iné spotrebné statky môžu byť obeť obchodovania neprestajne využívané, pričom na ich získanie nie je potrebný veľký počiatočný kapitál. Na druhej strane sa nachádzajú obeť zlákané vidinou ekonomického prílepenia, dobrovoľne sa vydávajú na cestu z jednej krajiny do druhej. Obeť v zásade pochádzajú z krajín, ktoré sú chudobné, ekonomicky nevyspelé, trpiace nestabilitou a korupciou.

Každá situácia obchodovania s ľuďmi je špecifická. Zvyčajne však ide o obeť najatú v domácej krajine so sľubom dobre platenej práce. V mnohých prípadoch sú do náboru zapojené oficiálne personálne agentúry, alebo môže nábor zabezpečiť kamarát či známy, teda osoba, voči ktorej obeť prechováva určitú počiatočnú dôveru. Po príchode obeť do cieľovej destinácie, je práca úplne iného charakteru, alebo podmienky a odmena za prácu sú oveľa horšie ako boli pôvodne sľúbené. V mnohých prípadoch sú však obeť unesené a prevezené do iných krajín, končiace v továrňach, verejných domoch či slúžiace v domácnostiach proti ich vôli. Po prevoze do inej krajiny končia uväznené a ich osobné doklady sú skonfiškované.

Možno sa stretnúť aj so situáciou, kedy obeť nehovorí jazykom danej krajiny, vezmú jej doklady, nemá oprávnenie na pobyt alebo povolenie na zamestnanie. Má zakázané opúšťať pracovisko bez sprievodu alebo nemôže kontaktovať svoju rodinu. Tieto obeť sú zavražďované do takej miery, že aj v prípade keď sa im podarí samým dostať sa mimo svojho pracoviska a majú teda možnosť utiecť, neurobia tak, právo z dôvodu strachu. Sú teda úplne odkázané na svojich vykorisťovateľov, bez reálnej možnosti vymaniť sa z pod tejto nadvlády.

Obete môžu byť prevážané z jedného štátu do druhého či z jedného miesta na druhé vnútri krajiny.

2.1 Obchodovanie s ľuďmi podľa § 179 Trestného zákona

Čiastkovým cieľom predkladaného príspevku je ozrejmiť čitateľovi pojem a definíciu obchodovania s ľuďmi na území Slovenskej republiky a teda budeme vychádzať zo slovenského, trestného zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

V rámci obchodovania s ľuďmi hovoríme o závažnom trestnom čine (zločine), ktorý je v slovenskej právnej úprave regulovaný v § 179 Trestného zákona¹⁸. Ide v zásade o akt pod-

¹⁸ **§ 179 Obchodovanie s ľuďmi**

(1) Kto s použitím podvodného konania, lsti, obmedzovania osobnej slobody, únosu, násilia, hrozby násilia, hrozby inej ťažkej ujmy alebo iných foriem donucovania, prijatia alebo poskytnutia peňažného plnenia či iných výhod na dosiahnutie súhlasu osoby, na ktorú je iná osoba odkázaná, alebo zneužitia svojho postavenia alebo zneužitia bezbrannosti alebo inak zraniteľného postavenia zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme iného, hoci aj s jeho súhlasom, na účel jeho prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby vrátane žobrania, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, núteného sobáša, zneužívania na páchanie trestnej činnosti, odoberania orgánov, tkanív či bunky alebo iných foriem vykorisťovania, potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov.

(2) Rovnako ako v odseku 1 sa potrestá, kto zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme dieťa, hoci aj s jeho súhlasom, na účel detskej prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane detskej pornografie, nútenej práce či nútenej služby vrátane žobrania, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, núteného sobáša, zneužívania na páchanie trestnej činnosti, nezákonnej adopcie, odoberania orgánov, tkanív či bunky alebo iných foriem vykorisťovania.

(3) Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2

- a) a získa ním pre seba alebo pre iného väčší prospech,
- b) a vydá takýmto činom iného do nebezpečenstva ťažkej ujmy na zdraví alebo smrti,
- c) ako verejný činiteľ,
- d) na chránenej osobe,
- e) z osobitného motívu, alebo
- f) závažnejším spôsobom konania.

(4) Odňatím slobody na dvanásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2

- a) a získa ním pre seba alebo pre iného značný prospech,

vodného konania, ľsti, obmedzovania osobnej slobody, únosu, násilia, hrozby násilia, hrozby inej ťažkej ujmy alebo iných foriem donucovania, prijatia alebo poskytnutia peňažného plnenia či iných výhod na dosiahnutie súhlasu osoby, na ktorú je iná osoba odkázaná, alebo zneužitia svojho postavenia alebo zneužitia bezbrannosti alebo inak zraniteľného postavenia, na základe ktorého podvodná osoba **zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme iného**, hoci aj s jeho súhlasom, **na účel** jeho prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby vrátane žobrania, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, núteného sobáša, zneužívania na páchanie trestnej činnosti, odoberania orgánov, tkanív či bunky alebo iných foriem vykorisťovania.

Obchodovanie s ľuďmi teda v sebe zahŕňa tri navzájom prepojené aspekty:

- **Konanie:** verbovanie, preprava, odovzdanie, prechovávanie alebo prevzatie ľuďi,
- **Prostriedky:** hrozba alebo použitie násilia, iné formy donucovania, únos, podvod, lesť, zneužitie právomoci, bezbrannosti alebo zraniteľného postavenia,
- **Účel:** prostitúcia alebo iná forma sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby vrátane núteného žobrania, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, núteného sobáša, zneužívania na páchanie trestnej činnosti, odoberania orgánov tkanív či bunky alebo iných foriem vykorisťovania.

Neopomenuteľným prvkom je aspekt súhlasu obeť s obchodovaním. V tomto prípade odkazujeme na Protokol OSN o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi, ktorý ustanovuje, že súhlas obeť nie je vôbec podstatný ak sa použije ktorýkoľvek zo znakov uvedených v definícii. Z uvedeného vyplýva, že okamžite ako sa dokáže prítomnosť akéhokoľvek prvku trestného činu obchodovania s ľuďmi, tvrdenie, že obeť obchodovania s ním súhlasila, je **irelevantné**.

b) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť, alebo iný obzvlášť závažný následok, alebo
c) ako člen nebezpečného zoskupenia.

(5) Odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov alebo trestom odňatia slobody na doživotie sa páchateľ potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2

a) a získa ním pre seba alebo pre iného prospech veľkého rozsahu, alebo

b) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví viacerým osobám alebo smrť viacerých osôb.

2.2 Aktuálny stav obchodovania s ľuďmi na území Slovenskej republiky

Ako sme uviedli vyššie, charakteristickými znakmi obchodovania s ľuďmi sú bezpochyby závažnosť daného druhu trestnej činnosti, ktorej latentnosť je mimoriadne vysoká. Táto trestná činnosť je páchaná sofistikovanými metódami, je páchaná organizovane a v neposlednom rade má nadnárodný charakter. Aj na základe týchto faktorov je mimoriadne obtiažne hovoriť o skutočnom stave tohto druhu trestnej činnosti. Na základe štatistík síce máme kvantitatívne ukazovatele tohto javu za určitý čas a na určitom území, ale tieto údaje predstavujú registrovanú kriminalitu, ktorá nie je totožná so skutočným stavom a domnievame sa, že skutočný stav je omnoho vyšší ako registrovaný.

Podľa štatistických údajov Ministerstva vnútra Slovenskej republiky a Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky je v súčasnosti stav obchodovania s ľuďmi na našom území nasledovný:

Trestný čin Obchovania s ľuďmi - § 179 TZ

	1.1.2018 – 31.12.2018	1.1.2019 – 31.12.2019	1.1.2020 – 30.9.2020
Zistený počet TČ	28	17	18
Objasnený počet TČ	15	9	6
Percentuálne vyjadrenie	54	53	33

Zdroj: Štatistické údaje Ministerstva vnútra Slovenskej republiky

Štatistický prehľad o osobách súdených a odsúdených pre trestný čin obchodovania s ľuďmi v Slovenskej republike za roky 2008 – 2019

Rok		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Podľa § 179 z. č. 300/2005 Z. z.	<i>súdené osoby</i>	1	2	4	1	3	8	18	22	14	28	5	14
	<i>odsúdené osoby</i>	-	1	4	1	1	8	10	22	6	27	4	13

Zdroj: Štatistické údaje Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky

Z uvedených údajov vyplýva, že počet zistených trestných činov podľa § 179 Trestného zákona má za ostatné roky klesajúcu tendenciu. S takýmto uvedením však nemôžeme súhlasiť, nakoľko vieme, že tento údaj obsahuje iba registrovanú kriminalitu a ako sme spomenuli vyššie domnievame sa, že omnoho viac je trestných činov, ktoré nie sú štatisticky podložené. Štatistikou uvedené trestné činy predstavujú „iba“ registrovanú kriminalitu, ktorá bola za to ktoré obdobie zistená. Štatistiky síce ukazujú, klesajúci trend zistených trestných činov obchodovania s ľuďmi, reálny stav tohto druhu kriminality sa ale zistiť prakticky nedá, dá sa teda iba predpokladať. Potešujúcou je skutočnosť, že percentuálne objasnenie je viac ako polovičné, čo možno pripísať efektívnej prevencii vykonanej v posledných rokoch v tejto oblasti.

Kedysi bola Slovenská republika označovaná ako krajina tranzitu, v súvislosti s obchodovaním s ľuďmi. Teda páchatelom slúžila viac na prepravu obchodovaných ľudí z **miesta odoslania** (teda z miesta pôvodu obete) do **miesta určenia** (teda miesta, kde osoby mali byť zneužívané na rôzne formy obchodovania). V súčasnosti je už aj Slovenská republika zaraďovaná medzi krajiny pôvodu, teda naši občania sú verbovaní a využívaní na obchod v inom mieste určenia.

2.2 Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi 2019 – 2023

Nasledujúcu podkapitolu sme sa rozhodli zaradiť do nášho príspevku hneď z viacerých dôvodov. Ako sme uviedli vyššie, obchodovanie s ľuďmi je fenomén, ktorý má širokospektrálny charakter a teda na boj proti nemu je nevyhnutná kooperácia viacerých štátov a ich organizácii. Slovenská republika je členom dôležitých medzinárodných organizácií a zoskupení¹⁹, pričom záväzky z medzinárodných dokumentov sú priebežne premietané do legislatívy prostredníctvom záväzných predpisov Slovenskej republiky. Ďalším z dôvodov je samotný fakt, že národný plán sa venuje komplexnému a účinnému boju proti obchodovaniu s ľuďmi, ktorý podporuje rozvoj koordinovanej činnosti všetkých subjektov v rámci znižovania rizík a predchádzania páchania trestného činu obchodovania s ľuďmi, ako aj vytváraniu podmienok pre poskytovanie podpory a pomoci obetiam a zabezpečenia ochrany

¹⁹ (napr. Organizácia Spojených národov, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, Európska únia a Rada Európy)

ich ľudských práv, slobôd a dôstojnosti so zohľadnením individuálnych potrieb každej osoby. Je teda nevyhnutné, aby v rámci realizácie jednotlivých aktivít bol zachovávaný princíp aktívnej účasti vlády, orgánov štátnej správy a samosprávy, úzkej spolupráce s príslušnými organizáciami občianskej spoločnosti, ktoré sú aktívne pôsobiace v oblasti boja proti obchodovaniu s ľuďmi, ako aj rešpektovania ľudských práv a slobôd.²⁰

Dokument je zameraný taktiež na potlačanie boja proti obchodovaniu s ľuďmi, teda na zníženie rizika u potenciálnych obetí obchodovania s ľuďmi, ako aj na zabezpečenie poskytovania **priamej pomoci obetiam** obchodovania s ľuďmi v súlade s medzinárodnými a európskymi štandardmi a záväzkami Slovenskej republiky v tejto oblasti.²¹

Na dosiahnutie hlavného cieľa Národného programu boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2019 - 2023 je potrebné venovať pozornosť čiastkovým oblastiam, ktoré sú vyjadrené v skratke *4 P*:

- „Prevention“ (prevencia),
- „Protection“ (ochrana),
- „Prosecution“ (vyšetrovanie),
- „Partnership“ (spolupráca).

Úlohy v ňom popísané sú rozdelené do vyššie spomenutých oblastí. Ide o celkovo 21 úloh, ktorých potreba vyplynula z aplikačnej praxe, ako aj štandardov Európskej únie v predmetnej oblasti. Zároveň reflektujú na odporúčania monitorovacích mechanizmov Rady Európy (Dohovor Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi) či Spojených štátov amerických (TIP – Trafficking in Persons Report).

Národný program pripravilo v spolupráci so zainteresovanými subjektmi Informačné centrum na boj proti obchodovaniu s ľuďmi a prevenciu kriminality Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

Hlavným cieľom národného programu je zavedenie koordinovaného systému s cieľom znižovania trestnej činnosti obchodovania s ľuďmi, t.j. zúženie priestoru pre páchanie trestného činu obchodovania s ľuďmi s ohľadom na aktuálne trendy a vývoj situácie v predmetnej oblasti, čo v sebe zahŕňa orientáciu na páchatel'a a potenciálne obeť. Na pokrytie oboch strán je potrebné zamerať sa aj na posilnenie existujúcich nástrojov, ktoré sa

²⁰ Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2019 - 2023

²¹ Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2019 - 2023

dlhoročnou praxou osvedčili, ako aj na nové nástroje boja proti obchodovaniu s ľuďmi, ktoré reflektujú na nové trendy v oblasti páchania trestnej činnosti.²²

Zároveň je potrebné jeho význam vidieť v niekoľkých bodoch samotného programu, ktorý zabezpečuje najmä izoláciu obeť z kriminálneho prostredia, legalizáciu pobytu obeť na území Slovenskej republiky v prípade, ak ide o cudzinca, v sociálnej pomoci, v sociálnom poradenstve, psychologickom poradenstve, v možnosti využitia psychoterapeutických služieb či právneho poradenstva. Jedným z prvotných krokov na ceste oslobodenia obeť spod účelového využívania je jej rozhodnutie vypovedať o skutočnostiach, ktorých obeťou sa stala, preto v prípade, ak sa obeť rozhodne spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní musí jej byť poskytnutá komplexná starostlivosť počas celej doby trvania trestného konania.

Záver

Francúzsko sa ešte v dvadsiatych a tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia preslávilo svojimi koloniálnymi výstavami. Práve na nich by sme sa, žiaľ, mohli stretnúť s fenoménom tzv. „ľudských ZOO“, teda vystavovaním exotického domorodého obyvateľstva pred európskymi návštevníkmi. Ako bolo niečo také vôbec možné v tak kultúrnej a ekonomicky vyspelej krajine? Pôvodne išlo o etnografické a antropologické výstavy, ktoré sa konali vo veľkých európskych a amerických mestách. V Paríži sa už v druhej polovici 19. storočia začali organizovať výstavy ľudí dovezených z mimoeurópskych oblastí najmä z Afriky ale aj Ázie, Oceánie či Južnej Ameriky. Najskôr boli v zoologických či antropologických záhradách, v klietkach a ohradách. Mali slúžiť na vedecké účely. Neskôr sa stali súčasťou tzv. univerzálnych či priemyselných výstav v Londýne, Paríži či Bruseli. Pre nás takmer nepredstaviteľné, no takéto výstavy sa diali naprieč celým svetom. Napríklad aj v Spojených štátoch amerických, Rusku či Japonsku. Afričania boli prezentovaní najmä ako primitívne a zaostalé etniká v kontraste s vyspelým francúzskym, či iným európskym národom. Návštevníci koloniálnych výstav mohli sledovať najčastejšie afrických domorodcov v ohradách či v improvizovaných dedinách pri ich každodennom živote, nevnímajúc ich

²² Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi, online dostupný na: <http://www.minv.sk/?aktuality-obchodovanie-s-ludmi&sprava=vlada-slovenskej-republiky-schvalila-narodny-program-boja-proti-obchodovaniu-s-ludmi> (navštívené dňa 9.11.2020)

súkromie a sexualitu. Účastníci takýchto výstav tak mohli pozorovať oblečenie, spôsob stravovania, zvyklosti týchto ľudí. V roku 1922 boli dokonca za týmto účelom dovezené na výstavu v Marseille celé rodiny zo Senegalu. S istou dávkou nadsadenosti by sme to mohli dnes prirovnáť k tak divácky obľúbeným reality show, ktoré sú každoročne najsledovajším programom v hlavnom vysielacom čase. Amorálnosť týchto výstav trvala ešte do roku 1958, kedy sa konala posledná z nich, ktorá vyvolala medzinárodný škandál. Tento príklad som uviedla ako memento. Aby sme nezabúdali na to, ako rýchlo ľudia dokážu sklúzať k porušovaniu tých najelementárnejších ľudských práv a to práv na život, slobodu a ľudskú dôstojnosť.

Popri obchodovaní s drogami a nelegálnom obchode so zbraňami sa z obchodu s ľuďmi stal jeden z troch najvýnosnejších a zároveň aj najrýchlejšie sa rozvíjajúcich druhov organizovanej trestnej činnosti. Zastávame názor, že obchod s ľuďmi je modernou verziou otroctva a často sa označuje ako „novodobé otroctvo“, čo je úplne výstižné pomenovanie nakoľko s obchodovanými osobami sa nakladá ako so súkromným majetkom.

Tak štáty, ako aj medzinárodné organizácie si musia uvedomiť, že obchodovanie s ľuďmi je závažným porušením ľudských práv a zásah do dôstojnosti a integrity ľudskej bytosti, a je potrebné aby boj proti nemu bol efektívny a účinný. Organizácia a samotný výkon obchodu s ľuďmi prekračujú hranice jednotlivých štátov a aj kontinentov. Je zrejmé, že snaha o zefektívnenie boja proti tomuto nežiadúcemu javu si vyžaduje medzinárodnú spoluprácu jednotlivých štátov. Zároveň máme za to, že sme dostatočne vymedzili a presvedčili percipienta, že Slovenská republika sa aktívne zapája do takýchto medzinárodných spoluprác a vyvíja tak záujem na efektívny boj s obchodovaním s ľuďmi.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie

BALES, K. Understanding global slavery : A reader. 2005, s. 222, ISBN-13: 978-0-52024-50-7

BALES, K. – TROOD, Z. – WILLIAMSON, K., A. Modern slavery, The Secret World of 27 Million People. 2009, 240, ISBN-13 : 978-18-51686-41-4

BULLIET, R., CROSSLEY, P., HEADRICK, D., HIRSCH, S., JOHNSON, L. The Earth and Its Peoples, Brief Edition, Complete, 2011, s. 500, ISBN-13: 978-12-85445-51-9

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia - 13. november 2020

Čečet V a kol., Obchodovanie s ľuďmi alebo Otroctvo 21.storočia, Sládkovičovo, 2013, s.349, ISBN:978-80-89267-90-3

MARTINEZ, S., J. The Slave Trade and the Origins of International Human Rights Law. 2012, s. 264, ISBN-13: 978-01-99368-99-0

MIERS, S. Slavery in the Twentieth Century: The Evolution of a Global Problem. 2003, s 496, ISBN-13: 978-07-59103-40-5

Periodiká

Kunec P., Var tiež nie som človek? Podoby anglického abolicionizmu, In: historická revue, ročník, XXXI, č. 5/2020, s. 81, ISSN: 1335-6550

Právne predpisy

Protokol proti obchodu s ľuďmi

Protokol proti prevádzaniu migrantov

Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

DÔLEŽITOSŤ DEKRETÁLIE *UT FAME* PÁPEŽA INOCENTA III. PRE ROZVOJ TRESTNÉHO PRÁVA

THE SIGNIFICANCE OF THE DECRETAL *UT FAME* OF THE POPE INNOCENT III FOR THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW

Vojtech Vladár¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.129-154>

Abstrakt

*Aj v právnom odvetví sa môže stať, že výrok istej autority ovplyvní dalekosiahlym spôsobom jeho ďalší vývoj bez ohľadu na jej pôvodný zámer. Uvedené sa ideálne hodí na konštatovanie pápeža prelomu 12. a 13. storočia, Inocenta III., ktorý nepriamo apeloval na verejné autority slovami *publicae utilitatis intersit, ne crimina remaneant impunita*. Kvôli výnimočne silnému postaveniu pápežstva vo vtedajšej societe sa mu totiž takto podarilo ovplyvniť ďalší vývoj verejného, najmä trestného práva, a to predovšetkým v zmysle presadenia prístupov a inštitútov stíhajúcich páchatel'ov trestných činov *ex officio*, nepriamo tak napomáhajúc aj etablovaníu inkvizičných procesných postupov. Hlavným cieľom článku je predstaviť osobnosť tohto historicky najsilnejšieho pápeža vôbec, ponúknuť autentické znenie dekretálie *Ut fame*, spolu s jej prvým slovenským prekladom, vrátane analýzy jej ustanovení a dopadov na ďalší vývoj odvetvia trestného práva, a to či už kánonického, ako aj svetského.*

Kľúčové slová

vrcholný stredovek – Inocent III. – pápežská teokracia – dekretálie *Ut fame* – zásada *ne crimina remaneant impunita* – verejné autority – trestné právo – inkvizičné procesné postupy

Abstract

*Even in law may happen that statement of certain authority affects in far-reaching way its next development, regardless of the original intention of its author. Mentioned fits perfectly to the acknowledgement of the Pope of the breakthrough of 12th and 13th century, Innocent III, that appealed indirectly to then public authorities with words *publicae utilitatis intersit, ne crimina remaneant impunita*. Because of extraordinarily strong status of*

¹ prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra rímskeho a cirkevného práva. Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“. Prednesený bol 13. novembra 2020 na II. ročníku medzinárodnej vedeckej konferencie „Právne rozpravy on-screen“, uskutočnenej v on-line forme Právnickou fakultou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

papacy in the society of that time he managed to affect the next development of public, especially criminal law, first of all in the sense of enforcement of attitudes and institutions prosecuting perpetrators for criminal acts ex officio, helping indirectly also to the establishment of inquisitorial proceedings. The main goal of the article is to present the personality of this historically strongest pope, to offer the authentic version of the decretal Ut fame and its first Slovak translation, including the analysis of its regulations and impacts on the next development of the branch of criminal law, canon, as well as secular.

Keywords

High Middle Ages – Innocent III – papal theocracy – decretal *Ut fame* – maxim *ne crimina remaneant impunita* – public authorities – criminal law – inquisitorial proceedings

Úvod

Po období prevahy štátu nad Cirkvou a cisárstva nad pápežstvom v období Karlovcov a Otovcov, prišlo obdobie superiority pápežstva nad cisárstvom, pripravené rehoľnými reformnými centrami a v univerzálnej rovine realizované gregoriánskou reformou pápežského Ríma (*reforma gregoriana*). Práve tieto snahy zabezpečili Cirkvi úplnú slobodu tak voči césaropapizmu, ako aj negatívnym javom feudálneho zriadenia, ktoré sa prejavovali najmä v laickej investitúre, simónii a svojvoľne uplatňovanom a hrubo zneužívanom beneficiátnom zriadení.² I z toho dôvodu začína väčšina cirkevných historikov počítat' roky slobodného pôsobenia Cirkvi medzi svetskými mocnosťami až od roku 1122, teda od uzatvorenia Wormského konkordátu (*concordatum Wormatiense*).³ Cirkev ním totiž nielenže zvíťazila v boji o investitúru (*controversia de investitura*), ale predovšetkým vďaka nemu sa jej zároveň podarilo počas celého stredoveku udržať pri živote idey gregoriánskej reformy. Ríša vyšla z tohto boja značne oslabená, keďže od toho času neboli cirkevní preláti už len ríšskymi úradníkmi, ale vazalmi skladajúcimi osobitú prísahu vernosti, od ktorých panovník nemohol vyžadovať absolútnu poslušnosť.⁴ Želaný pokoj prinesený spomenutou dohodou, ktorej ustanovenia boli zásadne dodržiavané aj počas nasledujúceho obdobia, pripravil priestor pre

² Porov. RAPP, F.: *Cirkev a náboženský život západu na sklonku stredoveku*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 9, 81 a 84.

³ Bližšie k tejto problematike pozri ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin : Neografia, 1943, s. 334–335 a TIERNEY, B.: *The Crisis of Church and State 1050–1300*. Toronto : University of Toronto Press, 1988, s. 85n.

⁴ Porov. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha : Česká katolická Charita, 1983, s. 114.

d'alsie pokračovanie gregoriánskej reformy, a to najmä v činnosti nových rehoľných rádov (predovšetkým cisterciáni a premonštráti) a regulárnych kanonikov, ktorí boli vo svojich snahách podporovaní rozvíjajúcim sa kánonickým právom a teológiou. Najmä na tomto pozadí možno uviesť, že idea „všeobecného kresťanstva“ (*Christianitas*), v 12. a 13. storočí snáď najčastejšie používané slovné spojenie, ktoré bolo sprevádzané výrazmi ako „kresťanský ľud“ (*populus Christianus*), „kresťanský národ“ (*gens Christiana*), či priamo „kresťanský svet“ (*orbis Christianus*), najvýstižnejšie charakterizovala celú vtedajšiu societu.⁵

Keďže v tomto období sa definitívne presadila i zásada celibátu, konsolidovali sa farnosti a vzrástol tiež význam kláštorov a novozakladaných univerzít, celkový vývoj dospel k definitívnemu presadeniu sa vlády pápeža nad celou univerzálnou Cirkvou. Z vnútrocirkevného hľadiska pápež uplatňoval rozsiahle práva v jurisdikčnej oblasti a prostredníctvom svojich legátov centralisticky zasahoval do najrozličnejších otázok partikulárnych cirkví.⁶ V súvislosti s uznaním pápeža ako hlavy Katolíckej cirkvi i jeho jurisdikčného primátu a plnosti moci (*plenitudo potestatis*) začali byť aj všeobecné koncily považované iba za pápežský poradný orgán.⁷ Pápežstvu sa popri vyšších benefíciách navyše darilo čoraz viac oslobodzovať od vplyvu svetských autorít i nižšie benefíciá, ktoré boli

⁵ Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1997, s. 182.

⁶ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča : Polypress, 2001, s. 14–15. Bližšie k historickému vývoju postavenia pápežských legátov pozri RENNIE, K. R.: *The Foundations of Medieval Papal Legation*. London : Palgrave Macmillan, 2013.

⁷ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všeohrd, 1946, s. 146–147. Pápežstvom dosiahnutý vrchol moci sa v tomto období prejavoval vo viacerých aspektoch cirkevného života. Pápež sa tak stal prakticky neobmedzeným vládcom celej Cirkvi s plnosťou moci ako najvyšší zákonodarca (viazaný iba Božím právom), administrátor (správca) a sudca vo vzťahu k laikom i duchovným. Len on sa mohol nazývať všeobecným biskupom (*episcopus universalis*) a disponoval tiež právom dosadzovať, prekladať (*translatio*) i zosadzovať biskupov, a to bez ohľadu na výrok synodálneho súdu. Porov. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London : Harvard University Press, 1983, s. 205. Jedine pápežovi zároveň náležalo právo zvolávať nielen všeobecné koncily, ale tiež predsedáť partikulárnym synodám (prostredníctvom legátov), prijímať apelácie a súdiť kauzy celej Cirkvi (*causae maiores*). Pápežský primát a neomylnosť (*infallibilitas*) vo veciach viery a mravov, akceptované prakticky už od čias staroveku (*Epistola dogmatica ad Flavianum*, r. 449; *Formula Hormisdæ*, r. 519; a pápež Agaton, r. 680), teologicky potvrdil aj Tomáš Akvinský (*Summa Theol.* II, II q. 1. a. 10). Bližšie k tejto problematike pozri DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek*. Bratislava : Dobrá kniha, 1997, s. 174. Vo vrcholnom i neskorom stredoveku začala byť navyše pápežova vôľa kánonistami vnímaná ako najdôležitejšie kritérium pre kánonickoprávnu normotvorbu a vo viacerých ohľadoch priamo vytvárala právo. V oblasti cirkevnej správy sa pápežove primaciálne právomoci týkali predovšetkým dozoru nad celým náboženským životom, zriaďovania, rozdeľovania a rušenia biskupstiev, potvrdzovania nových rehoľí a ich regúl, erigovania opátstiev, vynímania kláštorov a biskupstiev spod moci diecéznych biskupov alebo metropolitov (*exempcie*), a od konca 12. storočia tiež potvrdzovania biskupov volených katedrálami kapitulami. Jedine z hľadiska posväcovacej moci (*potestas ordinis seu munus sanctificandi*) sa pápež od ostatných biskupov neodlišoval, s prirodzenou výnimkou možnosti jej neobmedzeného dovoleného vykonávania v rámci celej univerzálnej Cirkvi. Porov. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha : Česká katolická Charita, 1983, s. 70.

z právnického hľadiska zásadne ponímané ako samostatné právnické osoby (korporácie). Na základe týchto úspechov si Cirkev, ktorá sa musela po stáročia úzkostlivo brániť proti svetským vplyvom, začala čoraz viac uvedomovať svoju nadradenosť a vznešenejšie postavenie oproti moci svetskej. Táto skutočnosť sa prejavila predovšetkým v sformulovaní teologicko-filozofického myšlienkového základu, ktorý používal k vystihnútiu ich vzájomného pomeru prirovnania ako: slnko a mesiac, nebo a zem, zlato a olovo či duša a telo.⁸ Najmä na tomto pozadí sa začali čoraz výraznejšie presadzovať pápežské hierokratické myšlienky, ktoré deklarovali zásadnú nadradenosť Cirkvi nad štátom a napokon i pápežstva nad cisárstvom. Okrem aktivít pápežov a kánonistov k ich rozvinutiu a presadeniu vo svetskej spoločnosti napomáhalo i obnovenie centralistických zásad v štátnej správe, návrat k systému plateného úradníctva, rozvoj cisárskeho imperializmu a vo viacerých ohľadoch tiež recepcia rímskeho justiniánskeho práva (*ius Romanum Iustinianum*).⁹ Práve v tomto čase, konkrétne v roku 1203, pápež Inocent III. (*Innocentius*, 1198–1216) odpovedal vo forme pápežskej dekretálie *Ut fame* na otázku predloženú mu londýnskym biskupom Viliamom zo Sainte-Mère-Église († 1224).¹⁰ I keď sa jej obsah dotýkal prakticky výlučne stíhania klerikov páchajúcich najvážnejšie delikty, jej dosah bol v konečnom dôsledku ďalekosiahly a významným spôsobom ovplyvnil ďalší vývoj trestného práva.

1 Historické pozadie a osobnosť pápeža Inocenta III.

I keď viaceré dokumenty pápeža Inocenta III. súvisia predovšetkým s presadzovaním teokratických myšlienok, pôvod pápežskej dekretálie *Ut fame* sa spája najmä s jeho snahou o prezentovanie dualizmu a vyzdvihnutie dôležitosti dobrej spolupráce medzi duchovnou a svetskou mocou. Uvedené rozpoltenie a snaha vyjsť v ústrety predstaviteľom svetskej moci sa prejavovali počas celého jeho pontifikátu, ktorý začal 8. januára 1198, keď sa Lothar Conti di Segni stal už ako 38-ročný pápežom. Od začiatku bol presvedčený, že pápežstvu náleží moc presahujúca možnosti akéhokoľvek iného smrteľníka, čo sa okrem iného prejavilo

⁸ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 166–167.

⁹ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního II*. Praha : Všehrad, 1946, s. 115–121.

¹⁰ Porov. X 5,39,35. Viacerí kánonisti však poukazujú na to, že táto fráza sa sporadicky objavovala v korešpondencii tohto pápeža počas celého jeho pontifikátu. Porov. PENNINGTON, K.: *The Jurisprudence of Procedure*. In HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington : The Catholic University of America Press, 2016, s. 141.

i v jeho výroku, podľa ktorého je síce pápež menej ako Boh, ale viac ako človek.¹¹ K jasnému vymedzeniu jeho cieľov mu napomohlo i skvelé teologické a právnické vzdelanie, ktoré nadobudol v Paríži, respektíve Bologni. I keď viacerí historici uvádzajú, že k získaniu výnimočnej pozície prospela Inocentovi III. ideálna politická konštelácia, medzi prvými krokmi musel upevniť svoju autoritu v Ríme, kde bola prakticky nulová a na území cirkevného štátu veľmi skromná. O jeho šikovnosti vypovedá, že civilnú mestskú správu sa mu podarilo podriaadiť za pár týždňov, pripraviac tak základy pre účinnú reorganizáciu cirkevnej moci a upevnenie pozície pápežstva aj za hradbami Ríma, a to či už pri rozširovaní územia cirkevného štátu (*Patrimonia sancti Petri*), ale tiež pápežskej moci voči jednotlivým predstaviteľom svetskej moci.¹² I keď prvý z uvedených cieľov sa podarilo Inocentovi III. dosiahnuť len sčasti, pri realizácii druhého bol natoľko úspešný, že súčasníkmi bol označovaný za *lux mundi* a podľa historika Ferdinanda Gregorovia († 1891) pápežstvo za jeho pontifikátu kulminovalo „... k závratným a neudržateľným výšinám“.¹³ Uzanou hlavou západného kresťanstva (*caput Christianitatis*) už totiž nebol cisár, ale pápež, na základe čoho ho takmer všetci bádatelia považujú za najsilnejšieho pápeža, aký kedy zastával úrad nástupcu apoštola Petra.¹⁴

Pokiaľ ide o cisárstvo, ešte syn Fridricha I. Barbarossu (1152/1155–1190), Henrich VI. (1190/1191–1197) silne presadzoval idey svetovej monarchie Nemcov. Inocentovým predchodcom na pápežskom stolci sa však podarilo zabrániť mocenskému prepojeniu Nemecka s južnou Itáliou (*unio regni ad imperium*) a vyhli sa tak ohrozeniu vlastnej politickej nezávislosti. Po smrti Henricha VI. nasledovalo interregnum (1197–1211), sprevádzané vážnymi nepokojmi a občianskou vojnou, ktoré umožnilo opätovne vyniknúť

¹¹ Bližšie k tejto problematike pozri SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 88–89.

¹² Z pohľadu cirkevného štátu sa Inocentovi III. podarilo usporiadať jeho vnútorné záležitosti a zabezpečiť ďalšiu existenciu tým, že rímskeho prefekta, ktorý zastupoval cisára, podriadil pápežovi a zmenšil tiež právomoci rímskeho senátora voleného ľudom. Porov. RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Životopisy 265 římských papežů*. Praha : Volvox Globator, 2005, s. 329–330.

¹³ Inocentovi III. sa tak podarilo pripojiť k cirkevnému štátu spoľetské vojvodstvo a ankonskú marku, ktorých obyvatelia sa dobrovoľne podriadili pápežskej vláde. Pápež však zlyhal v ovládnutí Romagne a dedičstva po Matylde z Canossy († 1115). Bližšie k tejto problematike pozri napríklad GOEZ, E.: *Mathilde von Canossa*. Darmstadt : Primus-Verlag, 2012; GOLINELLI, P.: *Matilde e i Canossa nel cuore del medioevo*. Milano : Camunia, 1991 a LIONELLO, L. G.: *Storia critica di Matilde di Canossa. Problemi (e misteri) della più grande donna della storia d'Italia*. Modena : Aedes Muratoriana, 1989.

¹⁴ Porov. KADLEC, J.: *Církevní dějiny. III. Vrcholný a pozdní středověk*. 3. přepracované vydání. Praha : Česká katolická Charita, 1983, s. 36.

pápežstvu a dopomôcť mu k tým najsilnejším pozíciám.¹⁵ Po vzore pápeža Mikuláša I. (*Nicolaus*, 858–867), ktorý vyplnil medzeru vzniknutú rozpadom cisárskej moci Karlovcov, skončenú až obnovením cisárstva za dynastie Otovcov, suploval v tomto období program cisára Fridricha I. a jeho syna pápež Inocent III., úspešný v dosiahnutí skutočnej vlády nad celým kresťanským svetom.¹⁶ Ten pritom postavil svoje požiadavky na zdôraznení svojej pozície Kristovho vikára (*vicarius Christi*), disponujúceho dvojakou mocou „Krista kráľa“ (*Christus rex*) a „Krista kňaza“ (*Christus sacerdos*). Po vzore svojich predchodcov zároveň akceptoval teóriu o plnosti pápežskej moci (*plenitudo potestatis*), ktorú rozvinul ešte do krajnejšej miery a na jej základe presadzoval praktické podriadenie každej svetskej vlády moci duchovnej.¹⁷ Keďže Inocent III. si veľmi dobre uvedomoval stav vtedajšieho mocenského rozpoloženia, od začiatku sa snažil o naplnenie dvoch najdôležitejších bodov svojho programu: reštitúcia plnej nezávislosti a územnej celistvosti cirkevného štátu, ktorý bol považovaný ešte cisárom Henrichom VI. za súčasť cisárstva; a v snahe zabrániť obkľúčeniu cirkevného štátu Ríšou dosiahnutie rozviazania politickej jednoty Nemecka s južnou Itáliou.¹⁸ Najmä na tomto pozadí pápež zaujal voči cisárstvu, ktoré považoval z dôvodu jeho prenesenia pápežom z Východu na Západ kvôli obrazoboreckým bojom za závislé od Cirkvi, osobitý postoj. Ten podoprel predovšetkým metaforicky vyjadrenou teóriou, podľa ktorej je pápež slnkom a cisár mesiacom, ktorého svetlo je len odvodené od slnečného svetla. Najmä na jej základe si vyhradil právo preniesť cisársku hodnosť na iného kandidáta alebo ľud, respektíve odmietnuť korunu kandidátovi, ktorého považoval za neschopného k obrane Cirkvi a jej záujmov.¹⁹

Aj mimo cisárstva Inocent III. vyhlásil právomoc Cirkvi na vykonávanie úkonov osobitnej právomoci, a to v subsidiárnom zmysle *per accidens*, teda v prípadoch, keď nebolo inej pozemskej autority, ktorá by bola oprávnená rozhodnúť kauzu akéhokoľvek charakteru.

¹⁵ Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. II. diel.* Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2004, s. 74.

¹⁶ Politický program dominantného pápežstva načrtnutý ešte pápežom Gregorom VII. (*Gregorius*, 1073–1085) totiž v praxi najdokonalejšie uskutočnil tento pápež. Aj keď z obsahového hľadiska idey svojho predchodcu ničím neobohatil, systematicky ich rozvinul, úspešne teologicky zdôvodnil a predovšetkým ich v plnej miere presadil. Jeho slovami: ... *pontificem, quem in beato Petro sibi vicarium ordinavit, super gentes et regna constituit, evellendi, destruendi, disperdendi, dissipandi et aedificandi, et plantandi ei conferens potestatem.* Bullar. Rom. 3,107. Bližšie k tejto problematike pozri FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 167.

¹⁷ Porov. SCHATZ, K.: *Dejiny papežského primátu.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 78–79.

¹⁸ Bližšie k tejto problematike pozri ELZE, R.: *Sic transit gloria mundi – Zum Tode des Papstes im Mittelalter.* In *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters.* Vol. 34 (1978), s. 5n.

¹⁹ Porov. TIMKO, P.: *Dejiny pápežov.* Banská Bystrica : J. Havelka, 1944, s. 243.

Okrem toho uplatňoval pri riešení prípadov, ktoré boli predmetom pápežskej kompetencie pre svoj nábožensko-cirkevný aspekt, tzv. nepriamu moc aplikovanú v prípade spáchaného hriechu (*potestas indirecta seu ratione peccati*).²⁰ V praxi mohol pápež z pozície duchovného vládcu navyše zakročiť proti ktorémukoľvek svetskému panovníkovi aj na základe spáchaného hriechu (*ratio peccati*), a to rovnako prísne a bezprostredne, ako proti každému inému veriacemu (*potestas immediata*). Tento postoj Inocenta III. sa navonok prejavil napríklad pri bránení nerozlučiteľnosti manželstva leónskeho kráľa Alfonza IX. (1188–1230), francúzskeho kráľa Filipa II. Augusta (1190–1223) a aragónskeho kráľa Petra II. Katolíckeho (1196–1213).²¹ Napriek tomu konanie Inocenta III. neohrozovalo dualizmus stredovekej spoločnosti, keďže podľa neho sa duchovná moc zásadne nemala miešať do vlastných práv moci svetskej a obmedzovať sa mala na napomínanie a pastierske pôsobenie. Výnimku mali v tomto ohľade predstavovať len tzv. úplne výnimočné prípady (*causaliter, certis causis inspectis*), v ktorých pápež mohol uplatniť svoju priamu moc, ktorou na Zemi disponoval z pozície Kristovho vikára, v plnom rozsahu.²² Najmä priaznivá konštelácia súvisiaca s bojmi o kráľovskú korunu, ku ktorým došlo v Nemecku po dvojitej voľbe v roku 1198, poskytla Inocentovi III. príležitosť uplatniť tieto nároky a schvaľovať voľbu budúceho cisára.²³

Celý konflikt s cisárskymi kandidátmi pramenil v skutočnosti, že proti Hohenštaufovi Filipovi II. Švábskemu (1198–1208) zvolenému väčšinou hlasov, bol zvolený Oto IV. Brunšvický (1208/1209–1218), na pozadí čoho došlo medzi gibelínmi a welfami k občianskej vojne. Obe strany sa v snahe o potvrdenie svojho kandidáta obrátili na pápeža, ktorý po trojročnom vyčkávaní na dohodu voliteľov dal napokon prednosť Otovi.²⁴ Ten sa totiž zaviazal k nenárokovaní si moci nad strednou Itáliou, uznaniu suverenity Svätej Stolice (*Sedes Sancta*) nad normanskými územiaми v južnej Itálii a neskôr i k zrieknutiu sa vplyvu na obsadzovanie biskupských stolcov a vzdaniu sa interkalárnych dôchodkov (*ius regaliae*) vrátane spoliačného práva (*ius spoli*).²⁵ Pred samotným rozhodnutím vydal Inocent III. v roku 1202 na podporenie svojho kroku dekretáliu *Venerabilem*, ktorou vyhlásil, že najmä

²⁰ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča : Polypress, 2001, s. 179.

²¹ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin : Neografia, 1943, s. 349–350.

²² Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všeherd, 1946, s. 150.

²³ Porov. TIMKO, P.: *Dejiny pápežov*. Banská Bystrica : J. Havelka, 1944, s. 244.

²⁴ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všeherd, 1946, s. 149.

²⁵ Bližšie k tejto problematike pozri DERDA, H.-J.: Päpstliche Autorität und weltliche Herrschaft: Der Machtanspruch von Papst Innocenz III. zur Zeit des deutschen Thronstreits. In HUCKER, B. U./HAHN, S./DERDA, H.-J. (eds.): *Otto IV. Traum vom welfischen Kaisertum*. Petersberg : Imhof Verlag, 2009, s. 57–62.

v prípade dvojitej a spornej cisárskej voľby ríšskymi kniežatami prináleží pápežovi právo „prednostne a konečne“ (*principaliter et finaliter*) celú záležitosť posúdiť a rozhodnúť.²⁶ V prospech Ota sa začala vyvíjať i občianska vojna a v roku 1209 sa mu napokon podarilo od pápeža získať aj cisársku korunu. Z dôvodu nedodržiavania sľubov, ku ktorým sa sám zaviazal, bol ale v roku 1210 pápežom exkomunikovaný. V nadväznosti na tento krok Inocent III. podporil kandidatúru Hohenštaufa Fridricha II. (1212/1220–1250), ktorý po voľbe a obdobných sľuboch zložil do pápežových rúk vazalskú prísahu.²⁷ V prípade týchto konfliktov je nevyhnutné poznamenať, že Inocent III. mal v prvom rade na zreteli záujmy cirkevného štátu a nezávislosť Cirkvi a jej univerzálneho poslania na svetskej moci.²⁸ O tom však, že si bol skutočne vedomý svojej pozície a zvrchovanosti duchovnej moci nad mocou svetskou, okrem iného vypovedá tiež skutočnosť, že počas svojho pontifikátu použil alebo pohrozil cirkevným trestom interdiktu približne 85-krát.²⁹

Z pohľadu celkového hodnotenia pontifikátu Inocenta III., sa práve jemu podarilo najdokonalejšie uskutočniť plán Gregora VII. o veľkej rodine kresťanských národov, keďže počas jeho trvania uznali lénnu zvrchovanosť Svätej Stolice viaceré európske štáty (Aragónsko, Portugalsko, Srbsko, Bulharsko, Uhorsko, Čechy, Poľsko, Dánsko či

²⁶ V nej konkrétne uviedol: *Verum nos, qui secundum apostolicae servitutis officium sumus singulis in iustitia debitores, sicut iustitiam nostram ab aliis nolumus usurpari, sic ius principum nobis nolumus vindicare. Verum illis principibus ius et potestatem eligendi regem, in imperatorem postmodum promovendum, recognoscimus, ut debemus, ad quos de iure ac antiqua consuetudine noscitur pertinere; praesentim quum ad eos ius et potestas huiusmodi ab apostolica sede pervenerit, quae Romanum imperium in personam magnifici Caroli a Graecis transtulit in Germanos. Sed et principes recognoscere debent, et utique recognoscunt, sicut iidem in nostra recognovere praesentia, quod ius et auctoritas examinandi personam electam in regem et promovendam ad imperium ad nos spectat, qui eum inungimus consecramus et coronamus. Est enim regulariter et generaliter observatum, ut ad eum examinatio personae pertineat, ad quem impositio manus spectat. [...] Quod autem, quum in electione vota principum dividuntur, post admonitionem et exspectationem alteri partium favere possimus, maxime postquam a nobis unctio, consecratio et coronatio postulantur, sicut utraque pars a nobis multoties postulavit, ex iure patet pariter et exemplo. Numquid enim, si principes admoniti et exspectati vel non potuerunt, vel noluerunt in unum propositum convenire, sedes apostolica advocato et defensore carebit, eorumque culpa ipsi redundabit in poenam?* X 1,6,34.

²⁷ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II.* Turčiansky Svätý Martin : Neografia, 1943, s. 354–355.

²⁸ Porov. RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Životopisy 265 římských papežů.* Praha : Volvox Globator, 2005, s. 332–333.

²⁹ Bližšie k tejto problematike pozri MOORE, J. C.: *Pope Innocent III and His World.* London : Routledge, 1999; CLARKE, P. D.: *The Interdict in the Thirteenth Century. A Question of Collective Guilt.* Oxford : Oxford University Press, 2007 a BOLTON, B.: *Studies on Papal Authority and Pastoral Care.* Ashgate : Variorum, 1995. Tento trest použil Inocent III. aj v spore s anglickým kráľom Jánom Bezzemkom (1199–1216), ktorý zasahoval do vnútorných záležitostí anglickej partikulárnej cirkvi. Po interdikte uloženom na Anglicko v roku 1208 z dôvodu neuznania anglického prímasa, arcibiskupa Štefana Langtona z Canterburry († 1228), exkomunikoval v roku 1209 kráľa a o tri roky neskôr ho zosadil z trónu, pričom vykonanie rozsudku zveril francúzskemu kráľovi Filipovi II. Augustovi. Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. II. diel.* Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2004, s. 74. Po tomto kroku sa anglický kráľ podvolil a v roku 1213 prijal od pápežovho legáta Anglicko i s Írskom od Svätej Stolice do léna za ročný poplatok. Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I.* Praha : Všehrd, 1946, s. 150.

Arménsko).³⁰ Ako už bolo naznačené, konanie Inocenta III. však napriek tomu neohrozovalo dualizmus stredovekej spoločnosti, keďže jeho nároky na vládu mali len nepriamy charakter, ktorý spočíval v požiadavke uznávania noriem kresťanskej viery a morálnej autority pápežstva každou svetskou mocou. Najmä z dôvodu zastávania názoru, že aj keď duchovná, i svetská moc pochádzajú od Boha, každá z nich je v oblasti svojej pôsobnosti samostatná, môžeme aj tohto pápeža označiť za dualistu.³¹ Zároveň ale vždy zdôrazňoval nevyhnutnosť zdravej spolupráce oboch mocí ku všeobecnému prospechu všeobecnej Cirkvi, a teda v jeho ponímaní k spoločnému blahu celého ľudstva. Aj na tomto pozadí sám inicioval novú križiacku výpravu (Tretia križová výprava, 1202–1204) a v spolupráci so svetskou mocou bojoval proti šíriacim sa heretickým hnutiam (najmä katari), rozvíjajúc v záujme ich potlačenia premisy inkvizičného procesu (*processus inquisitionis*), ktorý začal po skončení jeho pontifikátu získavať prevahu nielen na cirkevných súdoch, ale i súdoch sekulárnych.³² Čo sa týka jeho zásluh o vnútornú cirkevnú reformu, Inocent III. ako jeden z prvých pápežov zreformoval Rímsku kúriu (*curia Romana*), usporiadal cirkevné financie a stanovil pevné kuriálne dane.³³ Energicky tiež zasahoval do nekánonických volieb biskupov a najdôležitejšie kauzy vyhradzoval na rozhodnutie Svätej Stolicy.³⁴ Nehodných prelátov, ktorí sa mali zodpovedať zo svojich deliktov, pritom z moci svojho úradu (*ex officio*) bežne predvolával priamo pred svoj súd.³⁵ Do záležitostí cirkevných úradov Inocent III. centralisticky intervenoval tiež prostredníctvom udeľovania rôznych dišpenzov, privilégií, exempcií či rezervátov ešte neobsadených miest. Z vnútrocirkevného hľadiska možno za vrchol jeho

³⁰ Takýmto spôsobom vznikla špecifická skupina vazalov, ktorá bola založená výlučne na silnej pápežskej autorite, pričom odveká úloha cisárstva ručiť za právo a mier prešla v dôsledku tohto vývoja na pápežstvo. Porov. SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 85n.

³¹ Túto skutočnosť napokon potvrdil i výslovným uznaním zvrchovanosti svetských panovníkov v rýdzo sekulárnych záležitostiach, čo jasne deklaroval v spore s francúzskym kráľom Filipom II. Augustom. Porov. X 4,17,13.

³² Porov. BARBER, M.: *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*. Harlow : Longman, 2000; BARBER, M.: *Medieval Heresy: Popular Movements from the Gregorian Reform to the Reformation*. Oxford : Blackwell, 2002; FRASSATTO, M. (ed.): *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R. I. Moore*. Leiden – Boston : Brill, 2006 a GIVEN, J.: *Inquisition and Medieval Society: Power, Discipline, and Resistance in Languedoc*. Ithaca : Cornell University Press, 1992. Okrem toho sústavne podporoval rekonkvistu na Pyrenejskom polostrove a rozvíjal misie v severovýchodnej Európe a Ázii. Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. II. diel*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2004, s. 75.

³³ Porov. RENDINA, C.: *Príběhy papežů. Životopisy 265 římských papežů*. Praha : Volvox Globator, 2005, s. 334–335.

³⁴ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všeherd, 1946, s. 151.

³⁵ Aj ním zavedený informačný proces pri menovaní biskupov mal napokon prioritne za cieľ odstrániť nehodných kandidátov z najvyšších cirkevných hodností. Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 168.

pontifikátu označiť Štvrtý lateránsky koncil (*Concilium Lateranense quartum*, r. 1215), na ktorom bolo vyhlásených viacero dôležitých dekrétov vo veciach viery a reformy Cirkvi.³⁶ Pápež napokon umrel 16. júla 1216 v Perugii, zanechajúc svojim nástupcom presadený ideál pápežskej vlády nad celým svetom.³⁷

2 Dekretálie *Ut fame* – preklad a komentár

<p><i>Ut famae tuae + consulas et saluti, et sic malorum audaciam comprimis, ut ab eis bonorum innocentiam tuearis, super his nos humiliter consulis, quae officium pastorale contingunt, ut de nostra responsione securus iniunctae tibi sollicitudinis debitum laudabilius exsequaris.</i></p>	<p>Aby si dbal o svoju dobrú povesť a spásu, a tak potláčal bezočivosť zlých, aby si pred nimi ochránil nevinnosť dobrých, pokorne sa nás pýtaš na radu ohľadom toho, čo poškvrňuje pastoračnú službu, aby si uistený našou odpoveďou chvályhodnejšie plnil záväzkov starosti, ktorá ti bola zverená.</p>
<p><i>Sane consuluisti nos, utrum clerici graviter excedentes, qui tute non possunt monasteriis ad agendam poenitentiam deputari, quoniam, quum non poeniteant de commissis, opportunitate fugiendi captata carcerem fugerent claustris, et prioribus se sceleribus</i></p>	<p>Múdro si sa nás opýtal na radu, či ťažko hrešiaci klerici, ktorých nemožno bezpečne poslať do kláštorov konať pokánie, pretože keď sa nekajajú nad svojimi vinami, pri prvej príležitosti utekajú z kláštorného väzenia a ešte bezbožnejšie sa pripútavajú</p>

³⁶ Porov. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. III. Vrcholný a pozdní středověk*. 3. přepracované vydání. Praha : Česká katolická Charita, 1983, s. 38. Snem zároveň ustanovil povinnosť ušnej spovede, obmedzil odpustkové právomoci biskupov, pápežovi vyhradil schvaľovanie nových relikvií, zakázal zdaňovanie cirkevných majetkov štátom bez predbežného pápežského schválenia a prijal tiež viaceré normy vo veciach života duchovenstva, obsadzovania duchovných úradov a manželstva. V tomto ohľade išlo najmä o spresnenie manželských prekážok a zákaz tajných manželstiev (*matrimonia clandestina*), ktoré boli zakázané pod sankciou nedovolenosti. Porov. KUMOR, B.: *Cirkevní dějiny 3. Zlaté období křesťanského středověku*. Levoča : Polypress, 2001, s. 184. Okrem toho bolo nariadené každoročné zvolávanie provinciálnych a diecéznych synod a došlo tiež k spresneniu noriem upravujúcich pápežskú voľbu, ktorá mohla prebehnúť tromi možnými spôsobmi (*per scrutinium, per compromissum a quasi per inspirationem*). Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. II. diel*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2004, s. 22–23.

³⁷ Inocent III. bol pôvodne pochovaný v miestnej katedrále, aby v roku 1890 pápež Lev XIII. (1878–1903) nechal jeho pozostatky preniesť do rekonštruovanej lateránskej baziliky, kde zaujal miesto priamo nad oltárom. Porov. RENDINA, C.: *Príběhy papežů. Životopisy 265 římských papežů*. Praha : Volvox Globator, 2005, s. 335–336.

scelestius immiscerent, a te vel alii praelatis suis arctae possint custodiae mancipari, + et utrum laici, si clericos in magnis sceleribus deprehendant, in canonem incidant latae sententiae, quum nec comprehendere, nec ad iudices trahere ipsos possint, nisi manus in eos iniecerint violentas.

Ad primam igitur Respondemus, quod, quum praelati excessus corrigere debeant subditorum, et publicae utilitatis intersit, ne crimina remaneant impunita, et per impunitatis audaciam fiant qui nequam fuerant nequiores, non solum possunt, sed debent etiam superiores clericos, postquam fuerint de crimine canonice condemnati, sub arcta custodia detinere, qui, quum sint incorrigibiles, nec in monasteriis valeant custodiri, ad similia vel peiora facile laberentur.

Laici vero citra excommunicationis sententiam capere clericos, et ad iudicium trahere possunt, si oporteat, etiam violenter, dum tamen id de mandato faciant praelatorum, quorum illi sunt iurisdictioni subiecti, et quorum est corrigere criminosos, quum hoc non ipsi, sed illi, et quorum auctoritate id faciunt, facere videantur; dum tamen non

k svojim predošlým zločinom, môžu byť tebou alebo inými ich prelátmi odovzdaní do uzavretej väzby, a či to môžu urobiť laici, ak prichytia klerikov pri veľkých zločinoch, ak ich samotných nemôžu pod kánonickým trestom na základe rozsudku už vyneseneho ani zajať, ani predviesť pred sudcov, ani na nich položiť v násilí ruky.

Za prvé teda Odpovedáme, že keď preláti majú povinnosť napraviť previnenia podriadených a verejný záujem si žiada, aby zločiny nezostali nepotrestané a skrze odvahu kvôli beztrestnosti ničomníci sa nestali ešte ničomnejšími, predstavení nielen môžu, ale musia aj vyššie postavených klerikov, len čo boli za zločin kánonicky odsúdení, zadržať v uzavretej väzbe, pretože, ak sú nenapraviteľní, nemôžu byť väznení v kláštoroch, aby ľahko neskĺzli k veciam podobným alebo ešte horším.

Laici však môžu bez strachu z trestu exkomunikácie klerikov zadržať a predviesť pred súd aj za použitia násilia, ak je to potrebné, pokiaľ to však robia z príkazu prelátov, ktorých jurisdikcii sú tamí podriadení a ktorých povinnosťou je naprávať previnilcov, hoci sa zdá, že to nerobia oni sami, ale tí druhí, a konajú tak

<p><i>amplius eorum violentia se extendat, quam defensio vel rebellio potius exigit clericorum.</i> [Dat. Anagniae IV. Id. Dec. 1203]</p>	<p>s ich schválením; len nech sa však nepoužije väčšie násilie než aké je potrebné na potlačenie obrany alebo vzbury klerikov. [Dané v Anagni, 10. decembra 1203]</p>
---	---

Celkový obsah pápežskej dekretácie *Ut fame* je nevyhnutné vidieť v prvom rade v kontexte udalostí, ktoré sa udiali približne tridsať rokov dozadu na pozadí konfliktu medzi anglickým kráľom Henrichom II. Plantagenetom (1154–1198) a canterburským arcibiskupom Tomášom Becketom (1162–1170). Panovník sa totiž od začiatku svojej vlády snažil čo najviac ohraničiť v prospech kráľovskej moci privilégia duchovenstva, vyžadujúc od nich lénnu prísahu a podriaďujúc ich svetským súdom (zrušenie *privilegium fori*). Kráľom riadený snem v Clarendone navyše v roku 1164 prijal 16 zákonných článkov, výslovne označených za „prastaré zvyky“ (*consuetudines avitae*), ktoré mali siahať údajne až do čias Viliama I. Dobyvateľa (1066–1087) a určovať od toho času pomer koruny k tamojšej cirkvi. Na ich základe sa anglickí klerici nemohli odvolávať do Ríma, kauzy týkajúce sa prezentačných a ďalších beneficiálnych práv boli zverené právomoci kráľovského súdu, voľby biskupov sa mali konať v kráľovskej kaplnke, bolo obmedzené právo duchovných udeľovať kánonickoprávne tresty a došlo i k zrušeniu viacerých ďalších privilégii Cirkvi a klerikov. Uvedený konflikt medzi kráľom a arcibiskupom sa pritom prioritne týkal svetskej trestnej jurisdikcie nad anglickým klérom. Panovník konkrétne argumentoval, že duchovní páchajúci najťažšie zločiny vďaka cirkevným privilégiám unikajú pred sekulárnymi trestami, ktoré sú nahrádzané oveľa miernejšími cirkevnými sankciami.³⁸ Výslovne pritom poukazoval na to, že všetci jeho predchodcovia na anglickom tróne vynucovali dobré zákony a spravodlivo postihovali delikty kohokoľvek, kto sa nachádzal na ich území.³⁹ Ako je všeobecne známe, celý spor napokon vyvrcholil v arcibiskupovom mučeníctve, keď mal byť zavraždený kráľovskými rytiermi pred oltárom vlastnej katedrály.⁴⁰ I keď sa Henrich II. musel z dôvodu podozrenia zo zodpovednosti za arcibiskupovu smrť kajať, nezávislosť anglickej cirkvi *de*

³⁸ Porov. ROBERTSON, J. C. (ed.): *Materials for the History of Archbishop Thomas Becket*. London : Longman, 1881, s. 202.

³⁹ Porov. FRAHER, R. M.: The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: *Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita*. In *University of Illinois Law Review*. Vol. 36 (1984), s. 578.

⁴⁰ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad BARLOW, F.: *Thomas Becket*. Berkeley : University of California Press, 1986; HUTTON, W. H.: *Thomas Becket – Archbishop of Canterbury*. London : Pitman and Sons, 1910 a STAUNTON, M.: *Thomas Becket and his Biographers*. Woodbridge : The Boydell Press, 2006.

facto podriadenej kráľovi pretrvala naďalej, spolu s clarendonskými konštitúciami, ktoré zostali obdobne v platnosti.⁴¹

Na uvedenom pozadí napísal pápežovi Inocentovi III. londýnsky biskup Viliam zo Sainte-Mère-Église, neváhajúc si pýtať odpovede na otázky, za ktoré canterburský arcibiskup položil život. V prvom rade žiadal o pápežovo rozhodnutie, či preláti môžu i za použitia sily uväzniť klerikov, ktorí sa ukázali nenapraviteľnými nielen v recidíve pri páchaní ťažkých deliktov, ale aj utekaní z kláštornej väzby (*carcer*), prikázanej im kvôli odpykaniu si deliktov a absolvovaniu prísneho verejného pokánia. Druhá otázka sa týkala možnosti vyhnutia sa trestu exkomunikácie *ipso facto et ipso iure (latae sententiae)*, ak položili v násilí ruky na duchovných, ktorých rebélia im nedávala inú možnosť než použitie sily pri ich zajímaní a bránení im v konaní ďalšieho zla. Odpoveď Inocenta III. reflektovala prioritne snahu o zlepšenie vzťahov medzi pápežstvom a anglickou korunou, čo sa prejavilo vo viacerých ústretových krokoch voči laikom a ich potenciálnemu použitiu sily voči zločinným klerikom. Skvelý právnický cit a genialita pápeža sa navyše preukázali v jeho schopnosti vydedukovať z konkrétnej situácie analyzovanej v dekretálii *Ut fame* právny princíp, ktorého základy bolo možné nájsť ešte v prameňoch rímskeho práva, respektíve niektorých súdobých kánonistických komentároch. Ten pápež rozvinul do široko použiteľnej zásady spôsobilej zmeniť postoj predstaviteľov verejnej moci pri všeobecnom aplikovaní trestnoprávných noriem.⁴² Inocent III. konkrétne na prvom mieste uviedol, že preláti by nielen mohli, ale musia uväzniť nenapraviteľných klerikov, keďže takéto niečo je ich povinnosťou. Obdobné právomoci však priznal i laikom, ktorí mohli obdobne postupovať proti duchovným obžalovaným z vážnych zločinov, avšak len za predpokladu konania na základe mandátu od ich predstavených. Násilie mohli pritom použiť v snahe o ich uväznenie, pričom to malo mať len takú intenzitu, ktorá bola potrebná na prekonanie obrany spurných klerikov, ich zajatie a odovzdanie do rúk kompetentných cirkevných autorít.⁴³ Pápež napokon svoje vyjadrenie zhrnul do troch záverov: 1) preláti sú zodpovední za nápravu excesov svojich podriadených;

⁴¹ Tento prameň bol v Anglicku zachovávaný aj napriek jeho predchádzajúcemu výslovnému zavrnutiu pápežom Alexandrom III. (*Alexandrus*, 1159–1181). Bližšie k tejto problematike pozri MAITLAND, F. W.: *Roman Canon Law in the Church of England. Six essays*. London : Methuen, 1898, s. 132–147.

⁴² Porov. VARALDA, C. E.: Il contributo di Innocenzo III alla formazione della cultura giuridica occidentale: in particolare in relazione al noto principio *rei publicae interest ne crimina remaneant impunita*. In *Vergentis*. Vol. 3 (2016), s. 151n.

⁴³ Aj keď celkový kontext Viliamovej otázky i samotnej dekretálie to priamo neindikuje, je zrejmé, že obaja sa nepriamo vyjadrovali i k otázkam cirkevných práv a slobôd. Porov. PENNINGTON, K.: The Jurisprudence of Procedure. In HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington : The Catholic University of America Press, 2016, s. 141.

2) reakciou na beztretnosť je za každých okolností ešte väčšia skazenosť páchatel'ov; 3) je vecou verejnej užitočnosti, aby zločiny nezostali nepotretné.⁴⁴

3 Pôvod a interpretácia frázy

Pôvodu frázy *publicae utilitatis intersit, ne crimina remaneant impunita* sa snažili dopátrať bádatelia už od čias stredoveku, cez novovek, moderných vedcov nevynímajúc. Celkom prirodzene, prví z nich hľadali prioritne vo vtedajších všeobecne uznávaných teologických prameňoch, najmä v dielach cirkevných Otcov, ako aj predstaviteľ'ov starovekej rímskej vedy, a to najmä v podobe zachytenej v justiniánskej kodifikácii. Pokiaľ ide o latinskú patristickú tradíciu, tá neustále odkazovala na povinnosti prelátov postarať sa o poslušnosť svojich podriadených, keďže nepotretnie prehrškov vedie k morálnym škodám a ďalším zločinom. Cirkevní Otcovia z toho dôvodu v duchu starovekých náhľadov upriamovali pozornosť prioritne na odstrašujúcu funkciu trestu.⁴⁵ I keď predmetnú maximu nemožno *expressis verbis* nájsť vyjadrenú ani v jednom zo zachovaných rímskoprávných prameňov, veľký počet právnikov sa ju napriek tomu pokúsil dedukovať z kontextu fragmentov justiniánskych zbierok.⁴⁶ Ako príklad môžeme spomenúť kánonistu Johannesu Teutonica († 1245), autora diela *Glossa ordinaria* ku Graciánovmu dekrétu (*Decretum Gratiani*), ktorý odkázal na tri pasáže z rímskeho práva pochádzajúce z justiniánskeho Kódexu a Digest,⁴⁷ obsahovo takmer totožné s výrokom dekretálie *Ut fame*.⁴⁸ Ešte usilovnejší bol v tomto ohľade geniálny kánonista Hostiensis († 1271), autor diela *Summa aurea*, ktorému sa podarilo nájsť až päť rímskoprávných odkazov⁴⁹, obdobne z Kódexu a Digest.⁵⁰ O takmer storočie neskôr

⁴⁴ Porov. FRAHER, R. M.: The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: *Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita*. In *University of Illinois Law Review*. Vol. 36 (1984), s. 578.

⁴⁵ Porov. POST, G.: A Romano-Canonical Maxim *Quod omnes tangit* in Bracton. In *Traditio*. Vol. 4 (1946), s. 197–251.

⁴⁶ Bližšie k tejto problematike pozri STEIN, P.: *Regulae iuris* from Juristic Rules to Legal Maxims. Edinburgh : Edinburgh University Press, 1996. Uvedené neprekvapuje najmä s ohľadom na scholastický zvyk citovania každého možného prameňa, ktorý by mohol slúžiť ako autorita na podporu ich stanovísk. Porov. FRAHER, R. M.: The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: *Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita*. In *University of Illinois Law Review*. Vol. 36 (1984), s. 589–590.

⁴⁷ Porov. Cod. Iust. 9,47,14; Gai. D. 46,1,70,5 a Ulp. D 5,1,18.

⁴⁸ Porov. Apparatus ad Compilationem tertiam 5,21,8.

⁴⁹ Porov. Lectura ad X 5,39,35.

⁵⁰ Porov. Iul. D 9,2,51,1; Pap. D 46,3,95,1; Ulp. D 5,1,18,1; Gai. D 46,1,70,5 a Cod. Iust. 9,47,14.

pátral po pôvode tejto frázy i slávny romanista Bartolus zo Saxoferrato († 1357), ktorý vo svojich komentároch⁵¹ odkazoval aj na dva, predtým prehliadané odkazy z Digest.⁵² Iní učenci pátrali i v ďalších fragmentoch, ktoré bolo obdobne možné viac či menej stotožniť s vnútorným konceptom Inocentovej myšlienky.⁵³ Celkom prirodzene, uvedené pasáže poväčšine odkazovali na *crimina extraordinaria*, zavedené za čias cisárstva, v protiklade ku *crimina ordinaria*, presadeným ešte republikánskymi zákonmi.⁵⁴

Pokiaľ ide o samotnú interpretáciu dekretálie *Ut fame*, tie by sme mohli zovšeobecniť do dvoch prístupov. Kým prvý vyzdvihol funkciu a povinnosti verejných autorít v zmysle ochrany celej spoločnosti, druhý bol prioritne postavený na obmedzovaní tradičných práv obžalovanej strany, ktorej sa upierali plné možnosti brániť sa.⁵⁵ Ich kombinácia potom podľa viacerých bádateľov viedla k presadeniu formálneho *ex officio* postupu v trestných kauzách, čo malo zase okrem iného viesť i k rozsiahlemu rozvinutiu premís inkvizičného procesu. Prvý prístup sa prejavoval najmä v skutočnosti, že ak stredoveký doktor obojeho práva hľadal argumenty pre upevnenie verejného poriadku, poväčšine priamo odkazoval na dekretáliu Inocenta III. Vynucovanie práva malo totiž, spolu s diplomaciou, obranou občanov a výberom daní, patriť k najdôležitejším funkciám štátu. Niektorí vedci z toho dôvodu argumentujú, že pápež túto fázu v skutočnosti vyextrahoval z rímskoprávneho kontextu, zbavil ju akýchkoľvek obmedzení vyplývajúcich z jej pôvodného nastavenia, preformuloval ju na všeobecný princíp a nakoniec rozširujúco aplikoval na všetky druhy situácií, ktoré častokrát s jej pôvodným zmyslom vôbec nesúviseli.⁵⁶ Ako príklad na druhý prístup možno spomenúť opätovne kánonistu Hostiensisa, ktorý používal predmetnú maximu v najširšom možnom kontexte. Aj on v prvom rade konštatoval, že každá ochrana pred trestom vedie k deliktom, zatiaľ čo riadne ukládanie trestných sankcií prispieva k strachu ostatných členov spoločenstva

⁵¹ Porov. Commentaria ad Codicem Iustiniani.

⁵² Porov. Iul. D 9,2,51,1 a Paul. D 39,4,9,5.

⁵³ Porov. Cod. Iust. 1,55,6; Paul. D 47,10,18; Tryph. D 16,3,31 a Pap. D 50,12,13.

⁵⁴ Porov. JONES, A. H. M.: *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*. Oxford : Blackwell, 1972, s. 90–118.

⁵⁵ PENNINGTON, K.: The Jurisprudence of Procedure. In HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington : The Catholic University of America Press, 2016, s. 1

⁵⁶ Poväčšine sa ako príklad na obdobný proces odkazuje na rímsko-kánonickú maximu *Quod omnes tangit*, ktorej pôsobnosť mala byť rozšírená zo súkromného práva na teóriu zástupníctva v rehoľných komunitách, odtiaľ k teóriám konciliarizmu a napokon aj k ideám národnej konštitučnej monarchie. Porov. De regulis iuris 29. Bližšie k tejto problematike pozri FRAHER, R. M.: The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: *Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita*. In *University of Illinois Law Review*. Vol. 36 (1984), s. 579–580.

a zdržiava ich od páchania zla.⁵⁷ Na tomto pozadí ju použil na ospravedlnenie eliminovania, respektíve obmedzenia viacerých do toho času zaužívaných práv obžalovaného, za pomoci ktorých sa mohol riadne procesne brániť. Ako vhodný príklad možno v tomto ohľade uviesť hájenie potenciálneho vynesenia rozsudku pri všeobecne známom zločine aj bez predvolania obžalovaného, čo bolo v príkrom rozpore s riadnym súdnym procesom (*ordo iudicii*).⁵⁸

4 Vplyv na ďalší vývoj trestného práva

Uvedené interpretácie našli odzrkadlenie čoskoro nielen v právnej vede, ale i praxi, pričom väčšina legislatívnych inovácií v trestnom práve v období 13. až 16. storočia sa ospravedlňovala práve maximou pápeža Inocenta III. Keďže rímske justiniánske právo poskytovalo minimum procesných smerníc použiteľných na vtedajší život, bolo to kánonické právo, ktoré disponovalo v známom rímsko-kánonickom procese (*processus Romanus canonicus*) determinujúcim postavením.⁵⁹ Ten bol inovatívny najmä zavedením zásady rovnosti strán pred zákonom, prezumpcie nevinny, apelačných oprávnení a prioritným sledovaním polepšujúceho účelu trestu vrátane skúmania otázok zavinenia a úmyslu páchatel'a. Na druhej strane však z uvedených princípov pripúšťal viaceré výnimky, pričom väčšina z nich bola ospravedlňovaná práve frázou zachytenou v dekretálii *Ut fame*,

⁵⁷ Porov. Lectura ad X 5,39,35.

⁵⁸ Samotný Hostiensis však nezastával tento postoj bezvýhradne, skôr v zmysle istej výnimky. Proces bez prítomnosti obžalovaného tak v zásade pripustil len vtedy, ak by zdržanie viedlo ku škandálu alebo vážnemu nebezpečenstvu pre štát. Porov. Lectura ad X 3,2,8.

⁵⁹ Ten vznikol najmä na základe rozsiahleho používania rímskeho práva cirkevnými súdmi a predstavoval výsledok syntézy rímskoprávných (čiastočne i germánskoprávných, predovšetkým longobardských) a kánonickoprávných prvkov. Porov. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London : Taylor And Francis, 2002, s. 93. Práve rímsko-kánonický proces sa stal v stredovekej spoločnosti významným činiteľom, ktorý prekonával dovtedajšie súdne obyčaje národných práv a svojou dokonalosťou a precíznosťou napokon značne ovplyvnil podobu procesného práva takmer všetkých kontinentálnych právnych systémov (vrátane anglo-amerického). Porov. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago : The University of Chicago Press, 2008, s. 156. Do svetského súdnictva sa pritom vo väčšine krajín dostal ešte pred recepciou rímskeho práva a významne prispel k rozšíreniu kánonickoprávneho vplyvu v práve súkromnom. Porov. HOBZA, A./TUREČEK, J.: *Úvod do cirkevního práva*. Praha : Nákladem vlastním, 1929, s. 161 a WESENBERG, G./WESENER, G.: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*. Vierte, verbesserte und ergänzte Auflage. Wien – Köln : Böhlau Verlag, 1985, s. 18. K detailnému pojednaniu o rímsko-kánonickom procese a jeho vplyvoch na stredovekú i novovekú právnu kultúru bližšie pozri NÖRR, K. W.: *Römanisch-Kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft Abteilung Rechtswissenschaft. Berlin – Heidelberg : Springer, 2012 a LITEWSKI, W.: *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudiciarii*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.

pováčšine priamo slovami *publicae utilitatis intersit, ne crimina remaneant impunita*. V zásade sa totiž zdôrazňovalo, že samotná komunita musí mať záujem na trestnom stíhaní páchatel'ov, čo viedlo k ďalekosiahlym zmenám vo viacerých aspektoch trestného procesu.⁶⁰ Najvýraznejšia spočívala v postupnom opúšťaní premís akuzačného procesu a jeho nahrádzaní procesom inkvizičným, ktorý umožňoval viaceré priame zásahy do základných práv obžalovaného.⁶¹ Tieto postupy sa ospravedlňovali a procesne aplikovali vtedy, ak bolo konanie páchatel'a natoľko závažné, že ohrozovalo verejný záujem spoločnosti. Uvedený postoj je zrejmý z prístupu už spomenutého kánonistu Hostiensisa, ktorý navrhol v prípade ťažkých trestných činov uprednostňovanie inkvizičného procesu práve s odkazom na Inocentovu dekretáciu.⁶² Ako príklad možno v uvedenom ohľade uviesť jeho odmietnutie názoru, že sudca nemôže prinútiť svedkov svedčiť, označiac túto úlohu za predmet verejného záujmu. Ak by totiž súd nemohol jednotlivcov k svedčeniu primäť, reálne by hrozilo, že nevinný bude nespravodlivo odsúdený a vinný oslobodený.⁶³ Na základe toho by bolo potom zrejmé, že zločiny by zostali nepotrestané.

Názory ovplyvnené prístupom Inocenta III. sa prejavili i v Hostiensisovom posune od súkromných iniciatív, prejavujúcich sa pri trestných stíhaniach možnosťou vznesenia obžaloby postavenej na *interesse*, k iniciatívam verejným, umožňujúcim udávanie páchatel'ov za každých okolností, keďže potrestanie zločinu musí byť v záujme každého člena spoločnosti.⁶⁴ Uvedený prístup tak umožňoval kompetentným verejným autoritám viesť inkvizičné vyšetrovanie bez potreby vznesenia akejkoľvek súkromnej žaloby alebo udania. Uvoľnenie z viacerých uznávaných procesnoprávných zásad chrániacich osobu obžalovaného sa prejavilo tiež v dovolení sudcom postupovať bez zachovania akýchkoľvek formalít práva (*de plano*), čo posilňovalo úlohu ich diskrečnej moci (*discretio, arbitrium*), a to či už vo

⁶⁰ Porov. FRAHER, R. M.: The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: *Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita*. In *University of Illinois Law Review*. Vol. 36 (1984), s. 581.

⁶¹ Porov. PENNINGTON, K.: The Jurisprudence of Procedure. In HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington : The Catholic University of America Press, 2016, s. 142–143.

⁶² Porov. Summa aurea, De officio iudicis, Quid sit officium iudicis?

⁶³ Akuzačný proces totiž fungoval na princípe *lex talionis*, na základe ktorého, ak žalobca nedokázal vinu obžalovaného, mal podstúpiť ten istý trest, ktorý mu hrozil. Výberom inkvizičného procesu alebo udania sa však žalobca tomuto riziku vyhol. Bližšie k tejto problematike pozri LAW, J./MARTIN, E. A.: *Oxford Dictionary of Law*. Oxford : Oxford University Press, 2014; PLOSCOWE, M.: Development of Inquisitorial and Accusatorial Elements in French Procedure. In *Journal of Criminal Law and Criminology*. Vol. 23 (1932), No. 3, s. 372–394 a NÖRR, K. W.: Zur Stellung des Richters im gelehrten Prozess der Frühzeit. *Iudex secundum allegata non secundum conscientiam iudicat*. München : C. H. Beck, 1967, s. 43–44.

⁶⁴ Porov. Summa aurea, De denunciatoribus.

vzťahu k vzneseniu obžaloby, vyšetrovaniu vrátane vynesenia rozsudku. Obdobné stanoviská napokon zastával i kánonista Sinibaldus Fieschi, neskorší pápež Inocent IV. (1243–1254), ktorý obdobne umožnil sudcovi postupovať sumárnym spôsobom v prípade všeobecne známeho zločinu, keďže *interest rei publice, ne crimina remaneant impunita*.⁶⁵ Názory oboch kánonistov reflektovalo i najslávnejšie stredoveké procesnoprávne dielo, predstavujúce kompendium rímsko-kánonického procesu, *Speculum iudiciale*, spísané okolo roku 1271 neskorším biskupom z Mende, Viliamom Durantisom († 1296). Práve jeho spis sa totiž stal štandardom pre všetky ďalšie procesnoprávne pojednania a týmto postavením disponoval najneskôr do konca stredoveku.⁶⁶ Aj Viliam Durantis zdieľal pohľad oboch kánonistov ohľadom trestania, čo je zrejmé zo slov použitých na začiatku tretej knihy, v ktorých zdôraznil užitočnosť pre štát, aby zločiny nezostali nepotrestané, výslovne označujúc tento prístup za *doctrina nova*.⁶⁷ Uvedené sa obdobne odzrkadlilo v obmedzení práv obžalovaného a procesných garancií, ktoré boli súčasťou rímsko-kánonickej tradície ešte v období 12. storočia, a to všetko vo verejnom záujme.⁶⁸ Je teda zrejmé, že zločiny a ich trestanie sa v tomto období stávali v prvom rade predmetom verejného záujmu.

Slávny italský právnik Albertus Gandinus († 1310) v nadväznosti na to umožnil sudcom prinútiť žalobcov k vzneseniu obvinenia proti podozrivým zločincem, keďže pre každé spoločenstvo je dôležité, aby zločiny nezostali nepotrestané.⁶⁹ Aj on navyše akceptoval stanovisko, že *fama*, respektíve zlá povest' je dostatočným základom pre súd k začatiu vyšetrovania proti podozrivému. Každý inkvizičný sudca mal byť nielen ochrancom spoločnosti proti zločinom, ale svojou činnosťou zároveň vnášať strach do srdca potenciálnych páchatel'ov.⁷⁰ Uvedené našlo svoju reflexiu najmä v práve dokazovania, a to predovšetkým vo vzťahu k dostatočnosti použitia inštitútov *fama*, *notorium*, *manifestum*, respektíve *indicia* na

⁶⁵ Porov. Commentaria ad X 3,2,7. Pozvoľné presadzovanie výnimiek z procesnoprávných štandardov ochrany obžalovaného sa však prejavilo v jeho názore o nemožnosti prinútiť svedkov v trestnej kauze svedčiť. Takúto výnimku pripustil Inocent IV. len za tých okolností, ak by hrozilo neodhalenie ďalšieho zločinu, hrozba škandálu alebo išlo o najťažšie delikty, ako napríklad heréza. Porov. Commentaria ad X 2,21,1.

⁶⁶ Durantis mal uvedené dielo dokončiť ešte keď slúžil ako sudca, pričom revidovať ho mal počas zastávania úradu biskupa. Práve *Speculum iudiciale* mu napokon malo podľa viacerých bádateľov zaistiť jedno z najdôležitejších miest medzi právnymi učencami všetkých čias. Porov. KANTOROWICZ, H.: *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge : University Press, 1938, s. 123.

⁶⁷ Porov. *Speculum iudiciale* 3.

⁶⁸ Porov. FRAHER, R. M.: The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: *Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita*. In *University of Illinois Law Review*. Vol. 36 (1984), s. 584–585.

⁶⁹ Porov. Tractatus de maleficiis, Quid sit accusatio et quando accusator sit necessarius 4.

⁷⁰ Porov. Tractatus de maleficiis, A quo vel a quibus possit fama incipere.

odsúdenie páchatel'a.⁷¹ Zatiaľ čo teda rímsko-kánonický proces požadoval ako minimálny štandard svedectvo dvoch očitých svedkov alebo priznanie obžalovaného, v 13. storočí sa vytvoril súbor alternatívnych štandardov, ktoré umožňovali uvedené požiadavky prekonať a ich nedodržanie ospravedlniť.⁷² Najmä snaha neponchať vážne delikty nepotreštané napokon kánonistov viedla k vymedzeniu určitého druhu trestných činov (najmä sexuálne prehrešky klerikov, heréza a úžera), pri ktorých postačovali na odsúdenie páchatel'a súdom aj dôkazy nižšej kvality. Verejný záujem stál taktiež za ospravedlnením použitia tortúry pri existencii čiastkových dôkazov (*probationes partiales*), čo malo viesť k zabezpečeniu získania priznania obžalovaného.⁷³ Premisy inkvizičného procesu sa čoskoro presadili v praxi, aby neskôr dominovali v cirkevnom i sekulárnom súdnictve, a tento status si udržali až do čias osvietenstva.⁷⁴ Ich etablovanie súviselo najmä so záujmom pápežov vrcholného stredoveku o kontrolu nad rozsiahlou súdnou organizáciou, ktorej úlohou bolo chrániť hodnoty zjednocujúce všetkých veriacich v Krista.⁷⁵ Niektorí bádatelia však argumentujú, že dôležitejším boli schopnosti inkvizičného procesu pri odhaľovaní pravdy, keďže staršie postupy sa dlhodobo ukazovali ako málo efektívne.⁷⁶ Na tomto pozadí neprekvapuje, že ešte v 13. storočí prešli všetky *maleficia* pod verejnú inkvizičnú jurisdikciu, ktorá bola oprávnená

⁷¹ Porov. X 3,2,7–8.

⁷² Porov. DAMAŠKA, M.: *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches*. Cambridge : Cambridge University Press, 2019, s. 56–60 a 88–89 a BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London : Longmans, 1996, s. 93. Aj v rámci inkvizičného procesu mal sudca na prvom mieste nájsť plný dôkaz, čomu malo okrem iného napomôcť i rozdelenie vyšetrovania do dvoch fáz. Predmetom prvého, tzv. všeobecného vyšetrovania (*inquisitio generalis*), bolo zistiť či bol zločin naozaj spáchaný a ak áno, či ho reálne spáchala podozrivá osoba. Ak boli tieto dva predpoklady (*fundamenta inquisitionis*) splnené, mohol pristúpiť k otvoreniu špeciálneho vyšetrovania (*inquisitio specialis*) smerujúceho k zhromaždeniu dôkazného materiálu potrebného na vynesenie rozsudku. Porov. FRAHER, R. M.: IV Lateran's Revolution in Criminal Procedure: the Birth of *inquisitio*, the End of Ordeals and Innocent III's Vision of Ecclesiastical Politics. In CASTILLO LARA, R. J. (ed.): *Studia in honorem eminentissimi cardinalis Alphonsi M. Stickler*. Roma : Libreria Ateneo Salesiano, 1992, s. 97–111. Napriek tomu sa však aj po presadení inkvizičného procesu naďalej trvalo na zásade, že obžalovaného možno odsúdiť len za predpokladu, ak sú usvedčujúce dôkazy „jasnejšie než poludňajšie slnko“ (*luce meridiana clarior*). Bližšie k tejto problematike pozri PALAZZOLO, G. A.: *Prova Legale e Pena: La crisi del sistema tra medio evo et moderno*. Naples : Jovene, 1979, s. 3–5.

⁷³ Porov. WHITMAN, J. Q.: *The Origins of Reasonable Doubt. Theological Roots of the Criminal Trial*. New Haven – London : Yale University Press, 2008, s. 70 a PENNINGTON, K.: The Jurisprudence of Procedure. In HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington : The Catholic University of America Press, 2016, s. 141.

⁷⁴ Viacerí bádatelia konštatujú, že jeho zárodoky možno na cirkevných súdoch datovať už do obdobia rokov 1150 až 1160. Porov. HELMHOLZ, R.: The Early History of the Grand Jury and the Canon Law. In *University of Chicago Law Review*. Vol. 50 (1983), s. 613–627.

⁷⁵ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča : Polypress, 2001, s. 288 a RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého. Od Oty Velikého po Karla V.* Praha – Litomyšl : Paseka, 2007, s. 151.

⁷⁶ Porov. DAMAŠKA, M.: *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches*. Cambridge : Cambridge University Press, 2019, s. 52¹⁹.

postupovať *ex officio*, a najneskôr od 15. storočia sa *inquisitio* začala tešiť statusu štandardného trestného procesu, a to na úkor *accusatio*, nedostatočne reflektujúcej verejnú potrebu odhaľovania a trestania zločinov.⁷⁷

Záver

I keď je zrejmé, že dekretálie *Ut fame*, a to či už z pohľadu predloženej otázky, ako aj pápežovej odpovede, v prvom rade reflektovala starší konflikt medzi anglickou korunou a pápežstvom po mučeníckej smrti Tomáša Becketa, Inocent III., ako skúsený vládca i právnik, použil frázu *publicae utilitatis intersit, ne crimina remeant impunita* s najväčšou pravdepodobnosťou s vedomím potenciálneho ovplyvnenia ďalšieho vývoja trestného práva. Sám si bol totiž veľmi dobre vedomý svojej pozície a dosiahnutého statusu nielen ako hlavy Katolíckej cirkvi, ale taktiež svetskej spoločnosti, keďže vtedajšia situácia mu bola vo viacerých ohľadoch naklonená, čo mu neskôr umožnilo suplovať funkcie, na ktoré predstavitelia vtedajšej svetskej moci jednoducho nestačili. Rozvoj *ius commune* a jeho aplikácia v každodennom živote potom prispeli k tomu, že verejné authority podporované učenými právnikmi začali čoraz viac a výraznejšie vnímať svoje povinnosti stíhať zločincov a trestať ich.⁷⁸ I keď kresťanský duch zostal naďalej zachovaný v penitencnej teórii presadzovanej cirkevnými Otcami, od čias vrcholného stredoveku sa čoraz viac zdôrazňovali odstrašujúce účinky trestu, ktoré začali v trestnom práve dominovať.⁷⁹ Tento prístup, racionalizujúci toto právne odvetvie v termínoch predmetnej maximy, však zároveň umožnil priamo či nepriamo prijatie najdrsnejších prvkov nielen uznávanej rímskoprávnej tradície, ale taktiež Starého Zákona a lombardských zákonov.⁸⁰ Okrem toho dochádzalo k obmedzovaniu do toho času akceptovaných trestnoprávných princípov a noriem chrániacich obžalovaného a zabezpečujúcich mu istotu spravodlivého procesu. Ten mohol byť napríklad so statusom

⁷⁷ Bližšie k tejto problematike pozri SANTALUCIA, B.: *Accusatio e inquisitio nel processo penale romano di età imperiale*. In *Seminarios complutenses de derecho Romano*. Vol. 14 (2002), s. 179–194.

⁷⁸ Porov. PENNINGTON, K.: *Innocent III and the ius commune*. In HELMHOLZ, R./MIKAT, P./MÜLLER, J./STOLLEIS, M. (eds.): *Grundlagen des Rechts: Festschrift für Peter Landau zum 65. Geburtstag*. Paderborn : Verlag Ferdinand Schöningh, 2000, s. 352–354.

⁷⁹ Porov. ULLMANN, W.: *The Medieval Idea of Law as Represented by Lucas de Penna*. London : Methuen & Co., 1946, s. 142–162.

⁸⁰ Porov. FRAHER, R. M.: *The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita*. In *University of Illinois Law Review*. Vol. 36 (1984), s. 588.

podozrivého odsúdený aj v prípade, ak sa nedostavil na predvolanie pred súd, pričom obmedzené bolo za istých okolností i jeho právo na odvolanie. Z pohľadu svetského práva sa uvedené prejavilo aj v skutočnosti, že napríklad v italských komúnach začalo na tamojších sekulárnych súdoch svedectvo policajných úradníkov disponovať rozhodujúcou váhou.⁸¹ Z kánonickoprávneho hľadiska možno badať rovnaký vývoj pri formovaní inkvizičného procesu, uplatňovaného najprísnejšie pri stíhaní najvážnejších deliktov, a to najmä herézy.⁸²

Vo všeobecnosti tak možno konštatovať, že predmetná maxima významne ovplyvnila trestný proces, práva a úlohy strán, právo dokazovania, ciele trestných inštitútov vrátane koncepcie zločinu samotného. Hoci teda Inocent III. nebol prvý, kto skombinoval myšlienky zločinu, trestu a verejného záujmu, vďaka jeho osobnosti a postaveniu vtedajšieho pápežstva sa stali pevnou a neodmysliteľnou súčasťou právnického slovníka. Dôležitosť tejto zásady bola o to väčšia, že civilní právnici ju od kánonistov prijali práve v čase formačných období západného trestného práva.⁸³ Nevyhnutné prepojenie kánonického práva s právom rímskym jej zase zabezpečilo široké akceptovanie v zmysle starších konceptov, siahajúcich až do čias cisárskeho Ríma, keď boli premisy formulového procesu postupne nahrádzané procesom kogničným. Cisári totiž zmocnili provinčných miestodržiteľov stíhaním tzv. *crimina extraordinaria*, tvoriacich určitý protipól voči *crimina ordinaria*, čo viedlo k ďalším svojvoľnostiam pri uplatňovaní noriem rímskeho trestného práva v praxi.⁸⁴ Najmä pri nich sa napokon bežne pripúšťali výnimky z princípu *nullum crimen sine lege* a umožňovalo sa potrestať páchatel'a aj v prípade absencie formálne ustanovenej sankcie v písanom zákone alebo obyčaji. Pri ich posudzovaní navyše sudcovia rozhodovali len na základe svojej diskrečnej moci, zvažujúc všetky okolnosti zločinu v celej komplexnosti.⁸⁵ Podobnú výnimku si napokon v nadväznosti na to v rámci interpretácie maximy Inocenta III. vyhradila aj Cirkev

⁸¹ Porov. Bartolus de Saxoferrato, *Commentaria ad D* 48,3,6.

⁸² Bližšie k tejto problematike pozri napríklad BACHRACH, D.: *The Inquisition*. San Diego : Lucent Books, 1995, s. 27n.

⁸³ Porov. FRAHER, R. M.: *The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita*. In *University of Illinois Law Review*. Vol. 36 (1984), s. 589–590 a 594–595.

⁸⁴ I neskoršie pramene však naďalej rozoznávali medzi súkromnými deliktami žalovateľnými len zo súkromnej iniciatívy a *crimina*, pri ktorých sa trestná iniciatíva pripúšťala komukoľvek. Bližšie k tejto problematike pozri ASTON, W. D.: *Problems of Roman Criminal Law*. In *Journal of the Society of Comparative Legislation*. Vol. 13 (1913), No. 2, s. 213–231; AMIELAŃCZYK, K.: *Cognitio extra ordinem w rzymskim prawie karnym publicznym*. In *Studia iuridica Lublinensia*. Vol. 25 (2016), No. 3, s. 41–51 a JONES, A. H. M.: *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*. Oxford : Blackwell, 1972, s. 90n.

⁸⁵ Bližšie k tejto problematike pozri MECCARELLI, M.: *Arbitrium: un aspetto sistematico degli ordinamenti giuridici in eta di diritto commune*. Milano : Giuffrè, 1998, s. 208n.

a na jej základe tak bolo možné súdiť aj za zločiny nezahrnuté v žiadnom písanom zákone alebo obyčaji, ak zločin zakazoval Božský alebo prirodzený zákon.⁸⁶ Aj na tomto pozadí sú zrejmé viaceré paralely medzi kánonickoprávnym a rímskoprávnym vývojom, osobitne v oblasti procesného práva, trestné procesné právo nevynímajúc. I na základe predchádzajúceho výkladu je tak zrejmé neustále prelínanie elementov oboch klasických právnych systémov, ktoré sprevádzalo celý právny vývoj, pričom šírka ich aplikácie v pozitívnom práve sa poväčšine odvíjala od nastavenia ľudskej spoločnosti v tej-ktorej etape jej vývoja.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

AMIELAŃCZYK, K.: *Cognitio extra ordinem* w rzymskim prawie karnym publicznym. In *Studia iuridica Lublinensia*. Vol. 25 (2016), No. 3;

ASTON, W. D.: Problems of Roman Criminal Law. In *Journal of the Society of Comparative Legislation*. Vol. 13 (1913), No. 2;

BACHRACH, D.: *The Inquisition*. San Diego : Lucent Books, 1995;

BARBER, M.: *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*. Harlow : Longman, 2000;

BARBER, M.: *Medieval Heresy: Popular Movements from the Gregorian Reform to the Reformation*. Oxford : Blackwell, 2002;

BARLOW, F.: *Thomas Becket*. Berkeley : University of California Press, 1986;

BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London : Harvard University Press, 1983;

BOLTON, B.: *Studies on Papal Authority and Pastoral Care*. Ashgate : Variorum, 1995;

BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London : Longmans, 1996;

BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago : The University of Chicago Press, 2008;

⁸⁶ Toto pravidlo je obsiahnuté aj v platnom kánonickom práve, pričom jeho existencia sa poväčšine ospravedľňuje vyvolaným pohoršením medzi veriacimi, ktoré je potrebné odstrániť potrestaním páchatel'a. Za týchto okolností tak opätovne dostáva prednosť analyzovaná zásada, na ktorej bol vystavaný aj inkvizitný proces. Porov. cann. 2222 CIC 1917 a 1399 CIC 1983. Tá však nepoprela nevyhnutnosť zásadného uplatňovania princípu *nullum crimen sine lege* na cirkevných súdoch, čo dopomohlo jeho definitívnemu presadeniu v časoch osvietenstva aj vo svetskóm práve. Porov. PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford : Oxford University Press, 2016, s. 207–208.

PŘÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia - 13. november 2020

- BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I.* Praha : Věšhrd, 1946;
- BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního II.* Praha : Věšhrd, 1946;
- CLARKE, P. D.: *The Interdict in the Thirteenth Century. A Question of Collective Guilt.* Oxford : Oxford University Press, 2007;
- DAMAŠKA, M.: *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches.* Cambridge : Cambridge University Press, 2019;
- DERDA, H.-J.: Päpstliche Autorität und weltliche Herrschaft: Der Machtanspruch von Papst Innocenz III. zur Zeit des deutschen Thronstreits. In HUCKER, B. U./HAHN, S./DERDA, H.-J. (eds.): *Otto IV. Traum vom welfischen Kaisertum.* Petersberg : Imhof Verlag, 2009;
- DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek.* Bratislava : Dobrá kniha, 1997;
- ELZE, R.: *Sic transit gloria mundi – Zum Tode des Papstes im Mittelalter.* In *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters.* Vol. 34 (1978);
- EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages.* London : Taylor And Francis, 2002;
- FRAHER, R. M.: The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: *Rei publicae interest, ne crimina remeant impunita.* In *University of Illinois Law Review.* Vol. 36 (1984);
- FRAHER, R. M.: IV Lateran's Revolution in Criminal Procedure: the Birth of *inquisitio*, the End of Ordeals and Innocent III's Vision of Ecclesiastical Politics. In CASTILLO LARA, R. J. (ed.): *Studia in honorem eminentissimi cardinalis Alphonsi M. Stickler.* Roma : Libreria Ateneo Salesiano, 1992;
- FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006;
- FRASSATTO, M. (ed.): *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R. I. Moore.* Leiden – Boston : Brill, 2006;
- GIVEN, J.: *Inquisition and Medieval Society: Power, Discipline, and Resistance in Languedoc.* Ithaca : Cornell University Press, 1992;
- GOEZ, E.: *Mathilde von Canossa.* Darmstadt : Primus-Verlag, 2012;
- GOLINELLI, P.: *Matilde e i Canossa nel cuore del medioevo.* Milano : Camunia, 1991;
- HELMHOLZ, R.: The Early History of the Grand Jury and the Canon Law. In *University of Chicago Law Review.* Vol. 50 (1983);
- HOBZA, A./TUREČEK, J.: *Úvod do církevního práva.* Praha : Nákladem vlastním, 1929;
- HUTTON, W. H.: *Thomas Becket – Archbishop of Canterbury.* London : Pitman and Sons, 1910;

- JONES, A. H. M.: *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*. Oxford : Blackwell, 1972;
- JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi. II. diel*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2004;
- KADLEC, J.: *Církevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha : Česká katolická Charita, 1983;
- KADLEC, J.: *Církevní dějiny. III. Vrcholný a pozdní středověk*. 3. přepracované vydání. Praha : Česká katolická Charita, 1983;
- KANTOROWICZ, H.: *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge : University Press, 1938;
- KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča : Polypress, 2001;
- LAW, J./MARTIN, E. A.: *Oxford Dictionary of Law*. Oxford : Oxford University Press, 2014;
- LIONELLO, L. G.: *Storia critica di Matilde di Canossa. Problemi (e misteri) della più grande donna della storia d'Italia*. Modena : Aedes Muratoriana, 1989;
- LITEWSKI, W.: *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicarii*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999;
- MAITLAND, F. W.: *Roman Canon Law in the Church of England. Six essays*. London : Methuen, 1898;
- MECCARELLI, M.: *Arbitrium: un aspetto sistematico degli ordinamenti giuridici in eta di diritto commune*. Milano : Giuffrè, 1998;
- MOORE, J. C.: *Pope Innocent III and His World*. London : Routledge, 1999;
- NÖRR, K. W.: *Zur Stellung des Richters im gelehrten Prozess der Frühzeit. Iudex secundum allegata non secundum conscientiam iudicat*. München : C. H. Beck, 1967;
- NÖRR, K. W.: *Römanisch-Kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft Abteilung Rechtswissenschaft. Berlin – Heidelberg : Springer, 2012;
- PALAZZOLO, G. A.: *Prova Legale e Pena: La crisi del sistema tra medio evo et moderno*. Naples : Jovene, 1979;
- PENNINGTON, K.: *Innocent III and the ius commune*. In HELMHOLZ, R./MIKAT, P./MÜLLER, J./STOLLEIS, M. (eds.): *Grundlagen des Rechts: Festschrift für Peter Landau zum 65. Geburtstag*. Paderborn : Verlag Ferdinand Schöningh, 2000;

- PENNINGTON, K.: The Jurisprudence of Procedure. In HARTMANN, W./PENNINGTON, K. (eds.): *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington : The Catholic University of America Press, 2016;
- PIHLAJAMÄKI, H./KORPIOLA, M.: Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In DUBBER, M. D./HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford : Oxford University Press, 2016;
- PLOSCOWE, M.: Development of Inquisitorial and Accusatorial Elements in French Procedure. In *Journal of Criminal Law and Criminology*. Vol. 23 (1932), No. 3;
- POST, G.: A Romano-Canonical Maxim *Quod omnes tangit* in Bracton. In *Traditio*. Vol. 4 (1946);
- RAPP, F.: *Církev a náboženský život západu na sklonku středověku*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996;
- RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Životopisy 265 římských papežů*. Praha : Volvox Globator, 2005;
- RENNIE, K. R.: *The Foundations of Medieval Papal Legation*. London : Palgrave Macmillan, 2013;
- ROBERTSON, J. C. (ed.): *Materials for the History of Archbishop Thomas Becket*. London : Longman, 1881;
- SANTALUCIA, B.: *Accusatio e inquisitio nel processo penale romano di età imperiale*. In *Seminarios complutenses de derecho Romano*. Vol. 14 (2002);
- SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001;
- STAUNTON, M.: *Thomas Becket and his Biographers*. Woodbridge : The Boydell Press, 2006;
- STEIN, P.: *Regulae iuris from Juristic Rules to Legal Maxims*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 1996;
- ŠPIRKO, J.: *Církevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin : Neografia, 1943;
- TIERNEY, B.: *The Crisis of Church and State 1050–1300*. Toronto : University of Toronto Press, 1988;
- TIMKO, P.: *Dejiny pápežov*. Banská Bystrica : J. Havelka, 1944;
- ULLMANN, W.: *The Medieval Idea of Law as Represented by Lucas de Penna*. London : Methuen & Co., 1946;

VARALDA, C. E.: Il contributo di Innocenzo III alla formazione della cultura giuridica occidentale: in particolare in relazione al noto principio *rei publicae interest ne crimina remaneant impunita*. In *Vergentis*. Vol. 3 (2016);

WESENBERG, G./WESENER, G.: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*. Vierte, verbesserte und ergänzte Auflage. Wien – Köln : Böhlau Verlag, 1985;

WHITMAN, J. Q.: *The Origins of Reasonable Doubt. Theological Roots of the Criminal Trial*. New Haven – London : Yale University Press, 2008.

Recenzovaný zborník z online vedeckej konferencie PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva je publikovaný a šírený ako open access publikácia na základe podmienok "Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license"

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia

Autor:	Kolektív autorov
Vedecký redaktor:	doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.
Predseda edičnej komisie:	JUDr. Monika Némethová, PhD.
Recenzenti:	doc. JUDr. Kamil Baraník, PhD., LL.M. doc. JUDr. Vierošlav Júda, PhD. doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD.
Zostavovateľ:	JUDr. Adrián Vaško, PhD. Mgr. Dominika Kubošiová Mgr. Nikola Pacalajová
Vydavateľ:	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Návrh obálky:	Mgr. art. Zuzana Ceglédiová
Rok vydania:	2021
Počet strán	155

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou“

ISBN 978-80-557-1864-4

ISBN 978-80-557-1864-4